

Katedra: Historie
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Humanitní studia - Historie

Protirežimní demonstrace v srpnu 1988 v Praze
u příležitosti dvacátého výročí okupace
Československa a postihy jejích účastníků
The Anti-Regime demonstrations in August 1988 in
Prague to the Twentieth Anniversary of the
Occupation of Czechoslovakia and the Sanctions of
their Participants

Bakalářská práce: 2011 – FP – KHI – 063

Autor:
Nikola HAUSEROVÁ

Podpis:

Adresa:
Nad Strání
463 12, Liberec 25

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.
Konzultant: Mgr. Kateřina Lozouviuková, PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
148	0	13	0	32	13

V Liberci dne: 25. 7. 2011

**TECHNICKÁ UNIVERZITA
V LIBERCI**
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Nikola Hauserová

adresa: Nad Strání 789, Liberec 25, 463 12

studijní obor Specializace v pedagogice, dějepis - humanitní studia
(kombinace):

Název BP: **Protirežimní demonstrace v srpnu 1988 v Praze
u příležitosti dvacátého výročí okupace Československa
a postihy jejích účastníků**

Název BP v angličtině: **The Anti-Regime demonstrations in August 1988 in
Prague to the Twentieth Anniversary of the Occupation
of Czechoslovakia and the Sanctions of their
Participants**

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD.

Termín odevzdání: 30. dubna 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 15. dubna 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Nikola Hauserová

Datum: _____

Podpis: _____

Název BP:	THE ANTI-REGIME DEMONSTRATIONS IN AUGUST 1988 IN PRAGUE TO THE TWENTIETH ANNIVERSARY OF THE OCCUPATION OF CZECHOSLOVAKIA AND THE SANCTIONS OF THEIR PARTICIPANTS
Vedoucí práce:	PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.
Cíl:	Cílem bakalářské práce je zmapovat a analyzovat průběh protirežimní demonstrace v srpnu 1988 v Praze konané u příležitosti 20. výročí okupace Československa a policejní zásah proti jejím účastníkům. Studentka bude též sledovat přípravu demonstrace a ohlas na ní v Československu i v zahraničí. Práce se bude také věnovat soudním i jiným postihům účastníků demonstrace.
Požadavky:	Studentka bude vycházet především z pramenného výzkumu, konkrétně z fondů a sbírek knihovny samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti (především sbírka Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných), Archivu bezpečnostních složek a Národního archivu (fond ÚV KSČ). Rešerše bude provedena také v oficiálním i samizdatovém tisku. Nedílnou součástí heuristiky bude uskutečnění rozhovorů s pamětníky. Využita bude samozřejmě i existující literatura, včetně memoárů.
Metody:	rešerše literatury pramenný výzkum oral history
Literatura:	Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989. Ed. Josef Alan. Praha 2001 Ash, Timothy Garton: Rok zázraků 89. Praha 1991 Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977 – 1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21. – 23. března 2007. Eds. Markéta Devátá – Jiří Suk – Oldřich Tůma. Praha 2008 Kenney, Padraic: Karneval revoluce. Střední Evropa 1989. Praha 2005 Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných očima svých členů. Diskusní setkání 19. října 2007. Eds. Petr Blažek a Jaroslav Pažout. Praha 2008 Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989. Ed. Petr Blažek. Praha 2005 Otáhal, Milan: Normalizace 1969 – 1989. Příspěvek ke stavu bádání. Praha 2002 Otáhal, Milan: Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968 – 1989. Praha 2003 Otáhal, Milan – Vaněk, Miroslav: Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění. Praha 1999 Placák, Petr: Fízl. Praha 2007 Thomas, Daniel C.: Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská

práva a zánik komunismu. Praha 2007

Tůma, Oldřich: Zítřka zase tady! Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén. Praha 1994

Vítězové? Poražení? Životopisná interview. Díl 1. Disent v období tzv. normalizace. Díl 2. Politické elity v období tzv. normalizace. Eds. Miroslav Vaněk – Pavel Urbášek. Praha 2005 (též: Mocní? a Bezmocní? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview. Ed. Miroslav Vaněk. Praha 2006)

Žáček, Pavel (ed.): Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generála Lorence 1988-1989. Edice dokumentů. Securitas Imperii, č. 4, ÚDV, Praha 1998

Čestné prohlášení

Název práce: **Protirežimní demonstrace v srpnu 1988 v Praze
u příležitosti dvacátého výročí okupace Československa
a postihy jejích účastníků**
Jméno a příjmení autora: Nikola Hauserová
Osobní číslo: P08000714

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 25. 7. 2011

Nikola Hauserová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Jaroslavu Pažoutovi Ph.D. za odborné konzultace, trpělivost a pomoc, které se mi od něj dostalo při zpracování bakalářské práce. Mé díky patří samozřejmě i Mgr. Kateřině Lozouviukové Ph. D. V neposlední řadě bych také chtěla vyjádřit své díky pamětníkům, Leoši Mayerovi a Stanislavu Pencovi za jejich ochotu a vstřícnost. Nesmím zapomenout na mou rodinu a nejbližší, jímž patří velké poděkování za všestrannou podporu po celou dobu mého vysokoškolského studia.

Anotace

Tématem bakalářské práce je protirežimní demonstrace 21. srpna 1988, konaná u příležitosti dvacátého výročí okupace Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy. Úvodní kapitola se obecně zabývá vývojem ve státech středoevropského prostoru, které byly součástí sovětského bloku. Detailnější pozornost je zde věnovaná Československu. Hlavní téma práce je rozvíjeno v následujících kapitolách, které pojednávají o přípravách demonstrace, jejím průběhu, ale také o trestních postizích jejích účastníků. Demonstrace vzbudila velký ohlas v západních sdělovacích médiích, a tak je tomuto tématu věnována závěrečná kapitola.

Klíčová slova: demonstrace, 21. srpen 1988, okupace, trestní postihy, nezávislé iniciativy, policejní násilí.

Zusammenfassung

Das Thema der Bachelorarbeit ist die am 21. August 1988 stattgefundenene Demonstration anlässlich des zwanzigsten Gedenktages der Okkupation Tschechiens durch die Warschauer Pakt Armee. Die Einführungskapitel befasst sich allgemein mit der Entwicklung der Staaten im Mitteleuropagebiet, die Mitglieder von dem Sowjetblock gewesen waren. Der Tschechoslowakei wird eine größere Aufmerksamkeit zugewendet. Das Leitthema der Arbeit wird in weiteren Kapiteln weiterentwickelt, in den es sich um die Vorbereitung der Demonstration, ihren Durchlauf und auch Strafen ihren Teilnehmer handelt. Die Demonstration hatte eine starke Reaktion bei den westlichen Medien ausgelöst, und deshalb wird diesem Thema die letzte Kapitel gewidmet

Schlüsselwörter: Demonstration, 21. August 1988, Okkupation, Strafen, unabhängige Initiativen, Polizeigewalt.

Annotation:

The topic of the bachelors work is the anti-regime demonstration that took place 21st august 1988 by the occasion of twentieth anniversary of occupation of Czechoslovakia by armies of five countries of Wroclaw contract. The first chapter commonly refers to historical development in the central European states that were a part of USSR, especially in the Czechoslovakia. The main topic is being expanded in the following

chapters, that refer to the preparations of demonstration, its process, but also about the punishments for those who took a part. Final chapter is about reaction of western news media, because they were very interested about contemporary events.

Keywords: demonstration, 21st august 1988, occupation, punishments, independent initiatives, police violence

Obsah

1 ÚVOD.....	12
2 CESTA K PÁDU KOMUNISTICKÉHO REŽIMU	16
2.1 ČESKOSLOVENSKO.....	16
2.2 SOUSEDNÍ ZEMĚ.....	24
2.2.1 <i>Polsko</i>	24
2.2.2 <i>Maďarsko</i>	28
2.2.3 <i>NDR</i>	30
2.3 POROVNÁNÍ PÁDU REŽIMŮ.....	32
3 DEMONSTRACE.....	33
3. 1 DEMONSTRACE OBECNĚ.....	33
3. 2 DEMONSTRACE 21. SRPNA 1988.....	37
3. 2. 1 <i>První polovina roku 1988</i>	37
3. 2. 2 <i>Aktivizace veřejnosti a nezávislých iniciativ v srpnu 1988</i>	40
3. 2. 3 <i>Průběh demonstrace 21. srpna 1988</i>	45
4 TRESTNÍ POSTIHY	49
4. 1 TRESTNÍ POSTIHY OBECNĚ.....	49
4. 2 STANISLAV PENC, RADEK ŠIMICE A IVAN VANĚČEK.....	51
4. 3 LUCIE VÁCHOVÁ.....	54
4. 4 LEOŠ MAYER.....	58
4. 5 JIŘÍ ŠTENCL.....	62
4. 6 HANA MARVANOVÁ A TOMÁŠ DVOŘÁK.....	64
4. 7 VLADIMÍR ŠECHOVCOV.....	68
4. 8 JAN KLEMENT A TOMÁŠ HÁJEK	71
4. 9 DALŠÍ REPRESE PROTI ČLENŮM NMS A SIGNATÁŘŮM CHARTY 77.....	71
5 OHLAS DEMONSTRACE	74
5. 1 PROREŽIMNÍ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY	74
5.1.1 RUDÉ PRAVO.....	74
5. 2 SAMIZDAT.....	75
5. 2. 1 <i>Lidové noviny</i>	75
5. 2. 2 <i>Voknoviny</i>	77
5. 2. 3 <i>Informace o Chartě 77</i>	77
5. 2. 4 <i>Originální videožurnál</i>	78
5. 3 OHLAS DEMONSTRACE V ZAHRANIČÍ.....	78
5. 3. 1 <i>BBC</i>	79
5. 3. 2 <i>Hlas Ameriky</i>	81
5. 3. 3 <i>Rádio Svobodná Evropa</i>	82
5. 3. 4 <i>Další západní sdělovací prostředky</i>	84
5. 4 EXILOVÝ TISK	85
5. 4. 1 <i>Americké listy</i>	85
5. 4. 2 <i>České slovo</i>	87
5. 4. 3 <i>Listy</i>	89
5. 4. 3 <i>Svědectví</i>	91
5. 4. 4 <i>Vídeňské svobodné listy</i>	94
6 ZÁVĚR.....	96
7 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	98
8 SEZNAM PŘÍLOH.....	102

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
BBC	British Broadcasting Corporation
BLR	Bulharská lidová republika
CPZ	Cela předběžného zadržení
ČR	Česká republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČTK	Československá tisková kancelář
FMV	Federální ministerstvo vnitra
HA	Hlas Ameriky
IMF	Iniciativa za mír a lidská práva (Initiative Frieden und Menschenrechte)
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
KNP	Konfederace nezávislého Polska (Konfederacja Polski Niepodległej - KPN)
KOR	Výbor na obranu dělníků (Komitet obrony Robotników)
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS-KOR	Výbor společenské obrany KOR (Komitet Samoobrony Społecznej KOR)
KSSS	Komunistická strana sovětského svazu
LP	Libri prohibiti
MBO	Mimořádné bezpečnostní opatření
MDF	Maďarské demokratické fórum (Magyar Demokrata Fórum)
MěNV	Městský národní výbor
MKJL	Mírový klub Johna Lennona
MLR	Maďarská lidová republika
NA	Národní archiv
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)
NDR	Německá demokratická republika
NMS	Nezávislé mírové sdružení
OF	Občanské fórum
PLR	Polská lidová republika
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza - PZPR)

RFE	Rádio Svobodná Evropa (Radio Free Europe)
ROP <i>Ci</i> O	Hnutí na obranu lidských a občanských práv (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela)
SED	Jednotná socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SPUSA	Společnost přátel Spojených států amerických (USA)
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
ÚV	Ústřední výbor
VB	Veřejná bezpečnost
VONS	Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
WiP	Svoboda a mír (Wolność i Pokój)
ZSSR	Zváz sovietskych socialistických republik

1 Úvod

Vpád vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 znamenal razantní zásah do vývoje Československa. O dvacet let později bylo výročí této události stále živým tématem. V srpnu 1988 se poprvé po 19 letech sešli lidé, aby protestovali proti přítomnosti sovětských vojsk v Československu. Z několika stovek osob diskutujících pod sochou svatého Václava se rázem stal desetitisícový dav, který prošel Prahou. Tato první mohutná demonstrace československých občanů otevřela cestu všem demonstracím následujícím. Nadneseně můžeme říci, že srpnová demonstrace roku 1988 byla tou první, která odstartovala pád komunistického režimu o rok později v listopadu 1989.

Dvacáté výročí sovětské okupace je stěžejním tématem této bakalářské práce. První část se věnuje obecnějšímu vývoji v některých zemích sovětského bloku. Jedná se především o Československo a jeho nejbližší sousedy, tedy Maďarsko, Polsko a Německou demokratickou republiku. V této úvodní kapitole, v níž je největší prostor věnován vývoji v Československu, jsem se snažila postihnout ta nejdůležitější fakta od konce 60. let do roku 1988. Následující kapitola pojednává o demonstraci samotné. V její úvodní části je čtenář seznámen s obecnými fakty týkajícími se velkých československých demonstrací. Samotnému vývoji srpnové demonstrace jsou věnovány další části této kapitoly. Pro lepší přehlednost jsem se tento celek pokusila chronologicky seřadit. Trestní postihy účastníků jsou zpracovány v následující stejnojmenné kapitole. Větší pozornost je zde věnována případům Stanislava Pence a také Leoše Mayera, s nimiž se mi podařilo uskutečnit rozhovor, a tak jsou tyto případy obohaceny o jejich vlastní vzpomínky. Podrobněji je také rozpracováno trestní stíhání Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka, jejichž role při shromáždění na Václavském náměstí byla nezastupitelná. Ostatní případy jsou zpracovány stručnějším způsobem než tyto zmíněné, především proto, že jsem k nim nenalezla takové množství pramenů jako u výše uvedených. Mnohatisícová demonstrace v Praze vzbudila zájem v Československu i v zahraničí, o čemž pojednává následující kapitola. Pozornost jsem tu věnovala západním sdělovacím médiím, československému exilovému tisku, ale i oficiálním domácím zprávám a v neposlední řadě samizdatovému tisku. Součástí práce je také videozáznam zachycující dění na Václavském náměstí 21. srpna 1988. Přepisy rozhovorů s pamětníky, fotografie z demonstrace a další materiály týkající se tématu práce jsou uspořádány v přílohách.

Vývojem Československa od konce 60. let do pádu komunistického režimu se zabývá několik českých publikací. Pro tuto práci jsem jich využila hned několik. Významný byl pro mě sborník, jehož editorem je Petr Blažek¹ a také sborník Miroslava Vaňka.² Pro získání jakého osobního pohledu na dobu tzv. normalizace a disentu jsem se inspirovala mnoha dalšími publikacemi, za všechny jmenuji tu od Daniela Kaisera, v níž je zpracován životopis jedné z nejvýznamnějších osobností disentu Václava Havla.³ Pro vývoj v sousedních zemích jsem používala práci P. Kenneyho,⁴ T. G. Ashe,⁵ publikaci D. Thomase⁶ a další monografie, které se přímo specializovaly na historický vývoj v jednotlivých zemích. Pro obecné informace o demonstracích jsem využila především práci Oldřicha Tůmy *Zítřka zase tady!*⁷.

K obecnějšímu pohledu na trestní postihy demonstrantů v době normalizace jsem využila doposud nepublikovaný článek Jaroslava Pažouta *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*⁸. K podrobnějšímu zpracování případu Leoše Mayera z Liberce mi taktéž posloužil příspěvek J. Pažouta nazvaný *Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*.⁹ K přípravě rozhovorů s pamětníky jsem využila především publikaci, jejímž editorem je Miroslav Vaněk.¹⁰

Nepochybně zajímavým zdrojem pro získání dalších informací na dobu normalizace a o tom, jak se v té době žilo, byla dvoudílná edice rozhovorů *Vítězové? Poražení?*, jejichž editory jsou Miroslav Vaněk a Pavel Urbášek¹¹ a také další edice *Sto*

¹ Petr BLAŽEK(ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, Praha 2005.

² Miroslav VANĚK (ed.), a kol., *Ostrůvky svobody – Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002.

³ Daniel KAISER, *Václav Havel 1936-1989*, Praha 2009.

⁴ Padraic KENNEY, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005.

⁵ Timothy G. ASH, *Rok zázraků: svědectví o revoluci roku 1989 ve Varšavě, Budapešti, Berlíně a Praze*, Praha 2009.

⁶ Daniel C. THOMAS., *Helsinský efekt: Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*, Praha 2007.

⁷ Oldřich TŮMA, *Zítřka zase tady!*, Praha 1994.

⁸ Jaroslav PAŽOUT – Petr BLAŽEK, (eds.), *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*, in: Lidská práva, opoziční hnutí a pád komunistických režimů ve Střední Evropě. Sborník z mezinárodní konference. (v přípravě).

⁹ Jaroslav PAŽOUT, *Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*, in: Fontes Nissae – prameny Nisy, regionální historický sborník, XI/2010, Liberec 2010.

¹⁰ Miroslav VANĚK a kol., *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*, Olomouc 2003.

¹¹ Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.), *Vítězové? Poražení?: životopisná interview*, I. Díl – Disent v období tzv. normalizace, II. Díl – Politické elity v období tzv. Normalizace, Praha 2005.

studentských revolucí, jejímž editorem je Milan Otáhal a M. Vaněk.¹² Z pamětí byla dále využita práce Petra Placáka *Fízl*.¹³ Dalším velmi hodnotným zdrojem byla edice dokumentů, jejímž editorem je Pavel Žáček a Patrik Benda¹⁴. Několikrát jsem také využila edici dokumentů Charty 77 od editorů Viléma Prečana a Blanky Císařovské¹⁵.

Informace o samotné demonstraci 21. srpna 1988 jsem čerpala především z pramenů uložených v Národním archivu a v Archivu bezpečnostních složek. Ještě důležitější však byla sbírka Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti. Tu jsem využila nejen pro získání faktů o demonstraci, ale také jako hlavní zdroj při zpracovávání trestních postihů účastníků demonstrace. K tomu jsem využívala především samizdatového periodika Informace o Chartě 77, kde jsou otištěny především sdělení VONS. Výhodou bylo, že tento časopis je kompletně přístupný také na internetu¹⁶. V kapitole trestních postihů jsou taktéž využity výňatky z rozhovorů s pamětníky, s nimiž se mi podařilo rozhovor uskutečnit. O tom, jaký ohlas vzbudila demonstrace v zahraničí, jsem se dozvěděla hlavně z fondu Monitorů uloženém v Národním archivu. Dále jsem se snažila zmapovat ohlas první velké pražské demonstrace v samizdatovém a exilovém tisku, ale i ve stranickém deníku Rudé právo. Výtisky samizdatových tiskoviny, ale také Rudého práva jsem našla v digitalizované podobě, která je přístupná na internetu.¹⁷ Informace o tom, jaký ohlas měla demonstrace v prostředí československého exilu jsem zjistila z bohaté sbírky exilových periodik, která je uložena v Libri prohibiti a z fondu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Videoukázka z oné srpnové neděle na Václavském náměstí, která je taktéž součástí práce, pochází také z Libri prohibiti.

Z několika oslovených pamětníků souhlasili s rozhovorem dva – Leoš Mayer a Stanislav Penc. Oba pamětníci se mi snažili vyjít vstříc, faktem ovšem je, jak sami přiznali, že si mnoho věcí už nepamatují nebo je už s odstupem dvaceti let neví přesně. V rozhovorech jsme se dotkli i témat, která s předmětem této bakalářské práce

¹² Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK (eds.), *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*, Praha 1999.

¹³ Petr PLACÁK, *Fízl*, Praha 2007.

¹⁴ Pavel ŽÁČEK – Patrik BENDA, *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních složek 4/1: Operační štáby generála Lorenze v letech 1988 - 1989: Krizový management FMV v akci*, Praha 1998.

¹⁵ Blanka CÍSAŘOVSKÁ – Vilém PREČAN, *Charta 77: dokumenty 1977-1989*, Svazek 1-3, Praha 2007.

¹⁶ Informace o Chartě 77 jsou přístupné na: <http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>, 18. 6. 2011.

¹⁷ Lidové noviny jsou přístupné na: <http://www.lidovky.cz/historie-obrazem.asp>, 13. 5. 2011.

Rudé právo je přístupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>, 10. 2. 2011.

Voknoviny jsou přístupné na: <http://www.vons.cz/voknoviny>, 13. 5. 2011.

bezprostředně nesouvisí, přesto mi oba rozhovory přišly natolik zajímavé a v případě rozhovoru se Stanislavem Pencem natolik specifické, že jsem je oba zařadila do příloh.

2 Cesta k pádu komunistického režimu

2.1 Československo

Pražské jaro znamenalo pro mnohé občany Československa jistou naději na změnu. Šanci k tomu poskytl nástup Alexandra Dubčeka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ v lednu 1968, který naplno umožnil rozvinutí liberalizačních tendencí, projevujících se ve společnosti už od počátku 60. let. Postupně byla zrušena cenzura, občané se aktivizovali a zakládali občanské i politické spolky. V několika následujících měsících, probíhajících v duchu částečné demokratizace, byl občanům umožněn svobodnější projev v oblasti umělecké i názorové, výrazněji než v předchozích dvou desetiletích. Společenskou, politickou a občanskou obrodu a stejně tak počínání československých reformních komunistů však s nevolí sledovalo vedení KSSS. Proto byla na jeho pokyn do Československa vyslána vojska pěti zemí Varšavské smlouvy. Tato vojenská intervence byla zahájena v noci z 20. na 21. srpna 1968 a znamenala počátek pádu Pražského jara. Jeho definitivní konec pak přišel v dubnu 1969, kdy se do čela Komunistické strany Československa dostal Gustav Husák.

Okupace země šokovala mnoho obyvatel, přesto se další vývoj ve společnosti nesl ve znamení snah zůstat občansky aktivní. Naproti tomu reformní komunistické vedení se dalo na cestu neustálých ústupků, jež měly počátek v přijetí moskevských protokolů. Nespokojenost veřejnosti se po celý rok projevovala různými způsoby a vyvrcholila během prvního výročí sovětské okupace. K výročí 17. listopadu 1968 zahájili studenti ve všech vysokoškolských městech třídní okupační stávku, podpořenou i pracujícími v některých závodech. Na přelomu roku proběhla také akce na podporu významného symbolu Pražského jara Josefa Smrkovského, která v konečném důsledku skončila neúspěšně, protože Smrkovský byl postupně zbaven všech svých funkcí a nakonec vyloučen ze strany. Jako naprosto zoufalý čin z nastalé politické situace se jeví upálení Jana Palacha v lednu 1969 a následování jeho příkladu Janem Zajícem a Evženem Plockem. Když byl v dubnu novým prvním tajemníkem KSČ jmenován Gustav Husák, obešlo se to již bez větších protestů.

Jak ale ukázalo první výročí sovětské intervence, byl ohlas Pražského jara rok poté ve společnosti stále živý. Nemožnost účastnit se na veřejném dění aktivizovala společnost k uspořádání demonstrace k jednoletému výročí vojenského vpádu do Československa. Bezprostředně po srpnové demonstraci následovalo potrestání

zadržených účastníků. K tomu významně přispělo Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 namířené na, řečeno dikcí vládnoucí Komunistické strany Československa, protisocialistické a protispolečenské živly. Opatření bylo přijato s okamžitou platností 22. srpna 1969. Přinášelo zjednodušený a zkrácený trestní proces pro některé přestupky a trestné činy, současně také posunulo horní hranici trestu a dovolovalo prodloužit dobu zadržení orgány SNB bez soudního rozhodnutí ze 48 hodin až na tři týdny.¹⁸ Přestože mělo platit pouze do konce roku 1969, postupně se stalo součástí trestního řádu a zákoníku práce a bylo plně využíváno až do pádu komunistické strany v roce 1989.¹⁹ V souvislosti s tímto opatřením je zajímavá skutečnost, že tento dokument, známý také jako pendrekový zákon, byl podepsán samotným Alexandrem Dubčekem, který tehdy vykonával funkci předsedy Federálního shromáždění. Je paradoxem, že v době, kdy Dubček příslušné opatření podepisoval, davы demonstrujících provolávaly jeho jméno.²⁰

Na přelomu 60. a 70. let se nastupujícímu normalizačnímu režimu postavilo několik opozičních skupin, mezi nimi například Hnutí revoluční mládeže, ale také jednotlivci. Tento odpor však byl tvrdě potlačen a mnoho tzv. odpůrců skončilo ve vězení. V procesu s aktivisty z Hnutí revoluční mládeže bylo odsouzeno 16 lidí. Nejvyšší trest, čtyři roky nepodmíněně, dostal aktivista Petr Uhl. Mnoho československých občanů na přelomu 60. a 70. let také volilo možnost emigrace do zahraničí.

Velký význam výše uvedeného zákonného opatření spočívá také v jeho dalších ustanoveních, která poskytla zákonný prostředek pro masové čistky na školách a jiných pracovištích. Právě čistky a prověrky se staly hlavním nástrojem nového vedení KSČ k pacifikaci společnosti po roce 1969. Po ukončení Pražského jara bylo na základě prověrek postiženo téměř půl milionu členů KSČ, kteří byli ze strany vyloučeni a dále vedeni v patrnosti. Čistky se ovšem netýkaly jen komunistické strany, ale zasáhly i do všech ostatních společenských organizací. Po čistkách ve školách, akademiích věd, úřadech a dalších institucích ztratili ti, kteří by „*mohli narušovat pořádek v socialistické společnosti*“ svá zaměstnání. Výběr povolání, jež mohli získat, byl značně limitován, hranice jejich příjmů byly omezené, jejich dětem nebylo umožněno

¹⁸ Plný text zákonného opatření č. 99/1969 viz příloha č. 1.

¹⁹ Viz Oldřich TŮMA, *Protirežimní demonstrace v Praze*, in: Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989, Petr Blažek (ed.), Praha 2005, s. 148.

²⁰ Jaroslav CUHRA – Jiří ELLINGER – Adéla GJURIČOVÁ – Vít SMETANA, *České země v evropských dějinách*, Praha 2006, s. 240.

studovat.²¹ Represe tak výrazným způsobem zasahovaly i do soukromých sfér života.

Čistkami a represemi začalo v Československu období tzv. normalizace.²² Vládnoucí straně se brzy podařilo zahnat společnost do útluhu. Část populace se vyrovnávala z postihů, jež ji zasáhly, další část občanů se z důvodu obav raději stáhla do ústraní. Když byly potlačeny zárodky občanské společnosti, přestaly represe hrát hlavní roli ve státní politice a byly nahrazeny orientací na konzum. Společnost se více či méně vzdala účasti na společenském a politickém životě, přistoupila i na omezování svých občanských a lidských práv, za což jí stát nabídl množství sociálních jistot. Loajální obyvatelé měli zaměstnání, byt a moderním se stávalo vlastnit chalupu na venkově. Lidé se stáhli do soukromé sféry života a orientovali se především na materiální hodnoty.²³

Poskytování sociálních jistot obyvatelům bylo umožněno díky příznivě se rozvíjícímu hospodářství v první polovině 70. let založenému na předchozích pětiletkách. Byla zahájena rozsáhlá bytová výstavba a v Praze v květnu 1974 byl do provozu uveden první úsek metra. Období hospodářského vzestupu netrvalo dlouho. Soustředění nejen politické, ale i ekonomické moci v rukou jedné vládnoucí strany, centrálně řízené hospodářství, rozsáhlé investice nad míru finančních možností a dosazení nových pracovníků, u nichž větší význam hrálo ideologické zaměření než kvalifikace, na pozice „neoloajálních“ občanů, propuštěných na počátku normalizace, způsobilo, že se hospodářský vývoj začal od konce 70. let zhoršovat. Nepříznivě se také vyvíjela úroveň životního prostředí.

Druhá polovina 70. let ovšem nepřinesla pouze změny hospodářské, ale i politické. Již od listopadu 1972 v Helsinkách probíhala Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, kde u jednoho stolu zasedali zástupci států Varšavské smlouvy, Evropského společenství a NATO a státy politicky neutrální. Zásadní význam této konference přineslo podepsání Závěrečného aktu KBSE 1. srpna 1975, kterým se signatářské země včetně Československa kromě jiného zavázaly i k dodržování a respektování lidských práv a základních lidských svobod. Všechny deset zásad bylo hned druhý den uveřejněno v *Rudém právu*. Vládnoucí mocí byl výsledek konference především oslavován jako „cesta od studené války, napětí a konfrontace k mírovému uspořádání vztahů

²¹ O systému represí např. Milan OTÁHAL, *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha 2002, s. 54.

²² K tzv. normalizaci viz tamtéž.

²³ Tamtéž, s. 60.

*a především k prohlubování mírové spolupráce“.*²⁴ Do širšího povědomí československé veřejnosti se obsah Závěrečného aktu dostal díky vysílání rozhlasových stanic Svobodná Evropa a BBC.

V roce 1976 byl ve Sbírce zákonů ČSSR zveřejněn Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.²⁵ Oba pakty podepsalo Československo již v roce 1968 v New Yorku, na helsinské konferenci byly pakty stvrzeny a následujícího roku vstoupily v platnost. Mezinárodní pakty a Závěrečný akt KBSE legitimizovaly vznikající hnutí za občanská práva.

Jak již bylo zmíněno výše, po potlačení první fáze opozice se opoziční aktivity téměř nerozvíjely. Československé aktivisty zasáhly tvrdé represe ať už na svobodě, nebo v podobě vězení a tzv. „šedá zóna“²⁶ byla příliš zastrašena, než aby se odhodlala k odporu. Opozice byla zlomená. Pod vlivem přijetí Závěrečného aktu KBSE a obou mezinárodních paktů přichází v polovině 70. let změna. Část československé společnosti se začíná aktivizovat. Byly vydávány petice požadující dodržování lidských práv a to nejen v Československu, ale v celé východní Evropě.²⁷ Vznikala opoziční hnutí, která nejen že se dožadovala svých lidských a občanských práv, ale zároveň chtěla probudit umlčenou společnost.

Také v Československu vznikla na počátku roku 1977 významná nezávislá iniciativa nazvaná Charta 77. Bezprostředním impulsem se stal kromě Závěrečného aktu a obou mezinárodních paktů také vykonstruovaný politický proces se členy československé undergroundové hudební skupiny The Plastic People of the Universe, který se stal předmětem zájmu i zahraničních médií. Vznik Charty 77 byl výrazem nesouhlasu s postupem mocenských složek vůči hudební skupině a stálým nedodržováním občanských a lidských práv, k němuž se Československo zavázalo. Tato nezávislá iniciativa, která chtěla „*sloužit obecnému zájmu [...] a vést v oblasti svého působení*

²⁴ Rudé právo, roč. 55, č. 180, 2. 8. 1975, str. 1.

²⁵ Viz např. Daniel C. THOMAS., *Helsinský efekt: Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*, Praha 2007, s. 187.

²⁶ Tímto termínem je označována většinová část obyvatelstva, jež se soustředila především na problematiku osobního a rodinného života a ke stávajícímu režimu zaujala odstup. Tito lidé mohli sympatizovat s opozičními skupinami a jejich projevy, veřejně se k nim ovšem nepřihlásili. Viz J. CUHRA – J. ELLINGER – A. GJURIČOVÁ – V. SMETANA, *České země v evropských dějinách*, Praha 2006, s. 274.

²⁷ Viz např. tamtéž, s. 184.

*konstruktivní dialog s politickou a státní mocí“.*²⁸ Komunistický režim se záhy pokusil o zdiskreditování jejích signatářů. Mnozí z nich ztratili zaměstnání, stali se obětmi šikanování a v neposlední řadě trestního stíhání. Kromě mohutné propagandistické akce, která byla rozpoutána proti signatářům Charty 77, požadoval režim také její veřejné odsouzení. Takovým projevem bylo shromáždění československých umělců v Národním divadle a jejich podepsání pod prohlášení „*Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*“. Pro toto prohlášení se postupně ujal termín anticharta. Přestože Chartu 77 zasáhly výrazné postihy, přetrvávala dál a stala se nejen významným nositelem československého opozičního hnutí dalších let, ale i důležitou základnou pro setkávání různých opozičních sil.

Charta 77 se stala inspirací pro vznik Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS)²⁹, který byl založen 27. dubna 1978. Jeho aktivisté, patřící mezi nejaktivnější signatáře Charty 77, si kladli za cíl „*sledovat případy osob, které jsou trestně stíhány či vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly obětmi policejní a justiční svévole*“.³⁰ Výbor také zajišťoval právníckou, finanční a materiální pomoc postiženým a jejich rodinám. Informace o jednotlivých případech byly shromažďovány ve sděleních, která byla zveřejňována mj. v bulletinu *Informace o Chartě 77*. VONS brzy získal i podporu ze zahraničí, spolupracovala s ním známá Amnesty International, křesťanská organizace Pax Christi či organizace Helsinki Watch. Významní představitelé VONS a Charty 77, mezi nimi V. Havel, P. Uhl, J. Dienstbier, V. Benda, byli na podzim roku 1979 odsouzeni k několikaletým trestům odnětí svobody.

S postupně se rozvíjející opozicí a pod vlivem zahraničně politických událostí, jako byl například vznik polské Solidarity či vyhlášení stanného práva v Polsku, zahájil režim další výraznou vlnu represí namířenou proti opozičním aktivitám. Společnost se opět dostala do útlumu, ale znovu se aktivizovala v polovině 80. let pod vlivem nejen vnitřních událostí, ale i zahraničních. Významným mezníkem se stal rok 1985, kdy do funkce generálního tajemníka KSSS nastoupil Michail Gorbačov. Ten se svou politikou perestrojky pokoušel o stabilizaci hospodářství, které bylo už od počátku 80. let rozvrácené přílišnými náklady na zbrojení, k čemuž byl SSSR chytře

²⁸ Blanka CÍSAŘOVSKÁ – Vilém PREČAN (eds.), *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, svazek 1, str. 3.

²⁹ Viz např. Jaroslav PAŽOUT, *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, in: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, Petr Blažek (ed.), Praha 2005, s. 96-109.

³⁰ Libri prohibiti (dále LP), sbírka Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (dále sb. VONS), inv. č. 1, sign. III/1, kart. 1, *Zakládající prohlášení VONS*.

dotlačen Spojenými státy americkými. Toto soupeření USA a Sovětského svazu v druhé polovině 20. století, známé také jako studená válka, neprobíhalo jen na poli vojenském, hospodářském a politickém, ale i kosmickém. Také válka v Afghánistánu, kam byla v roce 1979 vyslána sovětská vojska, velmi vyčerpávala finanční základny SSSR.

Vedení KSSS, které bylo příliš zaměstnáno vlastními vnitřními problémy, se postupně přestalo vměšovat do ekonomického a politického vedení satelitních států. Komunističtí funkcionáři v čele evropských socialistických států již nemohli spoléhat na sovětskou pomoc v podobě vojenské intervence. Jisté politické uvolnění bylo dalším impulsem probouzející se společnosti požadující po vládnoucí moci dialog.

Tyto zahraniční události příznivě napomáhaly změnám ve smýšlení obyvatelstva. Část společnosti již nebyla umlčená strachem, ale dostávala impulsy a začínala se veřejně projevovat. Významný byl i fakt, že se do popředí dostávala nová generace, která nebyla zatížena událostmi roku 1968. Nezažila naději, kterou s sebou přinášelo Pražské jaro, ani následné zklamání z vojenské intervence a represí.

Opozice 80. let se projevovala mnoha způsoby. Byli tu ekologičtí aktivisté kriticky vystupující vůči režimu kvůli zhoršování životního prostředí, jež bylo způsobeno přílišným důrazem na průmyslovou výrobu a ignorováním dopadů na přírodu. To se pak negativně odráželo na lidském zdraví. Velmi vážná byla situace hlavně v severozápadních Čechách. Významnou postavou ekologické opozice byl Ivan Dejmal, který v roce 1987 založil Ekologickou společnost.³¹

V průběhu 80. let do společenského dění také výrazněji vstoupila církev, která byla již od 50. let pod dohledem státu. Mnoho propuštěných církevních hodnostářů a věřících se uchýlilo k neoficiální tajné církvi. Od poloviny 80. let však začali vystupovat veřejně formou církevních poutí. První velké shromáždění věřících proběhlo 7. července 1985 ve Velehradě. Na Slovensku se největší církevní poutě uspořádaly do Šaštína a Levoče. Českoslovenští věřící měli velkou oporu v kardinálovi Františku Tomáškoví. I ten se kriticky projevil v protestním dopise adresovaném vedení KSČ z roku 1983. Na konci roku 1987 vznikla také petice Augustina Navrátila, která požadovala

³¹ K ekologickým aktivistům viz např. Miroslav VANĚK, *Zelené mládí - Ekologické aktivity mladé generace v osmdesátých letech*, in: *Ostrůvky svobody – Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Petr Blažek (ed.), Praha 2002, s. 237-272.

náboženskou svobodu. Tuto petici nejenže podpořil kardinál Tomášek³², ale do pádu komunistického režimu ji podepsalo na 600 tisíc lidí.

Vedle Charty 77 vznikaly ve druhé polovině 80. let další nezávislé iniciativy. Mezi nejvýznamnější patří recesivní hnutí České děti, založené v květnu 1988 Petrem Placákem. Ve svém manifestu, otištěném v bulletinu *Koruna a Informace o Chartě 77* č. 20/1988, jeho aktivisté prohlašovali, že České království stále trvá a jejich nejvyšším cílem je příprava na nového krále.³³ Přestože manifest obsahuje několik bodů na uspořádání věcí v Českém království, hnutí odmítalo jakýkoliv vlastní politický program a bylo spíše vyjádřením svobody a nezávislosti.³⁴ Jejich první velkou akcí proti režimu byla výroba a roznos letáků vyzývajících k demonstraci na Václavském náměstí 21. srpna 1988.

Během srpnového výročí okupace na sebe upozornila také druhá významná opoziční iniciativa, kterou bylo Nezávislé mírové hnutí – iniciativa za demilitarizaci společnosti (NMS). Vznikla v dubnu 1988. Její členové prostřednictvím letáků vyzývali k „rozptýlené“ manifestaci v den 20. výročí vojenské intervence.³⁵ Přední členové NMS Hana Marvanová a Tomáš Dvořák se za aktivní účast na demonstraci stali oběťmi represí. Kromě této akce se Nezávislé mírové hnutí věnovalo otázce dodržování lidských práv a mírovým aktivitám. Jedním z hlavních požadavků NMS bylo uzákonění náhradní civilní služby. Svým charakterem bylo NMS podobné významnému opozičnímu polskému hnutí Svoboda a mír (WiP).³⁶

Dalším projevem společnosti byla shromáždění probíhající od roku 1981 na pražské Kampě. Osmý prosincový den se zde scházeli převážně mladí lidé, aby uctili památku Johna Lennona. Mládež tu zpívala, hrála písně Beatles, přinášela sem květiny. Ačkoliv vše probíhalo poklidně, byli mladí Lennonovi příznivci vždy rozehnáni policií. Odlišný vývoj měl 8. prosinec 1985. Poté, co byli účastníci rozehnáni policií, shromáždili se na Karlově mostě a odtud se přesunuli na Staroměstské náměstí. Následně se jako

³² Viz např. Jaroslav CUHRA, *Katolická církev a odpor vůči „normalizačnímu režimu*, in: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, Petr Blažek (ed.), Praha 2005, s. 67 - 77.

³³ *Manifest Českých dětí*, in: *Informace o Chartě 77*, roč. 11 (1988), č. 20, s. 16-18.

³⁴ Petr PLACÁK, *Fízl*, Praha 2007, s. 136.

³⁵ Viz *Zpráva o připravované protestní „rozptýlené“ manifestaci 21. srpna 1988*, in: *Informace o Chartě*, roč. 11 (1988), č. 15, s. 7.

³⁶ Padraic KENNEY, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005, s. 181.

tisícičlenná skupina vydali na Hrad. Byli zastaveni policejním kordónem a ve večerních hodinách se poklidně rozešli.³⁷ Výsledkem tohoto shromáždění, jež se pod vlivem událostí změnilo v demonstraci, byla tzv. petice z Kajetánky vyslovující se proti rozmíst'ování jaderných raket v Evropě.³⁸

Kromě již zmíněné demonstrace, jež se vyvinula z mládežnického shromáždění k uctění památky Johna Lennona v prosinci 1985, se jedna z prvních pražských demonstrací, zorganizovaná Chartou 77, konala 10. prosince 1987 u příležitosti Dne lidských práv.³⁹ S požadavkem dodržování lidských práv a náboženských svobod se sešli také demonstrující se svíčkami v rukou 25. března 1988 na Hviezdoslavově náměstí v Bratislavě.⁴⁰ Tato demonstrace, symbolicky pojmenována jako svíčková, byla brutálně potlačena orgány státní správy.

Ovšem na první velkou pražskou demonstraci si museli občané Československa počkat dlouhých 19 let. K výročí vojenské intervence 21. srpna 1968 se o dvacet let později shromáždil několikatisícový dav, který se po letech rozhodl vyjádřit svou nespokojenost se stávajícím režimem. Stejně tak učinil v následujících měsících roku 1988 ještě dvakrát. Občané demonstrovali 28. října k 70. výročí vzniku Československa a 10. prosince na povolené demonstraci, konané k příležitosti Dne lidských práv. V roce 1989 pak přišly největší demonstrace v lednu uspořádané u příležitosti výročí smrti Jana Palacha. Tyto demonstrace trvající několik dní jsou známé jako Palachův týden. V roce 1989 dále proběhly další demonstrace na 1. máje, k příležitosti výročí sovětské okupace a výročí vzniku Československa. K definitivnímu pádu komunistického režimu pak velkou měrou přispěla demonstrace 17. listopadu.

Ačkoliv demonstrace 21. srpna 1988 byla i přes svůj poklidný průběh potlačena policií, neodradilo to občany od pořádání dalších několikatisícových protestních shromáždění.

³⁷ K „lennoniádám“ viz např. Petr BLAŽEK, *Dejte šanci míru! - Pacifismus a neformální mírové aktivity mládeže v Československu 1980-1989*, in: Ostrůvky svobody – Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Petr Blažek (ed.), Praha 2002, s. 18 – 41; Petr BLAŽEK – Roman LAUBE – František POSPÍŠIL: *Lennonova zeď v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980-1989*. Praha 2003.

³⁸ *Mírová demonstrace mládeže k 5. výročí smrti J. Lennona*, in: Informace o Chartě, roč. 9 (1986), č. 1, s. 8-10.

³⁹ *Ohlášení manifestace ke dni lidských práv OSN*, in: Informace o Chartě, roč. 10 (1987), č. 17, s. 2.

⁴⁰ *Brutální zásah proti shromáždění věřících v Bratislavě*, Informace o Chartě, roč. 11 (1988), č. 7, s. 2. K tzv. svíčkové demonstraci viz Ján ŠIMULČÍK: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov 2003; Ján CHRYZOSTOM a kol.: *Bratislavský Veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*. Bratislava 2008

Srpnová demonstrace roku 1988 se stala počátkem velkých pražských demonstrací vyvrcholených 17. listopadu 1989 a následným pádem komunistického režimu v Československu.

Vedle velkých demonstrací a desítek menších shromáždění obyvatel, byly druhým významným projevem občanské angažovanosti rozsáhlé petiční akce. Kromě mnoha protestních dopisů a výzev, napsaných desítkami osob či jednotlivci, vzniklo i několik velkých a významných petic, jež signovaly sta tisíce osob. Jednou z nich byla Navrátilova petice z roku 1987 požadující náboženskou svobodu. Podepsalo ji více než 600 000 obyvatel. Další dosti radikální petici nazvanou „*Tak dost*“ inicioval Ivan Martin Jirous a Jiří Tichý, kteří tak reagovali na smrt občanského aktivisty Pavla Wonky a požadovali prošetření jeho úmrtí. Petice, podepsaná 271 československými občany, byla odeslána vrcholným orgánům Československa. Následné tresty pro Jirouse a Tichého v podobě odnětí svobody na sebe nenechaly dlouho čekat. V prostředí Charty 77 vznikla v červnu 1989 petice Několik vět. Požadovala například propuštění politických vězňů, zrušení cenzury či možnost svobodného působení nezávislých iniciativ. Do pádu komunistického režimu ji podepsalo několik desítek tisíc občanů, včetně známých umělců jako například byla zpěvačka Hana Zagorová nebo malíř Jan Bauch.

Třetím projevem aktivizace společnosti byl růst samizdatové produkce. Zasloužila se o ni již dříve založená edice Ludvíka Vaculíka *Petlice*, edice Jiřího Gruntoráda *Popelnice* a také edice manželů Havlových zvaná *Expedice*. Kromě knih byly také vydávány samizdatové časopisy, o jejichž produkci se zasloužily především nezávislé iniciativy. Například České děti vydávaly časopis *Koruna*, dále existoval undergroundový časopis *VOKNO*, aktivista Petr Uhl vydával časopis *Informace o Chartě* atd. V roce 1987 byla také obnovena činnost *Lidových novin*.

2.2 Sousední země

V souvislosti s vývojem událostí v Československu je nepochybně zajímavé nahlédnout také do vývoje sousedních států, jež byly taktéž součástí sovětského bloku.

2.2.1 Polsko

Odpor polské společnosti vůči vládnoucímu komunistickému režimu měl mnohem

hlubší kořeny než v Československu. Nespokojenost s režimem se projevovala už od druhé poloviny 40. let.

Roku 1956 vypukly v Poznani dělnické bouře, které byly krvavě potlačeny armádou. Dělnické nepokoje vynesly do čela Polské sjednocené dělnické strany (PSDS) Władysława Gomułku, který v prvních letech své vlády získal společenskou podporu. Bylo to zejména proto, že usiloval o jistou nezávislost na Moskvě a to především v hospodářské oblasti. Právě v hospodářství došlo na konci 60. let k velkému uvolnění. V zemědělství byla rozpouštěna výrobní družstva, došlo ke snížení daní a ke zvýšení výroby zemědělských strojů. To vše vedlo k významnému vzrůstu zemědělské produkce. Také v průmyslu došlo k výrazným změnám. Byly zvýšeny náklady na spotřební průmysl a zelenou dostala řemesla. K jistému uvolnění došlo také ve společnosti. Upustilo se od agresivní protiimperialistické a ateistické propagandy. Skoncovalo se s útoky na církve.⁴¹

Jak ukázaly následující roky Gomułkovy vlády, k získání větší nezávislosti na Moskvě nedošlo. Postupem času o ni první tajemník PSDS přestal usilovat. V roce 1964 byl generálním tajemníkem KSSS Nikitou Chruščovem prezentován jako neochvějný leninista a velký přítel Sovětského svazu.⁴² O tom, že Gomułka byl věrným stoupencem vedení KSSS, svědčí i jeho postoj k Pražskému jaru. Byl přesvědčen, že v Československu probíhala v roce 1968 kontrarevoluce. Během studentských bouří, které vypukly v Polsku na jaře 1968, se dokonce ozývalo heslo „*Polsko čeká na svého Dubčeka*“. Není proto divu, že byl jedním ze zastánců sovětského rozhodnutí o vojenském ukončení Pražského jara v Československu. Studentské nepokoje v Polsku byly brutálně potlačeny. I v následujících 70. a 80. letech byly dělnické a studentské revolty stále problémem, s nímž se vedoucí funkcionáři museli vyrovnávat.

Tíživá ekonomická situace, v níž se země na počátku 70. let nacházela, způsobená neustálým zahraničním zadlužováním a neefektivním centrálním hospodářstvím, vyvolala v roce 1970 protikomunistickou dělnickou revoltou v Gdaňsku a Štětíně. Dělníci tak reagovali na Gomułkův příkaz zvýšit ceny potravin. Povstání bylo po několika dnech krvavě potlačeno a o následné stabilizování poměrů v zemi se měl postarat nový první tajemník komunistické strany Edward Gierek. Z hospodářské krize

⁴¹ Andrej PACZKOWSKI, *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Praha 200, s. 189-195.

⁴² Tamtéž, s. 222.

se však země dlouhodobě nedostávala a občané se museli i nadále potýkat s nepříznivou hospodářskou i sociální situací. Pod vlivem helsinské konference vzniklo v Polsku několik opozičních hnutí. V roce 1976 vznikl po červnových dělnických protestech v Radomi a Ursusu Výbor na obranu dělníků (KOR), jež byl o rok později přejmenován na Výbor společenské sebeobrany KOR (KSS - KOR). V 70. letech také působila opoziční Konfederace nezávislého Polska (KNP) a Hnutí na obranu lidských a občanských práv (ROPCiO).

Opozičně laděná atmosféra se v červenci 1980 projevila i mezi dělníky gdaňských loděnic, kteří na protest proti dalšímu zdražování zahájili okupační stávkou. Dělníkům se dostalo i podpory společnosti. U bran továren „*se shromažďovaly zástupy, které stávkujícím zavřeným uvnitř držely palce a přinášely jim jídlo a jiné zaopatření. Samotné brány byly ověncené květinami, svatými obrázky a desítkami vzdorovitých transparentů*“.⁴³

Do čela stávkujících dělníků se postavil Lech Wałęsa, který společně s dalšími představiteli opozice, jimiž byli Tadeusz Mazowiecki a Bronisław Geremek, vypracoval seznam jednadvaceti dělnických požadavků. Na konci srpna 1980 je režim přijal. Součástí požadavků bylo i oficiální uznání Nezávislého odborového svazu Solidarity. Během pár měsíců Solidarity získala několikamilionovou členskou základnu.⁴⁴ Přestože okupační stávka byla vítězstvím opozice, komunistický režim se nevzdával. Se souhlasem sovětského vedení, které se tentokrát nechtělo uchýlit k vojenské intervenci, bylo v prosinci 1981 generálem Wojciechem Jaruzelskim vyhlášeno stanné právo, které trvalo až do července roku 1983. Země se ocitla pod vojenským dohledem armády. Do té doby sílící vliv opozice byl zastaven. Solidarity byla nucena se stáhnout do „podzemí“.

Následující represe, které mnoho aktivistů poslaly do vězení, přesto neumlčely opoziční nálady uvnitř společnosti. K takovým projevům patřily v široké společnosti v 80. letech mariánské poutě, konané k nejvýznamnějšímu polskému místu, klášteru Jasná hora v městečku Częstochowa.

⁴³ P. KENNEY, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005, s. 249.

⁴⁴ O povstání dělníků v létě 1980 a vzniku Solidarity viz Andrej PACZKOWSKI, *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Praha 200, s. 280-294.

Výrazně se začali projevovat i studentští aktivisté. V dubnu 1985 se na podporu lidských práv a mezinárodního míru krakovští studenti rozhodli založit hnutí Svoboda a mír (WiP). Přestože neusilovalo o dialog s komunisty, dosáhlo mnohých ústupků a podle P. Kenneyho probudilo nejmladší studentskou generaci, která se následně významným způsobem aktivizovala.⁴⁵

K nově vznikající opozici v 80. letech patřilo i hnutí Pomerančová alternativa. Šlo o surrealistické politické hnutí, založené již v roce 1981 Waldemarem M. Fydrychem, které satiricky vystupovalo proti režimu a zesměšňovalo ho prostřednictvím veřejných happeningů. Mezi nejslavnější patřil happening k výročí Velké říjnové socialistické revoluce 6. listopadu 1987. Účastníci oblečení do rudých barev rozdávali zásoby toaletního papíru.⁴⁶ Demonstrace se měla stát výzvou pro občany k překročení vlastního strachu. Současně chtěli organizátoři demonstrace přimět režim k zamyšlení se nad používáním represivních prostředků proti svobodě slova.

Vznikala také opoziční hnutí zaměřená sociálně, která konkrétním způsobem pomoci, jako byl boj proti alkoholismu, podpora horníků v penzi či zakládání útulků pro bezdomovce, narušovala komunistický režim zevnitř a ukazovala jeho slabiny. Jak uvádí Padraic Kenney, tyto na první pohled společenské kampaně nakonec přerůstaly do politické roviny.⁴⁷

Nástup Michaila Gorbačova v roce 1985 znamenal i v Polsku stejně jako v ostatních satelitech sovětského bloku významný impuls. Gorbačovova perestrojka a glasnost, jejichž původním cílem byla hlavně přestavba hospodářského systému a politická otevřenost, brzy přerostly v postupný rozpad sovětského bloku. Zásadně k tomu přispěly i události v Polsku. V roce 1987 bylo jasné, že ekonomická reforma v rukách stávajícího režimu, který nepřipouštěl liberalizaci celého systému, byla nemožná. V roce 1988 zachvátila Polsko vlna stávek a demonstrací, jejímž výsledkem bylo jednání u kulatého stolu mezi vedením strany a opoziční Solidaritou, které bylo zahájeno 6. února 1989. Pád komunistického režimu byl předznamenán v červnových volbách roku 1989, kdy s jasnou převahou vyhrála Solidarita.

⁴⁵ P. KENNEY, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005, s. 80.

⁴⁶ Tamtéž, s. 202.

⁴⁷ Tamtéž, s. 67.

2.2.2 Maďarsko

Neúspěšná maďarská snaha o vymanění se ze sovětského bloku na podzim roku 1956 zásadním způsobem poznamenala vývoj maďarské opozice v následujících desetiletích. Když se maďarská vláda v čele s premiérem Imrem Nagyem pokusila v roce 1956 o opuštění východního bloku, narazila na tvrdý sovětský odpor podpořený armádními silami. Maďarské povstání, jehož symbolem se stala státní vlajka s rudou komunistickou hvězdou vystřiženou uprostřed, bylo záhy krvavě potlačeno. Následující popravy a další represe způsobily ochromení společnosti, která se k opětovnému veřejnému nesouhlasu s komunistickým režimem znovu odhodlala až v 80. letech. Důsledky roku 1956 znamenaly pro maďarskou společnost podobné společenské trauma jako násilné ukončení Pražského jara roku 1968 pro Českoslováky.

V roce 1956 se do funkce generálního tajemníka Maďarské socialistické dělnické strany (MSDS) dostal János Kádár. Ten „*po krvavém roce 1956 poznal cenu kompromisu, což se odrazilo i v jeho paternalistickém přístupu k národu*“⁴⁸, a proto „*netrval na vyjadřovaném osobním souhlasu či sebeidentifikaci občana se systémem – stavěl na principu loajality vůči moci*“.⁴⁹ Jeho heslo znělo „*Kdo není proti nám, je s námi*“. Vláda nabídla maďarské společnosti ekonomické jistoty, možnost provozovat soukromé podnikání a svobody v oblasti cestování, kultury a vědy výměnou za ustoupení od politických požadavků na chod státu. Proto bylo Maďarsko považováno za jeden z nejliberálnějších států uprostřed sovětského bloku. Maďarská socialistická dělnická strana v čele s Jánosem Kádárem⁵⁰ byla také vůči svým intelektuálům tolerantnější než vlády v jiných státech sovětského bloku. Ovšem pouze do té doby, dokud nezačali narušovat status quo.

Přestože se již v roce 1977 pod vlivem Závěrečného aktu a vzniku Charty 77 v Československu aktivizovala maďarská Demokratická opozice, velký význam přinesly nově vznikající opoziční proudy v následujícím desetiletí. Na konci 70. let a především pak v 80. letech totiž nastupuje nová generace mladých lidí a studentů, kteří se narodili až po traumatických událostech roku 1956 a pro něž toto téma představovalo jen vzdálené tabu patřící spíš do života jejich rodičů. Především tito mladí lidé umožnili vznik maďarské opozice, která byla významným způsobem

⁴⁸ Vladislav MOULIS – Jaroslav VALENTA – Jiří VYKOUKAL, *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989*, Ostrava 1991, s. 236.

⁴⁹ Tamtéž, s. 236.

⁵⁰ O Kádárově politickém přístupu více viz tamtéž, s. 235 – 236.

inspirována a ovlivňována polskými disidenty, především Solidaritou a hnutím KOR.

V roce 1981 založil maďarský student Ferenc Kőszegi hnutí Mírové skupiny pro dialog. Toto hnutí, odmítající rozmístování sovětských a amerických raket v Evropě a studenou válku, se snažilo nalézt cestu k dialogu mezi státem a opozicí.⁵¹ Jeho nejvýraznějším projevem bylo uspořádání Mezinárodního mírového tábora v roce 1983 poblíž Budapešti. K dialogu projednávajícímu jaderné rakety, násilí a občanská práva se do Maďarska sjelo mnoho zástupců opozice i ze západní Evropy. Do té doby vystupoval Dialog pro režim jako „neposlušné“ hnutí, po uspořádání mírového tábora se definitivně zařadil do řad opozice.⁵²

Nové významné opoziční skupiny vznikly bezprostředně po 15. březnu 1988. Na toto datum uspořádala Demokratická opozice demonstraci k sto čtyřicátému výročí revoluce v roce 1848. Po mnoha letech se lidé shromáždili u sochy revolučního básníka Sandora Petőfiho v Budapešti. Policie nevěděla, jak naložit s desetitisícovým davem, který vyšel po dlouhých dvaatřiceti letech do ulic. Nakonec nezasáhla, jen pozatýkala několik disidentů. Dva dny po demonstraci se část lidí z Demokratické opozice, ekologičtí aktivisté, několik studentů a někteří veteráni z roku 1956 rozhodli založit Sít' svobodných iniciativ (zkráceně Sít' neboli Hálóza).⁵³ Předposlední den téhož měsíce vzniklo ještě jedno opoziční hnutí - Sdružení mladých demokratů (Fidesz), založené především studenty a mladými intelektuály v čele s Viktorem Orbánem a Gáborem Fodorem. Členství ve Fidesz bylo omezeno věkovou hranicí 35 let. Podobně jako WiP, jímž se nechalo hnutí inspirovat, vystupovalo nezávisle vůči komunistickému režimu, věnovalo se politickým, ekonomickým i společenským otázkám.⁵⁴ Mezi jeho členy patřili také dělníci, kteří vytvořili Pracovní skupinu a pod vlivem zpráv o akcích polské Pomerančové alternativy uspořádali happening zesměšňující komunistický režim.

Stejně jako v Československu a Polsku, vznikala i v Maďarsku ekologicky zaměřená opozice. Podle P. Kenneyho však v Maďarsku aktivisté bojující za záchranu životního prostředí přispěli k pádu komunistického režimu více než kdekoliv jinde v Evropě.⁵⁵ Kromě běžných ekologických problémů, kterým se věnovali, zburcoval nejen je, ale

⁵¹ KENNEY, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005, s. 125.

⁵² Tamtéž, s. 129.

⁵³ Tamtéž, s. 177.

⁵⁴ Tamtéž, s. 179.

⁵⁵ Tamtéž, s. 102.

především doposud mlčící „šedou“ zónu tzv. dunajský problém. Šlo o velkolepý komunistický projekt zasahující nejen na území Maďarska, ale také Československa, jehož cílem bylo přebudování říčního toku Dunaje, vytvoření systému přehrad, kanálů a elektrárny v Nagymarosi. Nehen že by to bylo neefektivní, ale realizace projektu by výrazným způsobem zničila i přírodní prostředí kolem řeky, zemědělské půdy, ohrozila by významné historické a etnografické komunity a řadu živočišných druhů.⁵⁶

Za účelem pozastavení projektu vzniklo hnutí Dunajský kruh v čele s Judit Vásárhelyiovou a Jánosem Vargou. Dunajský kruh proti gigantické stavbě bojoval po celá osmdesátá léta formou peticí, letákových akcí a pochodů, ale nejvýraznější a nejúčinnější akci mohl uspořádat až v roce 1988 s pomocí dalších organizací: Maďarským demokratickým fórem (MDF), Sítí svobodných iniciativ a Fideszem. Společně uspořádaly 12. září 1988 veřejný protest proti dunajskému projektu, na němž se sešlo asi čtyřicet tisíc demonstrujících.⁵⁷

Význam dunajského problému spočívá právě v tom, že dokázal aktivizovat nejen ochránce přírody a studenty, ale především doposud mlčící maďarskou veřejnost. Ta se k tomuto problému projevila ještě dvakrát v říjnu 1988 a naposledy v dubnu 1989. Společnými silami se podařilo projekt vodního díla pozastavit. S pádem komunistického režimu v Maďarsku pak přišel i konec velkolepého stavebního projektu.

V druhé polovině roku 1988 byly v maďarské vůdčí straně patrné známky demokratizace moci, které se následně potvrdily, když sama Maďarská socialistická dělnická strana na počátku roku 1989 umožnila zakládat politické strany. V říjnu 1989 pak došlo k rozpuštění maďarské komunistické strany a záhy byla 23. října vyhlášena Maďarská republika s rodícím se pluralitním politickým systémem.

2.2.3 NDR

Stejně jako tomu bylo v Maďarsku, Polsku a Československu, měl i vývoj Německé demokratické republiky v době komunistické éry svá specifika. Pravděpodobně tím nejvýznamnějším bylo rozdělení Německa na východní a západní část. Symbolem tohoto rozdělení byla stavba berlínské zdi, započatá 13. srpna 1961, která na dlouhá

⁵⁶ O opozici v Maďarsku také viz Vladislav MOULIS – Jaroslav VALENTA – Jiří VYKOUKAL, *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989*, Ostrava 1991, s. 240.

⁵⁷ Tamtéž, s. 274.

desetiletí zpřetrhala mnohé sociální vazby mezi obyvateli západního a východního Německa, a dokonce i výrazným způsobem formovala přístup východoněmecké společnosti k otázce opozice. Právě v NDR měli obyvatelé do roku 1961 více než kdekoliv jinde v sovětském bloku možnost emigrace. Obyvatelé Východního Německa věděli, že mohou odejít do země svého západního souseda. Právě snadná dostupnost emigrace, tak jak o tom hovoří Padraic Kenney, byla hlavním důvodem, proč se opoziční hnutí v NDR rozvíjelo mnohem méně než v ostatních sovětských satelitech.⁵⁸ Mezi další důvody minimálního rozvoje opozice ve východním Německu patří také podle Daniela Thomase, posledních několik desetiletí, která byla prosáknuta nejprve ideologií nacistickou a následně stalinistickou. Důsledkem toho „*chyběla v NDR jak společenská základna pro vrstvu kritické inteligence, tak zakořeněná paměť demokratické vlády*“.⁵⁹ Další důvody také spatřuje v poměrně produktivním východoněmeckém hospodářství, zajišťujícím vyšší životní úroveň a vysoký stupeň infiltrace Státní bezpečnosti (Stasi) do společnosti, která vzniku možných opozičních hnutí ihned zabraňovala.

Ovšem i v NDR existovalo několik odvážlivců, kteří svou nespokojenost dávali najevo. Jedním z nich byl písničkář Wolf Biermann, který svými satirickými texty vystupoval stále kritičtěji vůči režimu. To se mu stalo osudným. V roce 1976 byl zbaven státního občanství a vyhoštěn.⁶⁰ Nezůstalo jen u kriticky vystupujících jednotlivců, ale došlo k založení první skutečné opoziční skupiny. Byla jí Iniciativa za mír a lidská práva (IFM), založená Wolfgangem Templinem a objevující se na scéně v lednu 1986. IFM byla inspirována polskou a československou opozicí, se kterou také spolupracovala. Režim na vznikající opozici reagoval násilným vyhoštěním předních osobností IFM. Po této události v lednu 1988 se centrum východoněmecké opozice přesunulo do Lipska. Zde začalo působit množství skupin, mezi něž patří Pracovní skupina pro justici, Pracovní skupina pro církevní solidaritu, Pracovní skupina pro lidská práva, Pracovní skupina pro mírovou službu a Iniciativní skupina pro život. Tyto skupiny společnými silami pořádaly od roku 1987 v Lipsku četné demonstrace, kterými se snažily probudit východoněmeckou veřejnost. To se jim také podařilo.

Pod vlivem sílící občanské nespokojenosti, zahraničních událostí a postupného

⁵⁸ Tamtéž, s. 143.

⁵⁹ D. THOMAS, *Helsinský efekt: Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*, Praha 2007, s. 195.

⁶⁰ Hermann WEBER, *Dějiny NDR*, Praha 2003, s. 260.

uvolňování situace otevřelo v květnu 1989 Maďarsko své hranice s Rakouskem. Na to reagovali někteří občané NDR, kteří se na podzim 1989 rozhodli ze země odejít. Někteří z nich hledali alternativní cesty a unikali na západoněmecké ambasády v Praze a ve Varšavě. Odtud pak byli eskortováni a posíláni vlaky na Západ.⁶¹ Zůstávající aktivisté se opět přesunuli do Berlína a podpořeni vidinou slábnoucího komunistického režimu, v jehož čele stál už od 70. let generální tajemník Jednotné socialistické strany Německa (SED) Erich Honecker, zakládali nová opoziční hnutí jako Nové fórum, Demokracie teď a Demokratické probuzení.

Významným zlomem byl 9. říjen 1989, který přinesl mnohatisícovou demonstraci, jež se nesetkala s policejním odporem. Několik dní poté Erich Honecker rezignoval. Množství demonstrací, probíhajících ve Východním Německu na podzim 1989, vyvrcholilo 9. listopadu nečekaným pádem Berlínské zdi. I když tato událost byla víceméně dílem omylu, symbol komunistické moci v NDR už nenávratně padl. První prosincový den 1989 bylo v ústavě NDR zrušeno ustanovení o vedoucí úloze Jednotné socialistické strany Německa.

2.3 Porovnání pádu režimů

Jak jsme si mohli všimnout, vývoj každého z uvedených států sovětského bloku měl jistá specifika, a proto také zánik komunistických režimů v jednotlivých zemích neprobíhal úplně stejně, i když jisté podobnosti tu byly. Zatímco v Polsku a Maďarsku probíhal přechod od komunistického systému spíše evoluční cestou založenou na postupných ústupcích vlády a dialogích s opozicí, tak v NDR a Československu bylo zapotřebí probudit širokou veřejnost, která pak prostřednictvím mohutných demonstrací a protestů výrazně přispěla ke zhroucení režimu. Stručně lze říci, že v Československu a NDR proběhl pád režimu od zdola, zatímco v Polsku a Maďarsku od shora.

⁶¹ Mary FULBROOK, *Dějiny moderního Německa od roku 1918 po současnost*, Praha 2010, s. 251.

3 Demonstrace

3. 1 Demonstrace obecně

Demonstrace v komunistickém Československu hrály na konci 80. let jednu z nejdůležitějších rolí. Velké protestní akce ve zlomových letech 1988 a 1989 byly zásluhou masové účasti jedním z rozhodujících hřebů do rýsující se rakve komunistického režimu. Přestože byla každá demonstrace něčím výjimečná, existuje několik podobných prvků. Podle Oldřicha Tůmy můžeme demonstrace rozdělit dle následujících kritérií:⁶²

- 1) podle způsobu vzniku – organizované versus spontánní
- 2) podle průběhu - organizované versus spontánní
- 3) podle reakce zásahových orgánů
- 4) podle místa konání demonstrací
- 5) podle účastníků

Za organizované demonstrace jsou považovány ty, které byly předem svolány a připravovány. Nezávislé iniciativy (Charta 77, NMS, České děti, SPUSA, VONS, MKJL) k nim vyráběly letáky a rozšiřovaly je. O přípravách na manifestaci informoval také zahraniční rozhlas (Svobodná Evropa). Chystané demonstrace byly oznámeny příslušným státním orgánům (Okresní národní výbor Praha 1). Oldřich Tůma také uvádí, že k rozšíření informací o připravovaných manifestacích často neúmyslně přispívaly i režimní sdělovací prostředky. Protiopoziční kampaň totiž měla určitý kontraproduktivní efekt, a tak k chystaným demonstracím přitahovala pozornost společnosti.⁶³

K organizovaným demonstracím patřily ty, které se konaly 28. října a 10. prosince 1988 a 15. ledna 1989. K těmto akcím bylo vyrobeno několik tisíc letáků, které občanům oznamovaly nejen hodinu a místo konání demonstrace, ale uváděly i plánovaný program.⁶⁴

Spontánní demonstrace byly založeny především na jednání společnosti. Mezi takové lze zařadit 16. leden 1989, kdy se lidé sešli na Václavském náměstí v Praze, aby

⁶² Oldřich TŮMA, *Zítřka zase tady!: Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*, Praha 1994, s. 13 – 34.

⁶³ Tamtéž, s. 15.

⁶⁴ Tamtéž, s. 14.

reagovali na zásah policie proti představitelům nezávislých opozičních skupin, kteří chtěli položit květiny k soše sv. Václava. V následujících dnech lidé v odpoledních hodinách znovu přicházeli na Václavském náměstí a skandováním hesla „*zítra zase tady*“ se jako by spontánně svolávali na další den. Oldřich Tůma uvádí, že pouze během 19. ledna byly vykonány určité přípravy a distribuovány letáky.⁶⁵

Po svíčkové demonstraci v Bratislavě v březnu roku 1988, kde se shromáždilo na 2 000 věřících, byla demonstrace 21. srpna téhož roku se svými desetitísiči demonstrujícími⁶⁶ po 19 letech první velkou akcí tohoto typu v Československu. Idea na uspořádání demonstrace 21. srpna 1988 vznikla v prostředí nezávislé iniciativy České děti a současně v Nezávislém mírovém sdružení. Aktivisté Českých dětí šířili letáky vyzývající československé občany k vyvěšení státní vlajky jako symbolu protestu proti okupaci armádami Varšavské smlouvy a současně zvali k pokojné manifestaci na Václavském náměstí od 18. hodiny. Oproti tomu aktivisté z NMS vyzývali spoluobčany k „*rozptýlené*“ manifestaci, které se mohl zúčastnit každý, kdo „*si tento den připne trikolóru nebo složením barev svého oděvu, úpravou prostředí či jiným způsobem vytvoří tento státní symbol*“.⁶⁷ Je tedy zřejmé, že faktor organizovanosti demonstrace tu má nezastupitelnou roli. Avšak podle Oldřicha Tůmy vyšly tyto přípravy na 21. srpen 1988 ideálně vstříc té části veřejnosti, která byla spontánně naladěná k tomu, že „*už je potřeba něco dělat*“.⁶⁸ Ačkoliv z aktivit Českých dětí a NMS lze usuzovat, že manifestace 21. srpna 1988 byla organizována, prvek spontaneity je v tomto případě velmi zdůrazňován. Pravděpodobně proto, že se občané v tak velkém počtu shromáždili po dlouhých 19 letech.

Průběh velkých pražských demonstrací byl většinou obdobný, i když i zde existují odchylky. Oldřich Tůma rozlišuje průběh demonstrace podle toho, zda šlo o akce předem svolané či zcela spontánní.⁶⁹ Pokud byla demonstrace organizovaná a ohlášená, měla rázný začátek. Zhruba třicet minut před určenou hodinou byl patrný zvýšený ruch v ulicích, do prostoru Václavského náměstí směřovali jednotlivci, ale i větší skupinky. Lidé se začali shromažďovat v horní části náměstí. Během pár minut pak vytvořili

⁶⁵ Tamtéž, s. 14.

⁶⁶ Přesně určit počet demonstrujících je nemožné, většinou jde pouze o odhady. Údaj 10 000 demonstrujících vychází z odhadu Rádia Svobodná Evropa, která tak učinila na základě pozorování zahraničních novinářů. Viz , O. TŮMA, *Zítra zase tady!*, s. 27.

⁶⁷ *Zpráva o připravované protestní „rozptýlené“ manifestaci 21. srpna 1988*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988) č. 15, s. 7.

⁶⁸ TŮMA, *Zítra zase tady!*, s.15.

⁶⁹ Tamtéž, s. 15.

několikatisícový dav, který začal skandovat hesla. Další průběh pak záležel na zásahu policejních jednotek. V případě spontánních demonstrací bylo vypuknutí akce zcela jiné. Postrádalo ráznost organizovaných demonstrací. Podle Tůmy bylo typické pomalé shromažďování lidí na Václavském náměstí. Lidé často nepřicházeli rozhodnutí demonstrovat, ale podívat se, co se bude dít. Už v průběhu srpnového dopoledne postávaly v prostoru Václavského náměstí hloučky lidí a jednotlivci. V klidu postávající lidé očekávali zpravidla jakýsi impuls, který by dal celou věc do pohybu. V případě 21. srpna to bylo vhození květin přes policejní kordón k soše sv. Václava.⁷⁰

K dalším rysům velkých demonstrací patří pohyb davu. Podle Oldřicha Tůmy mělo uvedení davu do pohybu při jakékoliv demonstraci důležitý psychologický efekt. Ten spočíval ve dvou faktorech. Za prvé se k davu přidávali další, doposud jen přihlížející lidé, a za druhé společný pohyb navozoval a posiloval atmosféru soudržnosti a euforie.⁷¹ Kromě toho sjednocené množství lidí představovalo těžší cíl pro zásahové jednotky než jednotlivci. Zástup demonstrujících také výrazně nabourával chod v centru hlavního města. Na několik hodin paralyzoval fungování soukromé i veřejné dopravy, zdravotnickou službu, zásobování a mnohé další.

Třetí kritérium rozdělování demonstrací je podle O. Tůmy založeno na reakci zásahových orgánů. Zdůrazňovaným rysem pražských demonstrací v letech 1988 – 1989 je absence násilných projevů ze strany demonstrantů nejen vůči lidem, ale i vůči věcem.⁷² Pravdou ovšem je, že i zde bychom našli výjimky, ovšem spíše individuálního rázu. Přitom právě nenásilný charakter demonstrace je důležitým prvkem pro hodnocení široké veřejnosti doma i v zahraničí. Pokojně demonstrující občané se naopak střetávali s brutálními policejními zásahy. Během srpnového výročí byla činnost zásahových orgánů poměrně rozpačitá. Policie se většinou omezovala na legitimování osob na Václavském náměstí a vyzývala je k odchodu. Nezakročila ani proti davu, který se vydal směrem k Staroměstskému náměstí, pouze zablokovala mosty přes Vltavu. K policejnímu zásahu došlo až na večer v prostoru Národní třídy, kde bylo zakročeno proti postupně se rozpadajícímu davu demonstrantů. Takto nerozhodný postup policie byl jistě ovlivněn tím, že to byla první velká pražská demonstrace po 19 letech. Ovšem s nabývajícími zkušenostmi se ráznost zásahových jednotek stupňovala. Například už

⁷⁰ Tamtéž, s. 16.

⁷¹ Tamtéž, s. 17.

⁷² Tamtéž, s. 20.

o dva měsíce později při příležitosti výročí vzniku Československa 28. října neváhala policie proti davu použít obušky, policejní psy, slzný plyn, vodní děla a obrněné transportéry.⁷³ Tyto prostředky byly používány i při následujících demonstracích. Výjimkou byla povolená demonstrace 10. prosince 1988, při níž se zásahové jednotky omezily pouze na dohled nad účastníky manifestace a k policejnímu zákroku nedošlo.

Z hlediska lokace pražských demonstrací si demonstrující vybírali Václavské náměstí, především jeho horní část kolem sochy sv. Václava. Tůma uvádí dva důvody, proč tomu tak bylo. Za prvé to bylo místo, kde měla demonstrace největší praktický dopad a kde mohla vzbudit největší pozornost. Za druhé je Václavské náměstí místem největších historických vystoupení lidu z let 1918, 1938, 1939 a v neposlední řadě také z let 1968 - 1969, kdy lidé protestovali proti srpnové okupaci.⁷⁴ Typickým rysem pražských demonstrací bylo vytlačení davu z náměstí. Lidé se pak přesunuli na Staroměstské náměstí, nebo vytvářeli vedlejší ohniska demonstrace v dalších ulicích centra města, například v ulici Washingtonova, Opletalova, Jindřišská, Na Příkopech, 28. října, Vodičkova, Štěpánská, Ve Smečkách, Krakovská, Národní, Spálená, Karlovo náměstí či nábřeží mezi Národním divadlem a náměstím Krasnoarmějců a v uličkách Starého Města.⁷⁵

Jak již bylo výše uvedeno, odhadnout přesný počet demonstrujících je velmi složité a často nepřesné. Stručně se alespoň zmiňme o výsledcích výzkumů Oldřicha Tůmy věnujících se sociálnímu rozvrstvení účastníků demonstrace. Z nich vyplývá, že nejpočetnější skupinou demonstrujících v letech 1988 – 1989 byli lidé starší 25 let patřící k pracující inteligenci.⁷⁶ Tůma při zjišťování sociálního složení demonstrujících vycházel z podrobných policejních záznamů o osobách zadržených během demonstrací, ve kterých se uvádělo datum narození, bydliště a někdy i povolání. Policie navíc nezadržovala jen lidi, kteří byli podezřelí z eventuálního přestupku či trestného činu, ale prakticky jakéhokoliv demonstranta. Proto Oldřich Tůma považuje osoby zadržené na demonstraci za reprezentativní vzorek pro odhad sociálního rozvrstvení účastníků demonstrace.⁷⁷

⁷³ Tamtéž, s. 22.

⁷⁴ Tamtéž, s. 25.

⁷⁵ Tamtéž, s. 25.

⁷⁶ Tamtéž, s. 31.

⁷⁷ Tamtéž, s. 29.

3. 2 Demonstrace 21. srpna 1988

3. 2. 1 První polovina roku 1988

Už v prvních měsících roku 1988 bylo na blížící se 20. výročí sovětské okupace Československa myšleno nejen v opozičních kruzích, ale pochopitelně i ve vedení KSČ. V únoru roku 1988 vydal ministr vnitra Vratislav Vajnar rozkaz č. 1, ve kterém na základě nařízení ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 9/1982 vyhláší 3. stupeň mimořádného bezpečnostního opatření na tři data v roce⁷⁸, mezi nimiž bylo i období od 19. do 22. srpna 1988. Vedení KSČ již tedy na počátku roku počítalo s jistou aktivitou v období 20. výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

Jeden z prvních plánů bezpečnostních opatření byl vydán již 16. února 1988. V něm se psalo o „*aktivizaci agenturně operativní činnosti*“, jež měla za úkol odhalovat a následně mařit přípravy provokací, které by narušily veřejný pořádek. V tomto opatření se jako jeden z úkolů uváděla i ochrana mládeže před působením „*antisocialistických sil*“ a také likvidace opozičních letáků a nápisů. Mezi další body patřila i preventivní opatření nebo například rychlé zajištění nástupu osob do výkonu trestu.⁷⁹

Dne 21. března 1988 vydali mluvčí Charty 77 Miloš Hájek, Bohumír Janát a Stanislav Devátý Výzvu k veřejnosti pěti zemí Varšavské smlouvy – SSSR, Polska, Maďarska, Bulharska a NDR, v níž nejprve poukázali na neblahé důsledky intervence jak pro občany Československa, tak i pro občany ostatních států podílejících se na okupaci. Mluvčí Charty k tomu dále dodávají: „*Po dvaceti letech se dokonale zhroutilo i zdání legitimacy, které se intervenující státy pokoušely vytvořit. Dodnes není znám jediný ústavní činitel, který by k nám vojska pozval.*“⁸⁰ Protože toto neštěstí nebylo jen záležitostí Československa, vyzvali mluvčí zahraniční veřejnost pěti zemí k iniciativám, jako byly veřejné diskuze nebo podpisové akce, kterými by tyto země pomohly vytvořit

⁷⁸ První datum, na něž byl vyhlášen 3. stupeň mimořádného bezpečnostního opatření, byl stanoven na období 23. - 26. února 1988 v souvislosti se 40. výročím nástupu komunistického režimu k moci v Československu. Druhé datum vyhlášení MBO se týkalo období 29. 4. - 2. 5. 1988 v souvislosti s náboženskými slavnostmi a oslavami 1. máje. Pavel ŽÁČEK (ed.), *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb 4,1., Rozkaz ministerstva vnitra ČSSR č.1/1988*. Praha 1998, s. 65.

⁷⁹ ABS, fond Správa SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje, poř. č. 2141-2162/92, *Plán bezpečnostního opatření*, s. 2.

⁸⁰ *Výzva veřejnosti pěti zemí – SSSR, Polska, Maďarska, Bulharska a NDR*, in: *Informace o Chartě*, roč. 11 (1988), č. 6, s. 7-8.

atmosféru, v níž by se podařilo donutit příslušné vlády k uznání neoprávněnosti intervenčního aktu.

Také českoslovenští občané žijící v exilu nebyli lhostejní k blížícímu se výročí vojenské intervence v srpnu 1988. V květnu 1988 se část z nich vyjádřila v prohlášení nazvaném *Československo 1948 – 1968 – 1988 k jevům postihujícím zemi, jež byly způsobené čtyřicetiletou vládou komunistů. Systematickou sovětizací a rusifikací společně s katastrofální ekologickou situací a kulturním a náboženským terorem autoři dokonce hodnotili jako příznaky pomalé genocidy*.⁸¹ Pro socialismus v ČSSR a další země Sovětského svazu byla kromě ničivé ekologické situace dále typická „*všeobecná rezignace, vzdávání se ušlechtilých cílů, ztráta zájmu o rodinu, práci i okolí, vnitřní vyhnanství a mentální i materiální strádání*“.⁸² Autoři proto vyzvali československé občany, aby proti tomuto útlaku a nepřijatelné životní situaci protestovali právě v jubilejním roce 1988, kdy byla pozornost světové veřejnosti upřena právě na Československo.

Českoslovenští občané žijící v Austrálii se v dopise generálnímu tajemníkovi ÚV KSSS Michailu Gorbačovovi vyjádřili k vojenské intervenci, kterou považovali „*za jedno z nejtemnějších a nejplesnivějších zákoutí sovětské historie*“⁸³ a požadovali co nejrychlejší stažení sovětských vojsk z Československa.

V prostředí Charty byl připravován mezinárodní mírový seminář s názvem Praha 88, který se měl uskutečnit ve dnech 17. - 19. června v hlavním městě ČSSR. Jeho ústředními tématy se stala lidská práva, nastolení mírových vztahů a problematika vojenské a civilní služby. Seminář byl však násilně ukončen Státní bezpečností.

V červnu 1988 byl v Brně zadržen Jaroslav Popelka, který občanům „*rozdával letáky podepsané [svým] jménem, v nichž vyzýval ke skutečným reformám; v letácích se odvolával na M. Gorbačova a jeho reformní úsilí, domáhal se demokratizace Národní fronty a odchodu nejvyšších funkcionářů z politické scény; vybízel spoluobčany k pokojným manifestacím*“.⁸⁴ Z informací o bezpečnostní situaci v ČSSR k 3. srpnu

⁸¹ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), fond Sekretariát ministerstva vnitra a životního prostředí, poř. č. 2632-2653/95, bal. č. 88, *Československo 1948-1968-1988*, s. 1.

⁸² Tamtéž, s. 2.

⁸³ *Iniciativa australských krajanů*, in: Informace o Chartě, roč. 11 (1988), č. 13, s. 7.

⁸⁴ Viz sdělení VONS č. 795 *Jaroslav Popelka odsouzen*, in: Informace o Chartě 77 č. 16, roč. 11 (1988), s. 12.

1988 však vyplývá, že tyto letáky (asi 1 500 ks) byly „*první písemnosti reagující na blížící se výročí srpna 1968*“ a že vyzývaly občany k demonstraci.⁸⁵ Také v Karlových Varech a Kladně apelovali neznámí autoři prostřednictvím dopisů na občany, aby uspořádali akce reagující na blížící se 20. výročí okupace.

Letáky vyzývající k tzv. rozptýlené manifestaci během srpnového výročí se objevily mj. ve Staré Pace, Ostroměři a Jaroměři.⁸⁶ Také na Děčínsku se na konci června objevil leták obsahující dvanáct pokynů občanům, jak se chovat 21. srpna. Patřilo k nim i viditelné nošení trikolor, smutečních pásek, dále pak bojkotování veřejných akcí, dopravních prostředků, ale i odmítání nákupu potravin a novin. Anonymní autor textu letáku dokonce vyzýval k tomu, aby bylo srpnové výročí vyhlášeno dnem hanby pro vedoucí činitele SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR. Podobný anonym se pak objevil i v Severočeském a Jihočeském kraji.⁸⁷ V Severomoravském kraji, v Lipníku nad Bečvou, byli zadrženi dva lidé, kteří vybízeli obyvatele k nošení trikolóry a svátečního oblečení.⁸⁸ V okrese Česká Lípa, v okolí Doks a Máchova jezera, byl 14. srpna zadržen Stanislav Penc, Radek Šimice a Ivan Vaněček za rozšiřování letáků vyzývajících k rozptýlené manifestaci na srpnové výročí 1988.⁸⁹ Letáky s podobným textem přitom Šimice a Penc vylepovali již den předtím v Praze - Čelákovících.⁹⁰

Dne 10. července 1988 se na státních hranicích sešli někteří zástupci polské opozice s československými aktivisty a podepsali zde prohlášení Polsko-československé solidarity. V jednom z pěti bodů tohoto dokumentu zástupci obou států považovali „*za nezbytné, aby státy Varšavské smlouvy uzavřely novou smlouvu, která by vylučovala použití síly ve vztazích mezi našimi zeměmi, a aby svou zahraniční politiku důsledně podřídily orientaci na překonání vojensko-politických bloků v duchu úsilí o demokratickou jednotu celé Evropy*“.⁹¹

⁸⁵ ABS, fond Sekretariát ministra vnitra a životního prostředí ČSR, *Informace o vývoji bezpečnostní situace v ČSSR k 3. srpnu 1988*, s. 2.

⁸⁶ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, Vnitrostranická informace č. 45, *Informace o politické situaci v krajích*, 11. srpna 1988, s. 11.

⁸⁷ ABS, X. správa SNB, *Zhodnocení doposud získaných poznatků z prostředí vnitřního protivníka, ideodiverzních a emigrantských seskupení v zahraničí*, 19. 7. 1988, s. 4.

⁸⁸ NA, fond Předsednictvo KSČ – ÚV 1945 – 1989, arch. jedn. 81/k info 4, *Informace o politické situaci a událostech ve dnech 15. - 22. srpna 1988*, příloha III, str. 3.

⁸⁹ LP, sb. VONS, inv. č. 9/4, sign. I/1, kart. 8, *Usnesení o obvinění Radka Šimiceho, Ivana Vaněčka a Stanislava Pence*, s. 2.

⁹⁰ LP, sb. VONS, inv. č. 9/4, sign. I/2, kart. 8, *Usnesení o trestním stíhání Radka Šimiceho a Stanislava Pence*, s. 1.

⁹¹ *Prohlášení Polsko-československé solidarity*, in: *Informace o Chartě*, roč. 11 (1988), č. 14, s. 11.

V polovině července sepsali mluvčí Charty 77 Slovo k 20. výročí srpna 1968, další dokument vztahující se k blížícímu se jubileu. Autoři zde kriticky hodnotili intervenci a také postup vlády v 80. letech, která podle nich podléhá panice. „*A čím více se bojí všeho, co vzniká zdola a spontánně – jako autentický výraz vůle společnosti – tím svévolněji se to snaží potlačovat. Nedokáže se přitom opřít o nic jiného, než o tisíckrát použitý a už nikoho nepřesvědčující argument, že vše, co se vymyká její centrální manipulaci, je takzvaně 'antisocialistické'. Zakládající veškerou svou legitimitu na autoritě Brežněvových tanků, brání se téměř zoufale i jakékoliv pravdě o tom, co se stalo před dvaceti lety.*“⁹² Mluvčí Charty 77 vyzvali občany k aktivitě projevit svůj názor na události před dvaceti lety i na politiku v roce 1988.⁹³ V předvečer srpnového výročí se mluvčí Charty 77 M. Hájek, B. Janát a S. Devátý pokusili předat text tohoto dokumentu vedení sovětského velvyslanectví v Praze, avšak jejich pokus byl zmařen Státní bezpečností.⁹⁴

3. 2. 2 Aktivizace veřejnosti a nezávislých iniciativ v srpnu 1988

S blížícím se srpnovým výročím se množství projevů směřujících k 21. srpnu stupňovalo. Z jednání operačního štábu FMV, konaného 4. srpna, byla bezpečnostní situace v zemi charakterizována „*výraznou aktivizací vnitřního i vnějšího protivníka s cílem dosáhnout u příležitosti nadcházejícího výročí 21. srpna nepřátelské akce masovějšího rozsahu*“.⁹⁵ Na základě těchto poznatků očekával režim tři možné varianty „*protivníkovy*“ jednání:⁹⁶

- nepřímé nepřátelské projevy
- rozptýlená demonstrace
- přímá nepřátelská vystoupení 21. srpna 1988

⁹² Slovo k 20. výročí srpna 1968, in: Informace o Chartě, roč. 11 (1988), č. 15, s. 3.

⁹³ Text dokumentu Slovo k 20. výročí srpna 1968 viz příloha č. 2.

⁹⁴ ABS, fond A34/1 II. správa SNB - hlavní správa kontrarozvědky SNB, sign. Informace o opozičních aktivitách v souvislosti s výročím v r. 1988, inv. j. 1494, Informace o negativních projevech vnitřního a vnějšího protivníka v souvislosti s 20. výročím internacionální pomoci ČSSR, příloha I., s. 7.

⁹⁵ Pavel ŽÁČEK (ed.), Securitas imperii 4/1: sborník k problematice bezpečnostních služeb, Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR 4. srpna, Praha 1998, s. 120. Rozdílně hodnotí situaci plk. Viedenský na dalším zasedání operačního štábu FMV, konaném jen o osm dní později, tedy 12. srpna 1988. Ze zápisu vyplývá, že plk. Viedenský hodnotí situaci takto: „Podle poznatků ze zahraničních pramenů nejsou na území ČSSR připravovány v souvislosti s výročím 21. srpna široké protestní akce.“ Následuje, že „důraz klade protivník na organizování co nejširších protestních akcí v zahraničí.“ In: P. Žáček (ed.), Securitas imperii, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4,1, Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR dne 12. srpna, Praha 1998, s. 146–147.

⁹⁶ Pavel ŽÁČEK (ed.), Securitas imperii, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4/1, Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR 4. srpna, Praha 1998, s. 120–121.

Termínem nepřímé „nepřátelské“ projevy byly označovány takové aktivity, jako bylo například rozšiřování letáků a jiných tiskovin směřujících proti režimu nebo i nápisy podobného charakteru či anonymní a výhružné telefonáty. Operační štáb Federálního ministerstva vnitra nařídil, aby byla této činnosti věnována maximální pozornost především v centrech měst a na dalších významných místech. Dalšímu rozšiřování této činnosti měli zabránit náčelníci SNB, kteří se měli postarat o dostatečné množství hlídek - uniformovaných i v civilu. Přesto však k podobným projevům „nepřátelské činnosti“ docházelo.

K příkladům nepřímých „nepřátelských“ aktivit patří anonymní výzvy, v nichž „pisatel doporučuje během 21. srpna nenavštěvovat kina, divadla a restaurace, nepoužívat veřejné dopravní prostředky, nenakupovat denní tisk a ozdobit hroby obětí srpna. Úderem dvanácté hodiny mají čs. občané zastavit jízdu svých osobních aut a na 5 minut rozžehnout světla“.⁹⁷ Podobné výzvy se objevovaly i v dalších krajích ČSSR.

Poněkud kuriózní se může zdát případ ze začátku srpna 1988, kdy SNB měla pokyn věnovat zvýšenou pozornost mladým lidem nosícím trička označená za „závadná“ s „potištěným nápisem 'PRAHA 1968', u kterého je šestka přeškrtnuta a nadepsána osmičkou. Nad uvedeným nápisem je vytištěna ruka s prsty naznačujícími písmeno 'V' (VICTORIA). Ve zjištěných případech se jednalo o bílá trička s potiskem v černé a modré barvě.“⁹⁸

Další bezpečnostní plán pocházel z počátku srpna 1988 a konkrétněji se vztahoval k zabezpečení pořádku v hlavním městě v den srpnového výročí. Kromě „agenturně operativní činnosti“ měla Veřejná bezpečnost od počátku měsíce denně provádět vyhodnocování bezpečnostní situace a následně pak informovat operativní středisko SNB. Dále se zde hovoří o zintenzivnění „operativního průzkumu“ v centru Prahy ve dnech 19. - 21. srpna. Hlídky se zde měly zaměřit na výskyt opozičně laděných letáků a nápisů. Rovněž měl být zajištěn seznam „závadových“ skupin mládeže, vůči kterým se měly podniknout dostatečné kroky, aby nedošlo k narušení pořádku v době mimořádného bezpečnostního opatření. Úkolem VB bylo také zajistit bezpečnostní opatření v prostoru sochy sv. Václava na Václavském náměstí v Praze ve dne 19. - 21.

⁹⁷ ABS, fond Sekretariát ministra vnitra a životního prostředí ČSR, *Informace o vývoji bezpečnostní situace v ČSSR k 3. srpnu 1988*, s. 4.

⁹⁸ Pokyn genmj. Cardy ze dne 3. 8. 1988 in: P. ŽÁČEK (ed.), *Securitas imperii 4/1, Výskyt triček s nevhodným nápisem*, Praha 1998, s. 124.

srpna. Plán obsahoval i informaci o 50% dosažitelnosti příslušníků VB, zesílení výjezdové skupiny VB a rozpisu služeb na dané dny.⁹⁹

Mezi „*aktivizaci vnějšího protivníka*“ by se jistě dalo, dle dobových měřítek vládnoucího režimu, zařadit i počínání některých evropských rozhlasových a vysílacích stanic. Ty projevovaly již na počátku srpna zvýšený zájem o blížící se srpnové výročí v Československu. Generálmajor Sochor informuje 4. srpna na zasedání Okresního štábu Federálního ministerstva vnitra ČSSR o příjezdu deseti filmařských týmů z kapitalistických zemí za účelem filmování událostí týkajících se 21. srpna. K získání přehledu o pohybu a aktivitách členů filmařských a rozhlasových týmů „*je aktivizována agentura v hotelích*.“¹⁰⁰ Zahraniční stanice připravovaly na stěžejní datum odvysílání živých rozhovorů s Čechoslováky žijícími v zahraničí (Mlynář, Pelikán, Hejzlar) a také přímo s „*pravicovými živly v ČSSR*“.¹⁰¹ Ze zprávy o bezpečnostní situaci k 4. srpnu 1988 rovněž vyplývá, že byla intenzivně prověřována informace o údajné snaze Charty 77 vstoupit do vysílání Televizních novin Československé televize dne 20. srpna v 19:30 hodin. K tomu měl Chartě dopomoci nejmenovaný polský občan, který by za tímto účelem dovezl do Československa technické zařízení, s jehož pomocí měl být odvysílán rozhovor s Václavem Havlem.

Také někteří maďarští občané se prostřednictvím prohlášení k 20. výročí srpna 1988 vyjádřili k účasti maďarských vojsk na intervenci: „*Tato intervence pohřbila naši naději, že socialismus může mít i lidskou tvář a na dlouhé období znemožnila přátelství lidu střední a východní Evropy. Pociťujeme až dodnes stud, že jsme tehdy nevyjádřili svou solidaritu s Vámi*.“¹⁰² Sto osmdesát občanů podepsaných pod tímto prohlášením dále říká: „*Chceme u příležitosti tohoto výročí Vám vyjádřit svou solidaritu s vaší spravedlivou věcí. Chceme rovněž vyjádřit svůj obdiv k Vaší trvalé a obětavé, více než deset let trvající práci*“.¹⁰³

Další forma nepřímého protestu byla zaznamenána například v Praze 10, kde neznámá

⁹⁹ ABS, fond Správa SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje, poř. č. 2141-2162/92, *Plán vlastního bezpečnostního opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku v hl. m. Praze k 20. výročí internacionální pomoci*, s.1- 4.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁰¹ P. Žáček (ed.), *Securitas imperii*, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4/1, *Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR dne 4. srpna*, Praha 1998, s. 119.

¹⁰² *Prohlášení maďarských občanů k 20. výročí Srpna*, in: *Informace o Chartě*, roč. 11 (1988), č. 15, s. 6.

¹⁰³ Tamtéž, s. 7.

osoba zanechala tiskoviny z roku 1969. Část těchto materiálů se podařilo SNB zajistit.¹⁰⁴ Příklad protestu lze spatřit i v Západočeském kraji, kde někteří mladí lidé nosili připnuté odznaky s černou dvacítkou.¹⁰⁵

V souvislosti se srpnovým výročím se projevila jistá opoziční činnost také na území dnešního Slovenska, i když tomu nebylo v takové míře jako v Čechách. V Bratislavě se na začátku srpna objevily letáky, jež vyzývaly občany k manifestaci na 20. srpna 1988. Měla se uskutečnit na Hviezdoslavově náměstí.¹⁰⁶

Další variantou opozičního projevu byla tzv. rozptýlená demonstrace. Její účastníci se projevovali připnutím trikolóry nebo oděvem laděným do národních barev. V tomto případě se bezpečnostní složky soustředily převážně na odhalování iniciátorů těchto akcí. Již 4. srpna bylo v informacích o bezpečnostní situaci v ČSSR uvedeno, že „charta společně s tzv. nezávislým mírovým sdružením připravuje tzv. rozptýlenou manifestaci na den 21. srpna“.¹⁰⁷ Letáky s názvem „Zpráva o připravované protestní rozptýlené manifestaci 21. srpna 1988“¹⁰⁸ se objevily 7. srpna 1988 v ranních hodinách v obvodu Prahy 1. Byly většinou vylepeny na výlohách prodejen, ale vyskytly se i na nádraží Praha-střed a také ve vlaku na trase Praha – Ústí nad Labem.

Na počátku srpna byly zachyceny letáky (asi 20 ks), které vybízely k pokojné demonstraci na Václavském náměstí 21. srpna 1988. V souvislosti s jejich roznosem byly podezřívány 4 osoby, mezi nimi i členka opoziční iniciativy České děti Lucie Váchová. České děti v letáku požadovaly „vedle odchodu sovětských vojsk, okamžité odstoupení vlády a její mocenské struktury, vlády dosazené tanky, která má na svědomí morální bídu národa a děsivou ekonomickou stagnaci země, která přerostla do skutečné sabotáže národního hospodářství, a sabotáže českého národa, státu a tisíciletých tradic vůbec“.¹⁰⁹ České děti se až do 21. srpna velmi aktivně věnovaly tisku a roznosu letáků

¹⁰⁴ P. Žáček (ed.), *Securitas imperii*, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4/1, *Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR dne 12. srpna*, Praha 1998, s. 147.

¹⁰⁵ Národní archiv (dále NA), fond Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (dále KSČ – ÚV) 1945-1989, Vnitrostranická informace č. 45, 11. srpna 1988, s. 12.

¹⁰⁶ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, Vnitrostranická informace č. 45, *Informace o politické situaci v krajích*, 11. srpna 1988, s. 11.

¹⁰⁷ ABS, fond Sekretariát ministra vnitra a životního prostředí ČSR, *Informace o vývoji bezpečnostní situace v ČSSR k 3. srpnu 1988*, s. 3. Viz také *Zpráva o připravované protestní „rozptýlené“ manifestaci 21. srpna 1988*, In: *Informace o Chartě 77* č. 15, roč. 11 (1988), s. 7.

¹⁰⁸ Viz příloha č. 3.

¹⁰⁹ Text letáku Českých dětí viz Petr PLACÁK: *Fízl*, Praha 2007, s. 148.

vyzývajících k demonstraci.¹¹⁰ Zakladatel Českých dětí Petr Placák k tomu ve svých pamětech uvádí: „*Letáků Českých dětí bylo vyrobeno asi osm až deset tisíc (osobně jsem měl v ruce dvanáct balíčků letáků po pěti stech kusech, tedy šest tisíc – a letáky se vyráběly ještě minimálně na jednom místě). Počítáme-li nižší množství i to, že část letáků rozhozená na veřejných prostranstvích nenašla svého adresáta, mohly se letáky při velmi realistickém odhadu dostat přímo do ruky čtyřem tisícům lidí (text se pochopitelně šířil – ať už fyzicky nebo ústně, ale to už přes lidi, kteří si důvěřovali, mezi známými atd.)*“.¹¹¹ K dalšímu šíření textu letáku došlo i týden před samotnou demonstrací, když Petr Placák telefonoval jeho obsah do Rádía Svobodná Evropa a Hlasu Ameriky.¹¹² Českým dětem lze nepochybně přiznat podíl na informovanosti občanů o připravované manifestaci.

Působení „*vnějšího nepřítele*“ se neomezilo pouze na činnost zahraničních novinářů nebo podpisové akce za hranicemi československé země. Italští a španělští členové Radikální strany ve dnech 15. - 17. srpna 1988 rozdávali v centru Prahy letáky¹¹³ s názvem „*Za demokracii a svobodu*“.¹¹⁴ Den po jejich zadržení (17. srpna) zase italští a belgičtí členové Radikální strany rozvinuli transparent s nápisem „*Svoboda*“ na soše sv. Václava a současně v ulici Opletalova a Ve Smečkách členové stejné strany umístili transparent s nápisem „*Společně za demokracii 1968 – Sovětská vojska pryč ze země – Radical party 1988 – Svoboda – Lidská práva*“ s kresbou tanku a květin.¹¹⁵

K dalším příkladům zahraniční spolupráce s československou opozicí patří plánované setkání s polskými občany dne 19. srpna 1988 na Sněžce.¹¹⁶, jemuž však bylo zabráněno bezpečnostními složkami obou států. V Maďarské lidové republice byla na dny 20. a 21. srpna 1988 plánována podpisová akce pod rezoluci obsahující omluvu maďarského národa Čechům a Slovákům za účast maďarské armády na intervenci

¹¹⁰ Text letáku viz příloha č. 4.

¹¹¹ Tamtéž, s. 153.

¹¹² Tamtéž, s. 162.

¹¹³ Text letáku viz příloha č. 6.

¹¹⁴ P. Žáček (ed.), *Securitas imperii*, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4/1, *Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR dne 12. srpna*, Praha 1998, s. 159.

¹¹⁵ P. Žáček (ed.), *Securitas imperii*, sborník k problematice bezpečnostních služeb 4/1, *Závěry z jednání operačního štábu FMV ČSSR dne 18. srpna*, Praha 1998, s. 159. O této akci také viz *Pokus o provokaci*, in: *Rudé právo*, roč. 68, č. 195, 19. 8. 1988, s. 2.

Viz také *Informace předsednictva ÚV KSČ o protispolečenské aktivitě a konkrétních projevech vnitřních nepřátel na území republiky a v Praze v souvislosti s připomenutím událostí roku 1968*, in: *Lidové noviny*, č. 9, září 1988, příloha, str. I-II.

¹¹⁶ ABS, fond X. Správa SNB, sign. *Informace o aktivitách vnitřního protivníka v souvislosti s výročí v r. 1988, Informace o negativních projevech vnitřního a vnějšího protivníka v souvislosti s 20. výročí internacionální pomoci ČSSR*, příloha I., s. 6.

do Československa.

Výskyt letáků vyzývajících k přímé demonstraci na Václavském náměstí či k rozptýlené manifestaci byl zaznamenán v období do 20. srpna. „*Zatímco ve dnech 19. - 20. srpna bylo v devíti městech nalezeno téměř sto letáků, během dne 21. srpna jich bylo ve třech městech zjištěno pouze 11 (z toho 6 v Plzni). Ke snížení počtu rozšiřovaných letáků zřejmě přispěla opatření proti členům italské Radikální strany, o nichž byla veřejnost informována v našich sdělovacích prostředcích a také odhalení dvou středisek rozmnožování letáků tzv. Nezávislého mírového sdružení v bytech v Praze 6.*“¹¹⁷

„*Protisocialistické*“ nápisy, které se v průběhu srpna objevily téměř ve všech krajích ČSSR, připomínaly svým obsahem rok 1968 a tehdejšího prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka. Požadovaly odchod sovětských jednotek nebo útočily na tehdejší funkcionáře KSČ. V noci na 21. srpna se objevil nápis i v Bratislavě „*ZSSR 1968*“. Další nápisy, které hanily Michaila Gorbačova a Miloše Jakeše, se vyskytovaly například v Říčanech, Českých Budějovicích (nápis „*Dubček, 20 let, Ivane, táhněte*“; „*Dubček*“), v okresech Trutnov, Bruntál a Uherské Hradiště i na dalších místech.

3. 2. 3 Průběh demonstrace 21. srpna 1988

Již v předvečer srpnového výročí bylo na Václavském náměstí rušno. V okolí sochy sv. Václava a náměstí se začali shromažďovat lidé. Někteří jen přihlíželi, jiní naslouchali Peterovi Uherovi, který zde předčítal ustanovení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Přihlížející také vyzýval k diskuzím, které se měly konat každou poslední sobotu v měsíci vždy od 13 hodin pod svatováclavskou sochou.¹¹⁸ Tato diskusní akce však byla pouze začátkem, další a výraznější projevy opozičních sil na sebe už nenechaly příliš dlouho čekat. Očekávaná srpnová neděle s datem jednadvacátého srpna se nezdávitelně blížila.

Ačkoliv letáky Českých dětí vyzývaly k začátku demonstrace až na 18. hodinu, lidé se spontánně začali shromažďovat na Václavském náměstí již v neděli dopoledne. Povětšinou mladí přicházeli s květinami, někteří je převázané trikolórou pokládali

¹¹⁷ NA, fond KSČ – ÚV 1945 – 1989, arch. jedn. 81/kinfo 4, *Informace o politické situaci a událostech ve dnech 15. - 22. srpna 1988*, příloha III, str. 2.

¹¹⁸ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, Vnitrostranická informace č. 46, *Informace o politické situaci v krajích k 14. září 1988*, str. 2.

k soše sv. Václava, jiní měli trikoloru připnutou na oblečení. V takovýchto případech se policie omezovala pouze na legitimování přítomných. Mezi dvanáctou a třináctou hodinou začínalo být kolem sochy rušno. V tuto dobu bylo na náměstí již několik stovek osob. „*Náměstí objížděly policejní vozy s pruhy i civilní, stáli tam uniformovaní policisté a v hloučcích mezi nimi i velký počet neuniformovaných, tajných.*“¹¹⁹ Všichni napjatě čekali, co se bude dít. V jednu hodinu odpoledne měli mluvčí Charty 77 položit kytice pod svatováclavskou sochu. Stanislav Devátý, Bohumír Janát ani Miloš Hájek se ovšem nedostavili, protože byli dopoledne předchozího dne zadrženi v Korunovační ulici při pokusu předat Slovo k 20. výročí srpna 1968 na sovětské velvyslanectví.¹²⁰ Iniciativy se tedy na Václavském náměstí chopili bývalí mluvčí Charty 77 Eva Kantůrková a Tomáš Hradílek. Skrze dav se dostali až ke schodům sochy a začali pokládat květiny. V tom jim ovšem bránili policisté, a tak se Kantůrková s Hradílkem uchýlili k házení kytic přes policejní kordón. Když jim to podařilo, začali zpívat hymnu a přihlížející se k nim přidávali.¹²¹

Kromě chartistů byli ve shromážděném davu na Václavském náměstí také další zástupci opozice. Když dozněla poslední slova státní hymny, vycítili aktivisté Nezávislého mírového sdružení - Hana Marvanová, Luboš Vydra a Tomáš Dvořák, že lidé měli potřebu otevřeně diskutovat.¹²² Před srpnovým výročím šířilo Nezávislé mírové sdružení letáky vyzývající k „rozptýlené“ manifestaci, avšak v tomto okamžiku se zapojili aktivnějším způsobem. Marvanová, Vydra a Dvořák se pustili do vysvětlování toho, o co se NMS snaží. Přečetli lidem základní prohlášení Nezávislého mírového sdružení z dubna 1988 a tři dopisy, které zaslali státním orgánům, v nichž se zabývají zkrácením základní vojenské služby, odpíráním vojenské služby z důvodů svědomí a ve kterých požadují odchod jednotek sovětské armády a odsouzení intervenčního aktu v srpnu 1968. Jak naslouchající lidé zareagovali, popisují opoziční aktivisté ve svém zářijovém bulletinu: „*A najednou jako by se něco změnilo, jako by zmizelo napětí, které zde až doposud bylo. Po dlouhé době se opět veřejně a svobodně hovořilo.*“¹²³ V této atmosféře pak vzniklo Prohlášení ze dne 21. srpna 1988 o devíti bodech, na kterých se přítomní shodli.¹²⁴ V prohlášení se objevily požadavky na odchod sovětských vojsk

¹¹⁹ Do pražských ulic se vrátila statečnost, in: Svědectví, roč.12., č. 85, 1988, s. 6.

¹²⁰ Viz výše.

¹²¹ Do pražských ulic se vrátila statečnost, in: Svědectví, roč.12., č. 85, 1988, s. 6.

¹²² Překvapivá neděle, in: Bulletin Nezávislého mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti, roč. 1, č. 2, 1988, s. 9.

¹²³ Tamtéž, s. 9.

¹²⁴ Text prohlášení z 21. srpna 1988 viz příloha č. 9.

ze země, odsouzení intervence a pravdivé přehodnocení roku 1968 a tzv. normalizace a další aktuální problémy. Pod prohlášení, které mělo být zasláno prezidentovi a vládě Československé socialistické republiky, Federálnímu shromáždění, generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ a tiskovým agenturám, se během odpoledne podepsalo 1500 osob.¹²⁵ Aktivisté NMS také navrhli, aby se podobné diskuze na Václavském náměstí opakovaly každou poslední sobotu v měsíci ve večerních hodinách.¹²⁶

S přibývajícímí hodinami se z postávajících a diskutujících hloučků stal zástup lidí, který se nakonec zformoval ve skutečný několikatisícový dav. Impulsem k tomu a zároveň zlomovým okamžikem bylo rozhodnutí pohnout se dál. Ve večerních hodinách se dav vydal směrem na Staroměstské náměstí. V čele průvodu byly nesený dvě velké československé vlajky, lidé měli malé vlaječky v ruce a mnozí z nich i trikolóry. Objevila se také spousta hesel připomínajících události před dvaceti lety, jako např. „*Dubček; Svoboda; Dejte nám svobodu; Rusové domů*“, ale i další nesouvisející se srpnem 1968, například „*V jednotě je síla; Dejte nám zbraně, dáváme vám na ně; Fašisti; Gestapo; Strílejte do nás*.“¹²⁷ Na Staroměstském náměstí se demonstrující zastavili u pomníku Jana Husa. Zazněla znovu státní hymna a dav se dal opět do pohybu. Jeho cílem byl Pražský hrad. Tento plán však zmařila policie, která uzavřela mosty a znemožnila tak dostat se na druhou stranu Prahy. Dav putoval přes náměstí Krasnoarmějců až k prostoru Karlova mostu, kde se asi 400 demonstrujících rozhodlo protestovat v sedě.¹²⁸ Poté se vydal k Národnímu divadlu a dále po Gottwaldově nábřeží k velvyslanectví NDR, kde se zásahovým jednotkám podařilo oddělit část demonstrantů. Ostatní se vydali zpět na Národní třídu. Později se někteří dostali na Václavské náměstí, odkud byli vytlačeni do vedlejší Anglické ulice a tam definitivně rozehnáni.¹²⁹

Díky tomu, že akce tohoto druhu byla skutečně první po řadě let, byla také reakce policie spíše rozpačitá. Policisté se většinou omezovali na legitimování přítomných

¹²⁵ Tamtéž, s. 10.

¹²⁶ První diskuzní setkání bylo za spolupráce NMS a Českých dětí naplánováno na sobotu 24. září. Shromáždění bylo ovšem velmi rychle ukončeno zásahem připravených represivních složek. O tom více Petr BLAŽEK, *Dejte šanci míru!*, in: Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989, Petr Blažek (ed.), Praha 2005, s. 75 – 77.

¹²⁷ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, arch. jedn. 81/kinfo 4, *Informace o politické situaci a událostech v období od 15. do 22. srpna 1988 v souvislosti s 20. výročím srpnových událostí v roce 1968*, příloha III, s. 8.

¹²⁸ Tamtéž, s. 8.

¹²⁹ Tamtéž, s. 9.

osob, individuální výzvy k odchodu a zablokování mostů ve večerních hodinách. Kromě jednotlivých případů, kdy bylo použito násilí na někom z demonstrujících, se policie držela spíše v defenzivním postavení. Útok na Národní třídu ve večerních hodinách byl už veden jen na zbytky demonstrujících.¹³⁰ Takto o průběhu demonstrace píše Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných: „*Samotný policejní zásah proti průvodu a manifestaci 21. srpna 1988 večer se alespoň z počátku vyznačoval jistou zdrženlivostí. Příslušníci VB používali spíše štítů než obušků, ovšem přítomnost policejních psů zvyšovala napětí. Později došlo při rozhánění demonstrace k několika brutálním akcím, zvláště u Národního divadla.*“¹³¹

K policejnímu výslechu bylo předvedeno 73 osob¹³², z nichž některé byly umístěny do cely předběžného zadržení. Na policii se ocitlo také také 7 cizinců, přičemž šesti z nich byl ukončen pobyt a nařízeno vycestování z Československé socialistické republiky.¹³³

Početem zúčastněných osob se tato demonstrace stala největším shromážděním veřejnosti po dlouhých 19 letech. Odhady počtu demonstrujících se však značně liší. Ivan Medek informoval, že podle českých svědků se počet shromážděných pohyboval mezi desíti a patnácti tisíci, zatímco podle polských hostů byl dav na náměstí dvacetitisícový.¹³⁴ Oproti tomu v oficiálních dokumentech strany se hovoří o více než čtyřech tisícovkách osob, přičemž lze předpokládat, že údaj byl úmyslně podhodnocený, protože větší číslo by dodávalo celé akci na významnosti.¹³⁵ Opoziční zprávy i oficiální dokumenty KSČ se však shodují, že šlo hlavně o mladé lidi mezi dvaceti a třiceti lety.

¹³⁰ Oldřich TŮMA, *Zítřka zase tady!*, Praha 1994, s. 22.

¹³¹ Sdělení VONS č. 788, *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 6, s. 3. Brutální zásahy příslušníků VB se týkaly hlavně účastníka Jana Chudomela a Vladimíra Hajného. Oba případy jsou uvedeny v kapitole trestní postihy účastníků demonstrace.

¹³² VONS cituje zprávu ČTK, podle které byl počet zadržených 77. Toto číslo však považují za krajně nepravděpodobné a odhadují počet krátkodobě zadržených nad sto. Viz Sdělení VONS č. 788, *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 6, s. 3.

¹³³ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, *Informace předsednictva ÚV KSČ o politické situaci a událostech v období od 15. do 22. srpna 1988 v souvislosti s 20. výročím srpnových událostí v roce 1968*, příloha III, s. 9.

¹³⁴ *Do pražských ulic se vrátila statečnost*, in: Svědectví, roč. 12, č. 85, 1988, s. 7.

¹³⁵ NA, fond KSČ – ÚV 1945-1989, *Informace předsednictva ÚV KSČ o politické situaci a událostech v období od 15. do 22. srpna 1988 v souvislosti s 20. výročím srpnových událostí v roce 1968*, příloha III, s. 9.

4 Trestní postihy

4. 1 Trestní postihy obecně

První velká pražská demonstrace s sebou pochopitelně přinesla také trestněprávní postihy pro její účastníky, ale taktéž pro ty, kteří se podíleli na její přípravě formou vydávání a rozšiřování výzev k účasti.

Výzvy k účasti na manifestaci byly většinou šířeny prostřednictvím letáků. Ty se často vyhotovovaly doma na vlastnoručně vyrobených cyklostylech. Osoby, které vyráběly a rozšiřovaly takovéto letáky nebo se jinak podílely na vyzývání občanů k účasti na srpnové manifestaci, se vystavovaly nebezpečí stíhání pro trestný čin (nebo přípravu trestného činu) pobuřování podle § 100 tr. zák. Za to hrozil trest ve výši šesti měsíců až tří let odnětí svobody. Pokud byl uvedený čin spáchán tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným prostředkem, mohl se trest pohybovat v rozmezí jednoho roku až pěti let odnětí svobody.¹³⁶

Pro trestný čin pobuřování podle § 100 tr. zák. v souvislosti s přípravou demonstrace 21. srpna 1988 byl trestně stíhán Stanislav Penc, Radek Šimice a Ivan Vaněček. Ti měli v polovině srpna 1988 rozšiřovat letáky vyzývající k „rozptýlené“ manifestaci. Z téhož trestného činu byla obviněna i Lucie Váchová, která několik dní před srpnovým výročí vojenské intervence rozšiřovala v části Prahy letáky Českých dětí, jež rovněž vybízely občany k účasti na demonstraci.

Ti, kteří se pak přímo účastnili manifestace, mohli být obviněni z trestného činu výtržnictví podle § 202 tr. zák., útoku na veřejného činitele, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace, ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle 156a tr. zák., nebo hned z několika těchto trestných činů najednou.¹³⁷

Při obvinění z trestného činu výtržnictví podle § 202 tr. zák. se trest pohyboval ve výši dvou let odnětí svobody, případně nápravného zařízení nebo peněžitého trestu. Pokud šlo o útok na veřejného činitele podle § 155 tr. zák., hrozil obviněným trest odnětí svobody až na tři roky nebo nápravné zařízení. Za útok na veřejného činitele verbálním

¹³⁶ Jaroslav PAŽOUT – Petr BLAŽEK, (eds.), *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*, in: Lidská práva, opoziční hnutí a pád komunistických režimů ve Střední Evropě. Sborník z mezinárodní konference. (v přípravě).

¹³⁷ Tamtéž.

projevem podle § 156 mohl být obviněný odsouzen až ke dvěma letům odnětí svobody nebo nápravnému opatření. Za útok na státní orgán a orgán společenské organizace s použitím násilí hrozil obviněnému trest odnětí svobody v rozmezí šesti měsíců až pěti let. V případě, že byla způsobena těžká újma na zdraví nebo větší materiální škoda, mohl obviněný očekávat trest odnětí svobody od tří do desíti let. Za ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle 156a tr. zák. se trest odnětí svobody pohyboval do výše šesti měsíců, případně hrozilo nápravné opatření nebo peněžitý trest.¹³⁸

Pokud jde o demonstraci 21. srpna 1988, docházelo v mírnějším případě jen ke krátkodobému zadržení účastníků, nebo v horším pak k obvinění z trestného činu. Stíhané osoby byly nejčastěji obviněny z trestného činu výtržnictví podle § 202 tr. zák. To se týkalo aktivistů NMS Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka. Ti byli navíc obviněni i z trestného činu pobuřování podle § 100|1a tr. zák. a v souvislosti s dalším československým výročím 28. října 1988 byli také obviněni z přípravy k trestnému činu 71 k § 100|1a tr. zák.¹³⁹ Ze ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle 156a tr. zák. byl obviněn Vladimír Šechovcov. Studenti Jan Klement a Tomáš Hájek byli obviněni z útoku na veřejného činitele podle 156 tr. zák.

V průběhu vyšetřování jednotlivých případů docházelo k přehodnocování údajně spáchaných trestných činů. V případě obvinění Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka, ale i v případě Vladimíra Šechovce bylo původní obvinění překlasifikováno z toho důvodu, aby jejich případ nepodlehł prezidentské amnestii z 27. října 1988, která omilostňovala trestné činy ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle 156a tr. zák., z něhož byl obviněn Vladimír Šechovcov a trestné činy výtržnictví podle § 202 tr. zák., z něhož byli obviněni Marvanová a Dvořák. Manipulování s obviněním pak působilo zcela účelově.

Účastníci protizákonných demonstrací mohli být také trestně stíháni pro údajné spáchání přečinu proti veřejnému pořádku podle § 6 písmena a) zákona č. 150/1969 o přečinech z 18. prosince 1969. Přečinem se zde rozuměl pro společnost nebezpečný čin, který ještě nedosahoval stupně společenské nebezpečnosti trestného činu.¹⁴⁰

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Z přípravy trestného činu byli Marvanová a Dvořák obviněni v souvislosti s manifestací k výročí vzniku republiky, nikoliv s jejich aktivitou 21. srpna 1988.

¹⁴⁰ Jaroslav PAŽOUT – Petr BLAŽEK, (eds.), *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*, in: Lidská práva, opoziční hnutí a pád komunistických režimů ve Střední Evropě. Sborník z mezinárodní konference. (v přípravě).

Osobám obviněným z přečinu proti veřejnému pořádku hrozil trest odnětí svobody do tří měsíců nebo peněžitý trest do výše 5 000 Kčs.¹⁴¹

Ve dnech 2. až 7. září 1988 bylo nejméně šesti občanům oznámeno, že jsou za účast na srpnové manifestaci podezřelí ze spáchání přečinu proti veřejnému pořádku podle § 6 písmena a) zákona č. 150/1969 o přečinech. Obvinění se týkalo signatáře Charty 77 Davida Němce, Olivera Polakoviče, členů NMS Radka Zemana a Ondřeje Černého, dále Karla Srpa a signatáře Charty 77 a člena NMS Jiřího Pavlíčka. Je pravděpodobné, že z přečinu proti veřejnému pořádku byli obviněni i další občané.¹⁴²

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných v souvislosti s trestním stíháním účastníků demonstrace uvedl, že: „Zvláštní policejní represi jsou při těchto následných trestních sankcích vystaveni členové Nezávislého mírové sdružení. (...) Na členy tohoto sdružení je činěn nátlak, aby v něm přestali působit. Státní bezpečnost vychází přitom ze skutečnosti, že mnohatisícová manifestace vyrostla z poměrně malého hloučku u sochy sv. Václava, kde se při diskusi, trvající celé odpoledne, nejvíce projevovali právě členové NMS.“¹⁴³

4. 2 Stanislav Penc, Radek Šimice a Ivan Vaněček

Stanislavu Pencovi bylo v únoru roku 1988 osmnáct let. Pracoval jako dělník pro podnik Pražská stavební obnova. Kromě svého zaměstnání se také věnoval řadě dalších aktivit spojených hlavně s opozičním hnutím na konci 80. let v Československu. Zřejmě poprvé na sebe upozornil právě roznosem letáků Nezávislého mírové sdružení vztahujících se k srpnovému výročí vojenské intervence roku 1988. V dalších letech byl ještě několikrát trestně stíhán, například za položení květin pod sochu sv. Václava k uctění památky Jana Palacha. V prosinci 1988 společně s Otou Veverkou a Heřmanem Chromým založil nezávislou iniciativu Mírový klub Johna Lennona. V listopadu 1989 se podílel na vzniku Občanského fóra. Po pádu komunistického režimu v Československu se dál aktivně zapojoval do občanských iniciativ i politického života.

¹⁴¹ Sdělení VONS č. 797 *Trestní postih proti účastníkům manifestace z 21. srpna*, in: *Informace o Chartě 77*, roč. 11 (1988), č. 16, s. 14. Na počátku roku 1989 došlo k novelizaci zákona o přečinech. Tato novelizace reagovala na aktivizaci občanů při demonstracích. Podle úpravy z roku 1989 hrozil obviněným osobám vyšší trest odnětí svobody (až 6 měsíců) a také vyšší peněžitý trest (až 20 000 Kčs). In: Jaroslav PAŽOUT – Petr BLAŽEK, (eds.), *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*, in: *Lidská práva, opoziční hnutí a pád komunistických režimů ve Střední Evropě*. Sborník z mezinárodní konference. (v přípravě).

¹⁴² Tamtéž, s. 14.

¹⁴³ Tamtéž, s. 14.

Například v roce 1993 se podílel na založení občanského sdružení Hnutí občanské solidarity a tolerance, o tři roky později založil Dokumentační středisko pro lidská práva. V roce 2006 kandidoval do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR jako nezávislý kandidát za Stranu zelených. Zvolen sice nebyl, ale stal se asistentem předsedy Strany zelených Martina Bursíka. V současné době žije na farmě v Českém ráji, kde už v roce 1999 založil Spolek přátel koz. I nadále se věnuje občanským a politickým aktivitám.

Radek Šimice byl šestadvacetiletý dělník, který pracoval pro Strojní traktorovou stanici v Pruněrově. Ivan Vaněček se živil jako dělník Pozemních staveb závodu stavomontáže v Karlových Varech. V únoru roku 1988 oslavil osmnácté narozeniny.

Vyšetřování proti Stanislavu Pencovi, Radkovi Šimicemu a Ivanu Vaněčkovi¹⁴⁴ bylo zahájeno již 15. srpna 1988 okresní správou Sboru národní bezpečnosti v České Lípě. O dva dny později proti nim vyšetřovatel Veřejné bezpečnosti por. Metál vznesl obvinění z trestného činu pobuřování podle § 100 odst. 1 písm. c trestního zákona. Trestného činu se měli obvinění dopustit rozhazováním a vylepováním letáků Nezávislého mírového sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti vyzývajících k „rozptýlené“ manifestaci dne 13. srpna ve večerních hodinách v Praze Čelákovících¹⁴⁵ a ve dnech 14. - 15. srpna v Doksech a na pláži Máchova jezera. Stanislav Penc se při rozhovoru zmínil, že letáky ještě před jejich zadržením rozhazovali na mnoha dalších místech, nikoliv jen v Čelákovících a Doksech.

Ve vyšetřovací zprávě se uvádí, že I. Vaněčka a R. Šimice se přiznali k trestnému činu, z něhož byli obviněni.¹⁴⁶ Stanislav Penc odmítl vypovídat a v jednom ze sděleních Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných je zmíněno, že Penc může prokázat, že se v Doksech ve dnech 14. - 15. srpna nezdržoval, protože byl v Praze.¹⁴⁷ Stanislav Penc o tom dnes hovoří takto: „Sledovali nás vlastně až do Doks, kam jsme jeli, protože

¹⁴⁴ Radek Šimice a Ivan Vaněček si nepřáli být v této záležitosti (na rozdíl od Stanislava Pence) zastupováni Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných, proto ve sdělení VONS nefigurují jejich jména. Viz Sdělení VONS č. 788, *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské vojenské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 2.

¹⁴⁵ Z rozšiřování letáků v Praze Čelákovících dne 13. srpna byl obviněn jen Radek Šimice a Stanislav Penc., nikoliv Ivan Vaněček. Viz LP, sb. VONS, inv. č. 9/4, sign. I/2, OS SNB - OV VB – Praha-východ – usnesení o zahájení trestního stíhání S. Pence R. Šimiceho pro trestný čin pobuřování za rozšiřování letáků v Čelákovících vyzývajících k protestní demonstraci 21. 8. 1988, s. 1.

¹⁴⁶ Viz LP, sb. VONS, inv. č. 9/4, sign. I/3, *Usnesení okresní správy SNB o postoupení případu S. Pence, R. Šimiceho a I. Vaněčka Komisi ochrany veřejného pořádku MěNV v Čelákovících*, s. 1.

¹⁴⁷ Sdělení VONS č. 788, *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské vojenské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 2.

jsme věděli, že tam bude hodně lidí v létě, koupaliště že jo, Máchovo jezero...no a tam nás ráno zatkla policie, vlastně úplně blbě. Měli jsme utíkat, my jsme neutíkali, možná by nás stejně dostali. A bylo to strašně zajímavý, protože já jsem vlastně vylezl po dvanácti hodinách, dejme tomu z policejní...nebo ani ne po dvanácti...ráno brzo ráno nás zatkli, chvílku nás jakože vyslýchali v Doksech. Potom přijel anton, tři nás naložili, my jsme byli jenom tři, odvezli nás do Prahy na Bartolomějskou ulici na Státní bezpečnost a odtamtud nás pustili. Nevzali nás do vazby, obvinili nás z pobuřování, to byl paragraf 100, kde tam dávali vždycky natvrdo tresty. Mně bylo chvílku po 18 a ti dva kluci byli starší, tak 24, 25 bych řekl, ti se přiznali na té policejní stanici, že roznášeli letáky. Já jsem zapíral a odmítal jsem vypovídat a na základě tohohle toho postupu se vlastně stala...No v podstatě se stalo to, že oba dva ty mé kamarády tam svlíkli skoro do naha, kontrolovali, vyhrožovali, jak je propustí z práce... Já jsem odmítal vypovídat, mě nikdo nesvlíkl, měl jsem tašku, kterou jsem měl plnou letáků a z té Bartolomějské jsem s tou taškou plnou letáků odešel. A dál jsem ty letáky rozdával...”¹⁴⁸

O demonstraci konané 21. srpna 1988, které se Stanislav Penc účastnil, dále říká, že: „A co se týká té demonstrace jako takové, tak nám se vlastně touhle propagandou, nejenom těm třem lidem, ale bylo víc lidí, se nám vlastně podařilo na tom Václavském náměstí probořit takovou tu bariéru toho strachu a na Václavském náměstí se skutečně sešly stovky možná tisíce lidí. A policie byla tak šokovaná, že nebyli schopni vůbec vlastně jako zakročit. Potom během dne v té Praze zakročovali, to byl velký průvod po Praze, bylo to zajímavé...”¹⁴⁹

„Z mého pohledu jsme je tímhle docela zaskočili, protože si mysleli, že přijde pár desítek lidí a přišly skutečně stovky možná tisíce lidí. To pro ně byl takový šok. Policajti tam určitě byli, jezdily antony, určitě se něco dělo. Vím, že tam bylo hodně lidí zatčených, určitě jako každou demonstraci. Tam bylo taky zajímavý, že se v tom osmdesátým osmém roce, že došlo vlastně k vyhlášení, že každý týden nebo každých čtrnáct dní bude na Václavském náměstí další shromáždění. Začínala korza na pěší zóně, kde se scházeli lidi a chodili jenom dokolečka. A dneska zase by to někde v davu na Václavském náměstí nebo diskuze na Karlově mostě, by to vůbec nevyznělo, vůbec by se nic nedělo, nic by to nemohlo ani změnit ani pohnout, ani by to nikoho

¹⁴⁸ Rozhovor autorky se Stanislavem Pencem, 26. června 2011. Viz příloha č. 10.

¹⁴⁹ Tamtéž.

nezajímalo. Tak ta doba byla jako jiná z tohoto pohledu. Vlastně každá blbost, dalo by se říct z dnešního pohledu, znamenala velkou věc, z důvodu toho, že to nikoho nezajímalo.“¹⁵⁰

Obviněným hrozil trest od šesti měsíců do tří let. Jak se následně ukázalo, výhodou všech tří obviněných byl jejich doposud čistý trestní rejstřík. Došlo také k tomu, že vyšetřovatel Veřejné bezpečnosti pro Prahu-východ ppor. Romanovský opětovně přehodnotil text rozšiřovaných letáků a neshledal v celém případě skutkovou podstatu trestného činu, a tak celou záležitost vyhodnotil pouze jako přestupek. Proto dne 21. září 1988 vydal usnesení o postoupení případu Pence, Šimiceho a Vaněčka ke komisi ochrany veřejného pořádku Městského národního výboru v Čelákovících, která měla danou věc projednat jako přestupek podle § 19 zákona o přestupcích č. 60/61 Sb. Hrozba několikaměsíčního trestu odnětí svobody se tak změnila na pouhou pohružku pokuty do částky pěti set korun československých.

Přestupková komise 13. dubna 1989 uznala obviněné vinnými z přestupku proti socialistickému soužití a uložila jim pokutu ve výši 500 Kčs. Proti rozhodnutí správního výboru MNV v Praze 4 se Stanislav Penc odvolal s odůvodněním, že přestupek byl posouzen pouze na základě obsahu textu letáků. Rozšiřování letáků tak nemůže být chápáno jako přestupkové jednání, protože „*text k ničemu nevyzýval, pouze oznamoval rozhodnutí jednotlivců individuálně vyjádřit protest proti invazi do Československa před dvaceti lety.*“¹⁵¹ V odvolání dále také uvádí, že požadavek na odchod sovětských vojsk je v souladu s politikou odzbrojování. To bylo posouzeno odborem vnitřních věcí Obvodního národního výboru v Praze 4 a následně zamítnuto s odůvodněním, že byla naplněna skutková podstata přestupku. Stanislav Penc peněžitou pokutu nikdy nezaplátil.¹⁵²

4. 3 Lucie Váchová

Lucie Váchová vystudovala střední zdravotnickou školu a po jejím absolvování pracovala nejprve na dětské psychiatrii v nemocnici v Motole, poté působila jako

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Viz LP, sb. VONS, inv. č. 9/4, sign. I/4, Okresní národní výbor (odbor vnitřních věcí) zamítl odvolání S. Pence proti rozhodnutí správního odboru Městského národního výboru v Praze 4, Jižní Město – Chodov, který jej uznal vinným ze spáchání přestupku proti socialistickému soužití a uložil mu peněžitou pokutu, s. 1.

¹⁵² Rozhovor autorky se Stanislavem Pencem, 26. června 2011. Viz příloha, č. 10.

dobrovolná pečovatelka v Ústavu sociálních služeb v Praze 7. V létě roku 1988 pracovala jako zdravotní sestra v Okresním ústavu národního zdraví na Praze 6.¹⁵³ Jedenadvacetiletá Lucie Váchová se na konci 80. let aktivně zapojovala do opozičního hnutí. Byla signatářkou Charty 77 a také členkou nezávislé iniciativy České děti.

V souvislosti s blížícím se srpnovým výročím vojenské intervence v srpnu 1988 byla Lucie Váchová obviněna z trestného činu pobuřování podle § 100 trestního zákona. Toho se měla dopustit tím, že tiskla a rozšiřovala letáky s výzvou československým občanům, které byly podepsané nezávislou iniciativou České děti. Údajně měla dne 16. srpna 1988 roznášet letáky po Praze 6 a vyhazovat je do domovních schránek. Poté, co Veřejnou bezpečnost upozornil na výskyt letáků telefonicky Ivan Velek, jeden z obyvatelů domu, dostavili se do Hošťálkovy ulice v Praze 6 příslušníci VB. Ivan Velek jim kromě předání zmíněného letáku poskytl také popis dvou žen, jež pravděpodobně letáky do domu přinesly. Podle něj byla jako podezřelá z šíření letáků vytipována Lucie Váchová.

Následujícího dne, tedy 17. srpna 1988, bylo proti Lucie Váchové zahájeno trestní stíhání. V tento den proto byly v souvislosti s jejím podezřením provedeny tři domovní prohlídky. První se odehrála v domě manželů Hochmanových, signatářů Charty 77, kteří bydleli v ulici Hošťálkova č. 13. Prohlídka u nich byla provedena na základě svědecké výpovědi Ivana Velka, který uvedl, že podezřelá Lucie Váchová společně s další ženou navštívila Olgu Hochmanovou.¹⁵⁴ Podle Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných byla tato domovní prohlídka nezákonná, protože „*nebylo doručeno usnesení s příkazem k domovní prohlídce, ačkoliv zákon stanoví, že musí být bezpodmínečně doručen nejpozději do 48 hodin*“.¹⁵⁵ Zákon o trestním soudním řízení č. 141/1961 Sb. (trestní řád), § 83|1 stanovuje: „*Příkaz k domovní prohlídce musí být vydán písemně a musí být odůvodněn. Doručí se osobě, u níž se prohlídka koná, při prohlídce, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po ní*.“ Důvodem toho, proč VONS považoval domovní prohlídku u Olgy Hochmannové za nezákonnou, mohlo být pravděpodobně nedoručení příkazu k domovní prohlídce ani po 48 hodinách po jejím proběhnutí, jak stanovoval zákon.¹⁵⁶

¹⁵³ LP, sb. VONS, inv. č. 9/9, sign I/1, kart. 8, *Obžaloba Lucie Váchové z trestného činu pobuřování*, str. 6.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 3.

¹⁵⁵ Sdělení VONS č. 797 *Trestní postih proti účastníkům manifestace 21. srpna 1988*, in: *Informace o Chartě*, roč. 11 (1988) č. 16, s. 13.

¹⁵⁶ Zákon o trestním soudním řízení č. 141/1961 Sb. (trestní řád), § 83|1 stanovuje: „*Příkaz k domovní prohlídce musí být vydán písemně a musí být odůvodněn. Doručí se osobě, u níž se prohlídka koná, při*

Domovní prohlídku v domě manželů Hochmannových vykonávalo minimálně 20 příslušníků Sboru národní bezpečnosti, kteří donutili Lucii Váchovou, aby po celou dobu prohlídky seděla na jednom místě bez možnosti vidět, co se děje ve vedlejších místnostech. V bytě byl nalezen a zabaven materiál sloužící k rozmnožování letáků a rámeček s cyklostylovou blánou s textem zmíněného letáku. Zhruba po hodinové prohlídce byla Lucie Váchová odvezena na okresní oddělení Veřejné bezpečnosti Praha 6 společně se svým bratrem a celou jeho rodinou, který se právě v okamžik prohlídky objevil, aby se rozloučil před odjezdem do Nizozemska, kde žil. Na zmíněném oddělení pak byl společně s manželkou podroben devítihodinovému výslechu. Váchovou nakonec převezli do Bartolomějské 4, kde jí byla provedena osobní prohlídka a následně byla vyslýchána kpt. JUDr. Kadeřábkem.¹⁵⁷

Den, který začal již v dopoledních hodinách první domovní prohlídkou, ještě nebyl u konce. Lucii Váchovou přivezli v deset hodin večer do bytu Valji Borové č. 10 v Praze 6, jenž byl hlášen jako její trvalé bydliště, ale fakticky se v něm nezdržovala, aby zde byla provedena další prohlídka. Při ní byl zabaven pouze psací stroj. Současně v tuto dobu probíhala další, v pořadí již třetí domovní prohlídka v bytě v ulici Bělohorské č. 10 v Praze 6, kde Váchová žila. Zde byly zadrženy materiály k výrobě letáků, samizdatová literatura i časopisy, dále magnetofonové kazety a osobní korespondence.¹⁵⁸ Následujícího dne byla Váchová předvolána k výslechu. Přestože odmítla vypovídat, trval výslech celých pět hodin.

V obžalobě podané na Lucii Váchovu uvádí obvodní prokurátorka pro Prahu 6 JUDr. Jarmila Smržová, že skutková podstata trestného činu pobuřování byla doložena na základě svědeckých výpovědí občanů a zasahujících příslušníků SNB, výsledků domovních prohlídek a znaleckých posudků, které potvrdily, že „bylo v bydlíšti obv. Váchové prokazatelně vyhotoveno 19 kusů (letáků)“.¹⁵⁹ Jak prokurátorka dále uvedla, „společenská nebezpečnost takového jednání je evidentní s ohledem na význam chráněného zájmu, ale i s ohledem na období, v němž bylo stíhané jednání spácháno“.¹⁶⁰ Zcela jiný závěr vyvodil z celého vyšetřování Výbor na obranu

prohlídce, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po ní.“ In: Jan TOLAR (sestavil), *Trestní kodexy (trestné činy, přečiny, přestupky): text s judikaturou*, Praha 1979, s. 202.

¹⁵⁷ LP, sb. VONS, inv. č. 9/9, sign. IV/1, kart. 8, *Zpráva o domovní prohlídce u L. Váchové, o jejím zadržení a výslechu*.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ LP, sb. VONS, inv. č. 9/9, sign. I/1, kart. 8, *Obžaloba Lucie Váchové z trestného činu pobuřování*, s. 5.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 6.

nespravedlivě stíhaných. Ve svém sdělení č. 898 z 29. ledna 1989 tvrdí, že se kromě výsledků domovních prohlídek, provedených v srpnu roku 1988, nepodařilo během vyšetřování získat žádné další důkazy proti Lucii Váchové, a proto není trestní stíhání dostatečně odůvodněné ve smyslu trestního zákona a nemělo být ani zahájeno.¹⁶¹ Přesto byla 2. června 1989 podána proti Váchové obžaloba z trestního činu pobuřování podle § 100, odst. 1, písm. a,c trestního zákona a podle ní hrozil Váchové trest odnětí svobody od šesti měsíců do tří let. Případ byl posléze překlasifikován a Lucie Váchová dostala 7. srpna 1989 jinou obžalobu, v níž byla obviněna z trestného činu pobuřování podle § 100, odst. 1, písm. a,c a odst.3, písm. a trestního zákona č.140/1961 Sb.,¹⁶² a hrozil jí trest ve výši od jednoho roku do pěti let.¹⁶³

Na obranu Lucie Váchové byla prezidentu republiky, vládě, ministerstvu spravedlnosti, generální prokuratuře ČSSR a obvodní prokuratuře pro Prahu 6 adresována petice s výzvou k zastavení jejího trestního stíhání. V petici byl tento požadavek odůvodněn závazkem Československé socialistické republiky v mezinárodních dohodách, které zaručovaly dodržování základních lidských práv. Signatáři petice vyjádřili názor, že obžaloba Lucie Váchové a dalších mladých lidí stíhaných za vyjadřování svého politického přesvědčení, byla v rozporu s mezinárodními dohodami. Z tohoto důvodu protestovali proti takovému jednání a požadovali, aby bylo stíhání obžalované zastaveno.¹⁶⁴

Hlavní líčení s Lucií Váchovou se konalo dne 18. října 1989 a probíhalo na základě druhé obžaloby ze dne 7. srpna 1989 podané obvodní prokurátorkou pro Prahu 6 JUDr. Jarmilou Smržovou.¹⁶⁵ „Během líčení nebylo prokázáno, že Lucie Váchová uvedené letáky vyráběla a rozšiřovala. Rovněž vyšel najevo nezákonný postup orgánů SNB, které prováděly 17. 8. 1988 v bytě obžalované domovní prohlídku, aniž prokázaly svoji totožnost a aniž měly předchozí souhlas prokurátora obvodního soudu.“¹⁶⁶

¹⁶¹ Sdělení VONS č. 898 Lucie Váchová stíhána pro pobuřování, in: Informace o Chartě, roč. 12 (1989), č. 3, s. 8.

¹⁶² Původní obvinění na Lucii Váchovou bylo založeno na § 100|1 a,c tr. zák. V překlasifikované obžalobě ze 7. srpna 1989 bylo obvinění rozšířeno o to, že trestný čin pobuřování byl spáchán tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným prostředkem. Tak o tom hovoří § 100|3 a tr. zák.

¹⁶³ Sdělení VONS č. 1086 Lucie Váchová obviněná z pobuřování, in: Informace o Chartě, roč. 12 (1989), č. 19, s. 4.

¹⁶⁴ LP, sb. VONS, inv. č. 9/9, sign. IV/2, kart. 8, Petice požadující zastavení trestního stíhání L. Váchové, s. 1.

¹⁶⁵ Sdělení VONS č. 1097 Lucie Váchová odsouzena k peněžitému trestu, in: Informace o Chartě, roč. 12 (1989), č. 20 s. 4.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 4.

Prokurátor ve své závěrečné řeči následně celou věc přehodnotil a původně trestný čin byl překlasifikován na pouhý přečin proti veřejnému pořádku. Senát uznal Lucii Váchovou vinnou tímto přečinem a uložil jí peněžitou pokutu ve výši 4000 Kčs. Soudní senát také rozhodl o propadnutí zabavených věcí. Není bez zajímavosti, že se hlavního líčení účastnili zástupci Mezinárodní helsinské federace Gerald Nagler a Jeri Labarová a také třicet přátel Lucie Váchové.¹⁶⁷

4. 4 Leoš Mayer

Také v severočeském Liberci docházelo v průběhu 80. let k probouzení občanských aktivit. Byly zde například vydávány samizdatové časopisy Nákup (Názory, náboženství, kultura, příroda, problémy) a Bulletin Nezávislého mírového sdružení Liberec. Jedním z autorů přispívajících do časopisu Nákup byl i Leoš Mayer společně s manželkou Michaelou Mayerovou. Manželé Mayerovi byli signatáři Charty 77 a členy Nezávislého mírového sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti. Tehdy čtyřicetiletý Leoš Mayer pracoval jako mechanik u Československých státních drah. O tři roky mladší Michaela Mayerová byla v té době zaměstnankyní Okresní správy spojů.

Na Leoše Mayera zavedla Státní bezpečnost v roce 1988 signální svazek pod heslem „LEOŠ“. Podnětem k tomu měla být jeho spolupráce s Chartou 77, tištění časopisu Nákup, shromažďování a rozmnožování materiálů z let 1968-1969 a také to, že podal písemnou žádost o členství v International Jazz Federation.¹⁶⁸ Cílem StB bylo zdokumentovat údajnou trestnou činnost Leoše Mayera, a obvinít ho z trestného činu podvracení republiky podle § 98 tr. zák. a dále zamezit vydávání časopisu Nákup a rozšiřování tiskovin vztahující se k 20. výročí sovětské intervence.¹⁶⁹

Manželé Mayerovi a další liberečtí chartisté Miroslav Polák, Roman Rákosník, Pavel Švajda, Martin Vlasák a Vladimír Malena byli v souvislosti s blížícím se srpnovým výročím okupace vyslýcháni dne 9. srpna 1988 Státní bezpečností. Výslechy trvaly až několik hodin. Leoš Mayer byl dokonce k výslechu a k následné domovní prohlídce přivezen z vojenského cvičení. „*Tam si pro mě přijely tři gorily, které se mně absolutně*

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 4.

¹⁶⁸ Jaroslav PAŽOUT, *Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. Normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*, in: Fontes Nissae – Prameny Nisy: regionální historický sborník, XI/2010, Liberec 2010, s. 193.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 194.

nepředstavily, nevěděl jsem, co se děje. Pojedete s námi. Já říkám, můžete mi aspoň říct, co se děje. Na nic se neptejte, pojedete s námi. Tak mě naložili, po cestě jsem si vyslechl, jaký jsem vůl a idiot. Já jsem si říkal, co se děje, proč do mě takhle to... Prej, buď radši zticha nebo ti dáme ještě přes držku. Tak jsem byl zticha, ale vůbec jsem netušil, co se děje, kam mě vezou. No přivezli mě vlastně k bydlišti a začalo to. Úplně všechno. Do všeho se dívali, do nádobí, prostě úplně do všeho. Takže našli všechny letáky, co jsme měli vytištěný, našli všechny samizdaty. Všechno to sbalili a odvezli. Dokonce i ten váleček, kterým jsme to dělali, tak ten taky vzali. Kompletně i s tím cyklostylem.¹⁷⁰ Celkem bylo Leoši Mayerovi při domovní prohlídce zabaveno 79 položek. Všichni vyslýchaní byli vyzváni, aby o výsledku pomlčeli a zastávali zdrženlivý postoj k jakýmkoliv akcím týkajícím se 21. srpna.

O tom, jakým způsobem v Liberci probíhaly výslechy, říká Leoš Mayer následující: „Celkem to bylo takový klasický. Nastoupili vždycky dva policajti, jeden takový hodný a druhý takový bubák jakoby. Tak ten hodný se snažil přesvědčovat a ten bubák, ten chtěl zase zavírat no. A tak se to různě střídalo. Nakonec, samozřejmě, že u každého výsledku lámali ke spolupráci, každého z nás, kdo tam byl, lámali ke spolupráci. Různě podstrkávali ty materiály, buďto otevřeně, že to dali navrch, anebo když už to bylo poněkoli káté a několikrát jsme odmítli, tak to vložili dovnitř, že jo. No a já jsem to někdy podepsal a někdy ne. Když jsem s tím nesouhlasil, tak jsem to samozřejmě nepodepsal. No a spolupráci jsem jim samozřejmě taky nepodepsal. A tenhle ten konkrétní výslech, tam byl mě přidělený estébák, který se jmenoval stejně jako já – Majer. A dokonce bydlel v Doulb, paradoxně. A on se na nás koukal dalekohledem do okna, to měl takhle úhlopříčně. Tak vždycky jsem vystrčil hlavu z okna a viděl jsem, jak tam dalekohledem šmejdí a šmíruje. No a tady ten výslech s tou domovní prohlídkou byl celkem v pohodě, oni to sebrali, sbalili a pak se to na Pastýřské sepsalo, takže oni tam prováděli jakousi úřednickou práci. No a tady ten můj přidělený estébák mě pak vzal na oběd. Oni to měli v podstatě, takhle jako by...nevím, jestli bylo dokonce v zákoně, že toho vyslýchaného měli po určitý době, po nějakých hodinách vzít. Prostě mě vzal na oběd, pak mě naložil do toho auta a odvez mě zpátky na tu vojnu, na to cvičení. Takže tohle bylo celkem v pohodě, no. Tady ty liberecký policajti, si ani nějak nevzpomínám, že by nám dělali nějak extrémní dusno. Kromě toho, že ty výslechy byly

¹⁷⁰ Rozhovor autorky s Leošem Mayerem, 31. května 2011, viz příloha č. 11.

častý, to bylo nepříjemný.“¹⁷¹ K řadě výsledků došlo ještě po 17. srpnu.¹⁷²

Nezákonná domovní prohlídka u manželů Mayerových, původně zamýšlená jako preventivní represivní akce StB proti chystaným srpnovým akcím v Liberci, vyústila v obvinění Leoše Mayera ze spáchání přestupku dle § 6 zákona č. 60/61 Sb. za rozmnožování nelegálních písemností.¹⁷³ Dne 5. ledna 1989 během jednání komise pro projednávání přestupků Městského národního výboru v Liberci Leoš Mayer uvedl, že „svou činností sledoval ozdravení naší společnosti ve vztahu k demokracii a socialismu s lidskou tváří“.¹⁷⁴ Dále také řekl, že si není vědom protispolečenského či nezákonného jednání. Téhož dne komise pro projednání přestupků Městského národního výboru v Liberci rozhodla, že se Leoš Mayer dopustil přestupku proti veřejnému pořádku, a uložila mu peněžní pokutu ve výši 500 Kčs. Rozhodla rovněž o propadnutí části zabavených věcí.

Další perzekuce manželů Mayerových na sebe nenechala dlouho čekat. Ve dnech 27. - 30. října byli Leoš a Michaela Mayerovi zadrženi v souvislosti s možnými protirežimními akcemi, které Státní bezpečnost očekávala s blížícím se sedmdesátým výročím vzniku Československa. Michaela Mayerová byla podrobena třikrát po sobě osobní prohlídce, při níž musela být nahá a dělat dřepy. Všechny tři prohlídky přitom prováděla stejná osoba. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných k tomu ve svém sdělení č. 844 ze 17. listopadu 1988 dále uvedl: „*Michaela Mayerová neměla v pauzách mezi prohlídkami žádnou možnost cokoli získat, neboť po celou tu dobu byla v úřadovnách Bezpečnosti; šlo tedy o pouhé ponižování. Při jedné z prohlídek byla filmována.*“¹⁷⁵ VONS se také zmínil i o dalších metodách příslušníků StB, kteří vyslýchanou děsili, že s ní pojedou „*na výlet na přehradu*“, uráželi ji a vyhrožovali vězením a dalšími represemi.¹⁷⁶

O tom, že bylo téměř nemožné dostat se z Liberce na velkou protirežimní demonstraci do Prahy, se zmiňuje i Leoš Mayer: „*Na tyhleto velký demonstrace, to nám vždycky*

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Sdělení VONS č. 806 *Preventivní represe v Liberci*, in: Informace o Chartě č. 806, roč. 11 (1988), č. 17, s. 7 – 8.

¹⁷³ LP, sb. VONS, inv. č. 212, sign. I/1, kart. 35, *Městský národní výbor v Liberci, odbor vnitřních věcí – rozhodnutí o udělení peněžitého trestu L. Mayerovi za rozmnožování nelegálních tiskovin a o propadnutí zabavených věcí*, s. 1.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 1.

¹⁷⁵ Sdělení VONS č. 844 *Případy policejního násilí*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 20, s. 6.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 7.

udělali bububu tytyty a nějakým způsobem nás zablokovali, že jsme tam nemohli jet. Třeba na toho 28. října nás zavřeli, čtyři lidi na čtyři dny. Dvakrát 48 hodin. Oni mohli 48 hodin držet na CPZ. Pak nás museli pustit. Takže nás popouštěli a pak nás hnedka za rohem vzali znova. Takže to bylo na 28. října. Protože jsme jim nechtěli podepsat, že se neúčastníme.“¹⁷⁷

Na dvě akce se Leoši Mayerovi přece jen podařilo dostat. První byla demonstrace na Škroupově náměstí konaná 10. prosince 1988. Jednalo se o úřady povolenou manifestaci, při jejímž schvalování byla jistě vzata v úvahu i plánovaná státní návštěva tehdejšího francouzského prezidenta Françoise Mitterranda v Praze.

Ta druhá akce, kam se L. Mayerovi podařilo dostat, se uskutečnila ve Všetatech na začátku roku 1989 a jednalo se o vzpomínkové setkání na Jana Palacha, studenta, který se v lednu 1969 upálil na protest proti sovětské okupaci. *„Tam jsme tedy jeli, do Všetat. Tam nás hnedka na nádraží odchytili a tam nás pěkně zrušili. Všechny věci z tašek nám vysypali a po nějakým několikahodinovým výsledku nás rozsadili do autobusu a odvezli neznámo kam do polí, někam k Poděbradům. Nesměli jsme sedět vedle sebe a po jednom nás vyhazovali. My jsme se tak bránili a autobus s námi se tak bránil, že nás nakonec pak pustili spolu, ale jinak neexistovalo. Všechny pouštěli po jednom, jednotlivě“.*¹⁷⁸

Po pádu komunistického režimu v Československu se Leoš Mayer dne 4. ledna 1990 obrátil na Městský národní výbor - odbor vnitřních věcí v Liberci s žádostí o navrácení všech věcí, které propadly při výše zmíněném přestupkovém řízení a neoprávněně vybrané pokuty ve výši 500 Kčs. Kromě toho Leoš Mayer požadoval *„plné objasnění a vysvětlení tohoto případu za účasti sdělovacích prostředků a zástupců OF v Liberci“*. Své požadavky odůvodňuje tím, že již pominuly důvody k zadržování jeho věcí. Nesouhlasně se také vyjádřil k tzv. *„dobrovolnému vydání věcí“*, jak je uvedeno v rozhodnutí MěNV - odbor vnitřních věcí Liberec. Leoš Mayer říká, že *„nikdy bych na takové absurdní a nečestné jednání nepřistoupil! Naopak bylo tak učiněno na základě tvrdého psychického nátlaku a to výhrůžkami persekucí mé matky (ztráta jejího zaměstnání), persekucí mé ženy apod.“*¹⁷⁹ Následná odpověď Obvodního oddělení

¹⁷⁷ Rozhovor autorky s Leošem Mayerem, 31. května 2011, viz příloha č. 10.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ LP, sb. VONS, inv. č. 212, sign. II/1, kart. 35, *Žádost L. Mayera odboru vnitřních věcí MěNV propadlých při přestupkovém řízení*, s. 1.

VB Liberec jistě neuspokojila touhu Leoše Mayera po dosažení spravedlnosti v jeho věci. Bylo mu oznámeno, že navrácení věcí není možné. Zabavené materiály byly totiž „*ve smyslu obecně platných zákonných aktů a předpisů o skartacích, protokolárně a fakticky zničeny 7. 12. 1989*“.¹⁸⁰ Takto strohou odpověď nepovažoval Leoš Mayer z pohledu právního ani z obecně lidského měřítko za uspokojivou.¹⁸¹ Údajnou likvidaci materiálů chápal jako lež a znovu požadoval prošetření celé záležitosti, případně peněžité odškodnění. Se svou žádostí se obracel i na Generální prokuraturu ČSSR v Praze, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a Okresní prokuraturu Liberec. Navrácení věcí a peněžité částky 500 Kčs se však nikdy nedočkal, stejně tak jako možného peněžitého odškodnění.

O své činnosti z konce 80. let dnes Leoš Mayer říká: „*Jako ničeho z té doby nelituji, jsem rád, že jsem do toho šel a určitě bych to udělal znovu.*“¹⁸²

4. 5 Jiří Štencel

Aktivista Nezávislého mírové sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti a signatář Charty 77 Jiří Štencel z Litovle byl zadržen na pražském hlavním nádraží dne 19. srpna 1988. Při následné nezákonné prohlídce mu byly zabaveny všechny písemnosti, včetně Všeobecné deklarace lidských práv, plán Prahy a dva odznaky s portrétem Alexandra Dubčeka.¹⁸³ Jiří Štencel byl podroben osmihodinovému výslechu, po němž byl propuštěn. O dva dny později 21. srpna 1988 byl však u pomníku sv. Václava znovu zadržen, když odmítl vyhovět výzvě příslušníků StB, kteří po něm požadovali, aby si z oděvu sundal československou vlajčku a následoval je. Odmítnutí požadavku příslušníků Státní bezpečnosti demonstroval následně tím, že si lehl na zem. Za pískotu davu byl pak násilně odveden¹⁸⁴ a na čtyřicet osm hodin zadržen.¹⁸⁵ Během dvoudenního pobytu v cele předběžného zadržení si Jiří Štencel poznamenal jména dalších osob, které, jak píše „*potkal asi stejný osud*“.¹⁸⁶ Jde o Vlastimila Králíka, Petra Babku, Tomáše Hájka, Jana Klementa a Jana Michalénka. Dále se zmiňuje o dvou

¹⁸⁰ LP, sb. VONS, inv. č. 212, sign. II/1, kart. 35, *Informace L. Mayerovi o zničení jeho zabavených věcí*, s. 1.

¹⁸¹ LP, sb. VONS, inv. č. 212, sign. II/1, kart. 35, *Dopis Leoše Mayera náčelníkovi OO VB v Liberci obsahující protest proti způsobu vyřízení jeho žádosti*, s. 1.

¹⁸² Rozhovor autorky s Leošem Mayerem, 31. května 2011, viz příloha č. 11.

¹⁸³ Sdělení VONS č. 788 *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské vojenské intervence*, in: *Informace o Chartě 77*, roč. 11 (1988), č. 16, s. 2.

¹⁸⁴ Zatčení J. Štencla na fotografiích viz příloha č. 12.

¹⁸⁵ LP, sb. VONS, inv. č. 9/8, sign. II/1, kart. 8, *Štencel J. - Dopis Petru Uhlovi obsahující zprávu o jeho zadržení příslušníky VB 19. 8. 1988 v Praze a adresy dalších zadržených*, s. 2.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 2.

západních Němcích a dalších aktivistech jako Janu Chudomelovi, Jáchymu Kaplanovi a Bohumíru Janátovi, kteří se VONS přihlásí sami. Dopis odeslal členovi Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných Petru Uhlovi. O tom, jak celý případ dopadl, se už VONS dále nezmiňuje.

V letech 1988 a 1989 byl Jiří Štencl za účast na různých protirežimních akcích postižen ještě několikrát. Jednou z nich bylo setkání aktivistů Nezávislého mírového sdružení se členy polské nezávislé iniciativy WiP (Svoboda a mír) na česko-polské hranici počátkem září 1988. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti však o plánovaném setkání věděli a byli připraveni zasáhnout. To také udělali. Přímou na hranici, tedy na hoře Velká Čantorije v Beskydech, zatkli Jiřího Štencla a Michala Kobala. Ve sdělení č. 801 VONS uvedl, že Štencl zaujal postoj pasivní rezistence a nechal se vláčet po zemi.¹⁸⁷ Ještě téhož dne byli oba aktivisté NMS propuštěni na svobodu.

Další případ policejní represe proti Jiřímu Štenclovi se odehrál nedlouho poté. Na den 24. září 1988 aktivisté NMS a Českých dětí naplánovali diskuzní setkání na Václavském náměstí. Tato akce byla jedním z výsledků srpnové demonstrace, na níž aktivisté NMS navrhli, aby se lidé scházeli každou poslední sobotu v měsíci na večerních diskuzích a vedli podobné debaty, jako tomu bylo poprvé 21. srpna 1988.¹⁸⁸ O čtyři dny dříve před tímto plánovaným setkáním, tedy 20. září 1988, byl Jiří Štencl předveden na oddělení Veřejné bezpečnosti v Litovli a varován, aby dne 24. září nejedl do Prahy. Při tomto výsledku bylo Štenclovi také oznámeno, že mu končí pracovní poměr u Městského národního výboru, kde byl zaměstnán jako pomocný dělník. Přesto byl Štencl poslední zářijovou sobotu v Praze. Podle svého vyjádření, které zaslal VONS, uvedl, že byl v 8 hodin příslušníky odvezen do bytu Tomáše Dvořáka a při cestě tam byl několikrát shozen ze schodů. Následně byl podroben dvěma výsledkům. První se odehrál na oddělení Veřejné bezpečnosti ve Školské ulici, kde byl vyslýchán kvůli pobytu v Praze a protispolečenskému shromáždění v tento den. Ještě v dopoledních hodinách byl převezen na oddělení VB na náměstí Míru. Po ukončení výsledku byl ve večerních hodinách odvezen na Hlavní nádraží, kde ho příslušníci VB nutili, aby odjel zpět do Litovle. Jiří Štencl se však odmítal podrobit těmto požadavkům, a proto byl zavezen za Prahu do obce Strančice. „Zde jsem příslušníkům sdělil,

¹⁸⁷ Sdělení VONS č. 801 *Represe proti Polsko-čs. Solidaritě*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 17, s. 4.

¹⁸⁸ Viz výše v kapitole *Průběh demonstrace 21. srpna 1988*.

*že se okamžitě vrátím do Prahy, na což jeden z nich reagoval tím, že mě udeřil do obličeje, shodil mě na zem a opakovaně mě kopal do břicha a do zad.*¹⁸⁹ Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, kam Jiří Štencel zaslal své vyjádření k celé věci, v němž hodnotil počínání příslušníků Veřejné bezpečnosti jako teroristický útok na Jiřího Štencla.

4. 6 Hana Marvanová a Tomáš Dvořák

Hana Marvanová a Tomáš Dvořák patřili společně s Lubošem Vydrou a Ondřejem Černým k zakládajícím členům Nezávislého mírové sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti. JUDr. Hana Marvanová byla v roce 1988 šestadvacetiletou právníčkou Okresního podniku bytového hospodářství. V této době byla také svobodnou matkou čtyřletého syna. Třiadvacetiletý Tomáš Dvořák tehdy pracoval jako pomocný technik v podniku Kovoprojekta Praha.

Hana Marvanová a Tomáš Dvořák se aktivně účastnili shromáždění na Václavském náměstí 21. srpna 1988, kde vedli i otevřenou diskuzi s cílem vysvětlit občanům snahy této nezávislé iniciativy. Trestní stíhání proti nim na sebe nenechalo dlouho čekat. Bylo zahájeno již 26. srpna 1988 vyšetřovatelem StB pplk. Trkovským pro trestný čin výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zákona. Toho se měli dopustit tím, že v okolí sochy sv. Václava veřejně promluvili o programu NMS, což mělo údajně způsobit sročení většího počtu osob. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, na který se oba aktivisté obrátili, však toto obvinění striktně odmítl, protože svobodu projevu, jež je ústavním právem každého občana, nelze považovat za trestný čin výtržnictví.¹⁹⁰

Do poloviny září 1988 bylo k tomuto případu vyslechnuto třiadvacet svědků. Jeden z nich, zaměstnanec agentury Orbis, přinesl ke své svědecké výpovědi také deset fotografií, na nichž byli zachyceni účastníci diskuze. Další svědkyní byla Hana Šlégrová, která při výslechu konaném 7. září 1988 odmítla podat svědectví z toho důvodu, aby sama nebyla trestně stíhána (na což měla zákonné právo). O dva dny později jí však bylo sděleno, že je podezřelá z přečinu proti veřejnému pořádku podle § 6 písm. a zákona o přečinech. Údajného přečinu se měla Hana Šlégrová dopustit tím,

¹⁸⁹ Sdělení VONS č. 812 *Teroristický útok proti Jiřímu Štenclovi*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 18, s. 6.

¹⁹⁰ Sdělení VONS č. 793 *Trestní stíhání Tomáše Dvořáka a JUDr. Hany Marvanové*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 11.

že v davu vyvolávala hesla „*At' žije svoboda*“, „*Češi pojďte s námi*“, „*Rusové domů*“ a „*At' žije Dubček*“. Jejího příkladu pak měl následovat okolní dav. Přechin měla Hana Šlégrová spáchat také tím, že neuposlechla výzvy z tlampače, aby se shromáždění rozešli. Paradoxem ovšem je, že dotyčná byla zadržena půl hodiny před vyvoláváním této výzvy, následně byla uvězněna v ruzyňské věznici a k jejímu propuštění došlo až následujícího dne.¹⁹¹ Trestní stíhání Hany Šlégrové se tak v souvislosti s odmítnutím podat svědeckou výpověď proti Haně Marvanové a Tomáši Dvořákovi jeví poněkud účelově.

Zbylími jednadvaceti svědky, kteří byli k tomuto případu vyslechnuti, byli příslušníci SNB a inspekce veřejného pořádku a další státní zaměstnanci, jejichž výpovědi se nápadně shodovaly. Vypověděli, že obvinění vyvolali a řídili celou debatu pod svatováclavskou sochou. Navíc měl Tomáš Dvořák zvolat „*Jde se na Staroměstské náměstí*“, na to ho měla následovat Hana Marvanová a zbytek shromážděných. Jako důkazní materiál byl podán videozáznam, který byl však podle Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných očividně sestříhán a navíc nedokazuje, že by byl Tomáš Dvořák iniciátorem pochodu na Staroměstské náměstí. Spíše naopak. VONS dále dodal: „*Jediné vážné narušení veřejného pořádku způsobily samy policejní síly v závěru manifestace. Pokud došlo ke kratšímu zastavení dopravy poblíž Národního divadla, je tento škodlivý následek průvodu Prahou v naprostém nepoměru k pozitivnímu významu, jenž pro celou čs. společnost má tato nejmohutnější občanská manifestace za posledních 19 let.*“¹⁹²

K tomuto trestnímu stíhání se během následujících měsíců přidalo i další obvinění spojené s opozičními aktivitami obou členů Nezávislého mírového sdružení. Proti Haně Marvanové a Tomáši Dvořákovi bylo zahájeno trestní stíhání pro účast na setkání aktivistů NMS ve Lbíně u Litoměřic dne 22. října 1988, kde se mělo údajně jednat o zakázané manifestaci k výročí vzniku Československa. Od konce října 1988 byli Tomáš Dvořák a Hana Marvanová umístěni ve vazbě. Marvanová prostřednictvím svého obhájce JUDr. Otakara Motejla požádala o propuštění z vazby. Jak uvádí VONS ve sdělení č. 893, prokurátor měl podle tehdejších československých zákonů pravomoc prodlužovat vazbu znovu a znovu, pokud to vyžadovaly procesní úkony. Horní hranice

¹⁹¹ Sdělení VONS č. 807 T. Dvořák a H. Marvanová seznámeni s výsledky vyšetřování, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 17, s. 8.

¹⁹² Tamtéž, s. 8.

takové vazby však nebyla stanovena.¹⁹³ VONS dále informoval o tom, že Tomáš Dvořák byl 18. ledna 1989 umístěn do vězeňské nemocnice kvůli zhoršenému zdravotnímu stavu.

Ve dnech 16. - 17. března 1989 proběhlo hlavní líčení u Obvodního soudu pro Prahu 1. Během několika měsíců, které předcházely samotnému soudnímu procesu, se však původní obvinění proti Marvanové a Dvořákovi významně změnilo. Obvinění z trestného činu výtržnictví bylo změněno na trestný čin pobuřování podle § 100, odst. 1, písm. a tr. zákona. Důvodem bylo účelné obcházení amnestie prezidenta republiky z 27. října 1988, která omilostňovala údajné pachatele trestného činu výtržnictví. Původně tak klasifikovaný případ Marvanové a Dvořáka byl proto přehodnocen a označen za trestný čin pobuřování, amnestie se tak nedočkali.¹⁹⁴ Druhým obviněním proti Marvanové a Dvořákovi, jímž se měl Obvodní soud zabývat, byla údajná příprava trestného činu podle § 7, odst. 1 k § 100, odst. 1, písm. a tr. zákona, kterého se měli dopustit v souvislosti s manifestací 28. října 1988.¹⁹⁵

Během hlavního líčení, které vedl předseda senátu JUDr. Jan Bělohradský, bylo vyslechnuto 17 svědků a také Hana Marvanová a Tomáš Dvořák. Ti nepopírali svůj podíl na vzniku petice na Václavském náměstí 21. srpna 1988, avšak zdůrazňovali, že pouze sepisovali to, co vzešlo ze spontánní diskuze shromážděných. Stejně tak jako se neprokázalo obvinění, že celou akci vyvolali, se nenašly ani důkazy toho, že byli iniciátory pochodu na Staroměstské náměstí. Ani ve druhém bodě obžaloby vedené prokurátorem JUDr. Karlem Florianem nedošlo k prokázání viny obžalovaných. Přesto v závěrečné řeči JUDr. Florian požadoval tresty okolo 21 měsíců nepodmíněně. Ve své závěrečné řeči Hana Marvanová uvedla: *„Protože ze Základního prohlášení [NMS] vyplývá, že mezi lidmi panuje velká lhostejnost, je třeba o slovu „mír“ a o všem, co s ním souvisí, i o tom, co je třeba udělat pro svobodné postavení člověka ve společnosti, o tom všem je třeba s lidmi hovořit, nacházet s nimi pravý smysl těchto slov. Proto jsem také na Václavském náměstí začala k lidem mluvit. Ovšem jaké bylo mé překvapení, že lidé nejsou tak lhostejní, jak se zdá, ale že je to zajímavá, vyzývali – hovořte o tom dál, máte nějaký program, co by se mělo dělat. [...] Ovšem z podnětu, že jsme vyslovili*

¹⁹³ Sdělení VONS č. 893 H. Marvanová seznámena s výsledky vyšetřování; T. Dvořák ve vězeňské nemocnici, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 3, s. 5.

¹⁹⁴ Sdělení VONS č. 957 Hana Marvanová a Tomáš Dvořák mají být souzeni, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 6, s. 5.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 5.

*otevřeně své názory, také druzí začali vyslovovat to, co si myslí. V této chvíli spontánně mezi lidmi vznikla diskuze. [...] Do určité míry se cítíme odpovědní za tuto diskusi. Protože jsem právnický vzdělaná, považovala jsem za nutné tuto diskusi usměrňovat. Proto jsem lidem vysvětlila, jaká pravidla musí mít tato diskuse, že každý má právo vysvětlit své mínění, svůj názor na to, co se mu nelíbí. Musí se zdržet samozřejmě útoků nebo nekritického napadání, které by bylo v rozporu s naším právním řádem. Budeme-li ale věcně diskutovat, žádného trestního jednání se nedopustíme, ani špatného jednání.*¹⁹⁶

Tomáš Dvořák se ke své účasti na srpnovém shromáždění na Václavském náměstí vyjádřil v zářijovém čísle (1988) samizdatových Lidových novin takto: „*V podstatě mě na Václavské náměstí vyhnala zvědavost. Přece jenom to letos bylo kulaté výročí, něco očekával snad každý, jenomže nikdo nevěděl co. Myslel jsem si, že se k sv. Václavovi ani nedostanu, že všechno bude uzavřené, tak jsme šli s kamarádem jakoby do kina, abychom se v případě potřeby mohli prokázat lístkem. Že se nakonec sejde tolik lidí, to mě nenapadlo ani ve snu.*“¹⁹⁷

Během soudního řízení nebylo jasně prokázáno provinění obžalovaných, přesto byli Hana Marvanová a Tomáš Dvořák uznáni vinnými z přípravy trestného činu pobuřování § 7, odst. 1 k § 100, odst. 1, písm. a tr. zákona. Toho se měla Marvanová dopustit tím, že shromažďovala a sepisovala písemnosti s „*protisocialistickým*“ charakterem, a Tomáš Dvořák pak shromažďováním podobných písemností shromažďoval a také tím, že prostřednictvím letáků vyzýval k účasti na demonstraci 28. října. Za to jim soud uložil trest odnětí svobody na deset měsíců s podmíněným odkladem na dva a půl roku. Dále soud zaujal stanovisko, že jednání obžalovaných v onen srpnový den nelze klasifikovat¹⁹⁸ jako trestný čin pobuřování, ale nanejvýš jako trestný čin výtržnictví, jak bylo původně uvedeno. Takový trestný čin tedy podléhal amnestii prezidenta republiky z 27. října 1988.¹⁹⁹ Soud také rozhodl o propuštění Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka z vazby. Proti tomuto rozhodnutí i proti soudnímu rozsudku se prokurátor na místě odvolal. Oba aktivisté NMS tak dále zůstávali ve vazbě.²⁰⁰

¹⁹⁶ LP, sb. VONS, *Závěrečná řeč Marvanové (zkráceno)*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 8, s. 15.

¹⁹⁷ *Jednadvacátý srpen – Praha 1988*, in: Lidové noviny, roč. 1988, č. 9, s. 1.

¹⁹⁸ Sdělení VONS č. 961 *Hana Marvanová a Tomáš Dvořák odsouzení*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 6, s. 7.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 7.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 7.

Dne 29. března Městský soud v Praze vyhověl stížnosti prokurátora, což vedlo k dalšímu prodlužování pobytu Marvanové a Dvořáka ve vazbě, přestože v hlavním soudním líčení byli odsouzeni k podmíněnému trestu odnětí svobody. Proti věznění Hany Marvanové, „svobodné matky čtyřletého dítěte“²⁰¹, které začalo již v říjnu 1988, se v únoru 1989 vyslovilo 380 žen, jež podepsaly petici domáhající se jejího propuštění. Ta byla adresována Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitní spolupráci, který na ni ovšem nijak nereagoval. MUDr. Zora Bártová proto ve svém dopise z 2. dubna 1989 Výbor čs. veřejnosti pro lidská práva a humanitní spolupráci znovu na petici upozorňuje. Ačkoliv několikaměsíční věznění muselo neblaze působit na psychiku, Hana Marvanová se v dopise ze 4. prosince 1988, odesílaného z vězení, vyjádřila takto: „*Jde vlastně jen o míru svobody, ve které člověk žije. Někde je větší, někde menší, nikde na zemi není absolutní. Přesto však tato absolutní svoboda ale existuje v naší mysli a záleží na nás samotných...*“²⁰² Svou statečnost demonstruje pak v dalším dopise z 18. prosince 1988, v němž říká: „*A překážky jsou pro člověka strašně důležité, ještě důležitější než ty dobré věci. Napadá mě, že by si lidé, když si vzájemně přejí všechno nejlepší, měli přát nejen štěstí, ale i přiměřené množství překážek...*“²⁰³

Dne 3. května 1989 projednával senát Městského soudu v Praze v čele s předsedou JUDr. Miroslavem Topinkou odvolání prokurátora JUDr. Karla Florianu proti rozsudku prvoinstančního soudu. Městský soud pozměnil rozsudek obvodního soudu tak, že do výroku o vině zahrnul i jednání obžalovaných z 21. srpna 1988 na Václavském náměstí. Ve výroku o trestu byl rozsudek obvodního soudu potvrzen. Poté byli Hana Marvanová a Tomáš Dvořák konečně po více než šesti měsících věznění propuštěni na svobodu.²⁰⁴

4. 7 Vladimír Šechovcov

Jedenadvacetiletý Vladimír Šechovcov studoval 3. ročník Matematicko-fyzikální fakulty Karlovy univerzity v Praze.

²⁰¹ Lp, sb. VONS, *Ženy za Hanu Marvanovou*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 8, s. 19.

²⁰² Petr BLAŽEK, *Dejte šanci míru!*, in: Ostrůvky svobody – Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Miroslav Vaněk (ed.), Praha 2002, příloha X. z dopisů JUDr. Hany Marvanové z vězení.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Sdělení VONS č. 1006 *Hana Marvanová a Tomáš Dvořák pravomocně odsouzeni*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 10, s. 4.

Uzavření případu Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka sledoval také zahraniční tisk. Lp, sb. VONS, inv. č. 9/1, sign. IV/2, kart. 8, *Peace activists freed in Czechoslovakia*, in: KNS News Roundup, č. 325, 11. 5. 1989, s. 18.

Protiprávního jednání se měl Vladimír Šechovcov dopustit tím, že někdy v průběhu srpna fixem vyrobil 15 kusů plakátů formátu A3, které obsahovaly hesla: „*Pryč s komunistickou aristokracií*“, „*Spravedlivý trest zrádcům národa*“, „*Svobodu politickým vězňům*“, „*Chceme vládu, které můžeme důvěřovat*“, „*Konec násilí proti Chartě*“, „*Chceme politické svobody*“, „*Chceme základní lidská práva*“, „*Ať žije odvaha našeho národa zabitá před 20 lety*“, „*Chceme svobodné volby*“, „*Svobodu slova, spolčování, shromažďování, tisku*“, „*Svobodu pohybu a podnikání*“, „*Svobodu v životě a v práci*“ a „*Dostali jste rozum? Vraťte se domů, okupanti*“.²⁰⁵ S těmito letáky v igelitové tašce přišel Vladimír Šechovcov na Václavské náměstí v den výročí srpnové okupace. Podle obžaloby byl zadržen policií během zásahu proti aktivním účastníkům shromáždění. Při prohlídce u něj policie našla letáky a zabavila je. Šechovcov byl také prohledán, aby se zjistilo, jestli u sebe nemá zbraň nebo dokonce žiletku, což se nepotvrdilo.²⁰⁶ Na základě nalezených materiálů bylo shledáno, že obviněný měl v úmyslu dané plakáty rozšířit mezi manifestujícími. Tento úmysl obviněného byl navíc v obžalobě dokládán tím, že se Vladimír Šechovcov k tomuto úmyslu při prvním výslechu přiznal. Ve sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných č. 890 je uvedeno, že sice původně chtěl plakáty rozšířit dál, ale od tohoto záměru nakonec upustil. „*Dokladem toho je, že z manifestace odcházel s plakáty v tašce.*“²⁰⁷ Zmíněné sdělení dále informovalo o tom, že k zadržení došlo až po skončení manifestace, v době, kdy byl Šechovcov na odchodu. Šechovcov se následně dovolával zákonného ustanovení podle § 7 odst. 3 trestního zákona, „*podle něhož trestnost přípravy k trestnému činu zaniká, upustí-li pachatel dobrovolně od dalšího jednání směřujícího ke spáchání trestného činu.*“²⁰⁸

Trestní stíhání obžalovaného bylo zahájeno 23. srpna 1988 pro spáchání trestného činu ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle § 156 písm.a trestního zákona.²⁰⁹ Jak uvedl VONS, mohl být tento trestný čin odpuštěn na základě amnestie z 27. října 1988, avšak 18. října byla obžaloba na Vladimíra Šechovce rozšířena o přípravu

²⁰⁵ LP, sb. VONS, inv. č. 9/7, sign. I/1, kart. 8, *Obžaloba Vladimíra Šechovce z trestného činu pobuřování*, s. 4 - 5.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 5.

²⁰⁷ Sdělení VONS č. 890 *Vladimír Šechovcov stíhán za manifestaci 21. srpna 1988*, in: *Informace o Chartě 77*, roč. 12 (1989), č. 3, s. 3.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 3.

²⁰⁹ Ztěžování výkonu pravomoci se měl V. Šechovcov dopustit tím, že „*neuposlechl výzvy příslušníků VB k zachování veřejného pořádku, utíkal před nimi, neuposlechl výzvy, aby se dostavil na útvar VB k podání vysvětlení a odmítal ukázat obsah igelitové tašky, kterou měl u sebe, čímž mařil opatření příslušníků VB směřující k zachování veřejného pořádku*“. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978 – 1989. Edice dokumentů Eds. Jaroslav Pažout a kol. (v přípravě).

k trestnému činu pobuřování,²¹⁰ za což hrozil trest odnětí svobody do tří let. VONS konstatuje, že toto jednání vyšetřovatele prokuratury pro Prahu 1 JUDr. Jaroslava Čížka se jeví poněkud účelově.

Dne 26. ledna 1989 proběhlo hlavní líčení. Předseda senátu JUDr. Jan Bělohradský Vladimíra Šechovce zprostil obžaloby na základě toho, že skutková podstata trestného činu pobuřování zanikla tím, že se Šechovcov dobrovolně rozhodl od trestného činu upustit. Proti rozsudku podal prokurátor odvolání,²¹¹ v němž uvedl: „*Obviněný si tudíž musel jasně uvědomit, že jeho zamýšlená trestná činnost nemá naději na úspěch, neboť by byla ihned překažena příslušníky VB. Zanechal tedy zamýšleného jednání zjevně pod dojmem překážky, která byla dána okolnostmi na místě samém a nelze tedy v žádném případě hovořit o dobrovolném upuštění od dalšího jednání.*“²¹²

Dne 16. února proběhlo hlavní líčení u Městského soudu v Praze, jehož senátu předsedal JUDr. Jaroslav Novotný. Odvolací soud zrušil původní rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 s odůvodněním, že nebylo dostatečně objasněno, proč si V. Šechovcov nakonec rozmyslel, že letáky nebude dále rozšiřovat. Prokurátor u soudu uvedl, že obviněný se od spáchání trestného činu nerozhodl upustit dobrovolně, ale protože mu v něm bylo zabráněno. „*VI. Šechovcov se hájil tím, že uskutečnit vytažení a rozdání plakátů a jejich ukazování ostatním bylo velmi dobře možné, protože tam bylo hodně manifestujících a málo příslušníků SNB.*“²¹³

Dne 19. září 1989 proběhlo hlavní líčení u Obvodního soudu pro Prahu 1, jemuž předsedal JUDr. Jan Bělohradský. Znovu bylo rozhodnuto o zproštění viny Vladimíra Šechovce. Prokurátor se opět odvolal.²¹⁴ Na základě tohoto odvolání došlo dne 15. prosince 1989 k projednání celé věci Městským soudem v Praze. Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 z 19. září 1989 byl zrušen. Městský soud pak zastavil trestní stíhání V. Šechovcova se zřetelem k rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii

²¹⁰ Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978 – 1989. Edice dokumentů Eds. Jaroslav Pažout a kol. (v přípravě).

²¹¹ Sdělení VONS č. 907 *Vladimír Šechovcov zproštěn viny*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 3, s. 11.

²¹² Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978 – 1989. Edice dokumentů Eds. Jaroslav Pažout a kol. (v přípravě).

²¹³ Sdělení VONS č. 938 *Věc Vladimíra Šechovcova vrácena soudu 1. stupně*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 5, s. 11.

²¹⁴ Sdělení VONS č. 890 *Vladimír Šechovcov opět zproštěn viny*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 3, s. 3.

ze dne 8. prosince 1989.

4. 8 Jan Klement a Tomáš Hájek

Jan Klement, o němž se zmínil Jiří Štencl v dopise Petru Uhlovi, byl dvacetiletým studentem Vysoké školy zemědělské v Brně, členem Nezávislého mírové sdružení a signatářem Charty 77. Byl zadržen při manifestaci 21. srpna 1988, když na výzvu příslušníků VB, kteří po něm žádali občanský průkaz, reagoval údajně nadávkami typu „krysy“ a „fašisti“.²¹⁵ Faktem však je, že legitimování obou zadržených se odehrálo až na okrsku VB ve Školské ulici.²¹⁶ Jan Klement byl obviněn ze spáchání trestného činu útoku na veřejného činitele podle § 156 odst. 2 trestního zákona a následující čtyři dny strávil v cele předběžného zadržení. Společně s Janem Klementem byl ve stejné věci zadržen a následně obviněn i student Přírodovědné fakulty Karlovy univerzity v Praze Tomáš Hájek, též zmiňovaný ve Štenclově dopise. K zadržení obou studentů došlo krátce po odvezení Jiřího Štencla z Václavského náměstí.

Dne 25. října 1988 bylo usnesením obvodní prokuratury pro Prahu 1 nakonec zastaveno trestní stíhání obou studentů. „Zastavení stíhání vyšetřovatel prokuratury odůvodnil tím, že 'se vyšetřováním nepodařilo dostupnými důkazy ztotožnit přímého svědka, který by byl urážlivé výroky slyšel'.“²¹⁷

4. 9 Další represe proti členům NMS a signatářům Charty 77

Kromě Jiřího Štencla, Hany Marvanové a Tomáše Dvořáka se policejní represe dotkly ještě dalších členů Nezávislého mírové sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti. Jeden až dva dny byl vězněn Ondřej Černý, Jáchym Kaplan, Radek Zeman a Jan Chudomel. Poslední jmenovaný se setkal s velmi brutálním zásahem policie. Kolem desáté hodiny večerní byl třemi muži oblečenými v civilu napaden zepředu a dalšími dvěma zezadu. Do očí mu vstříkli slzný plyn, poté ho svalili na zem, mlátili ho, kopali do něj, a dokonce ho silně tahali za ušní lalůček. S vážnými poraněními ho poté odvezli na oddělení Veřejné bezpečnosti ve Školské ulici, kde ho nejprve ošetřil lékař a následně byl vzat do vazby. Po dvou dnech ho příslušníci StB převezli do psychiatrické léčebny v Praze – Bohnicích, kam ho chtěli původně umístit

²¹⁵ LP, sb. VONS, inv. č. 9/2, sign. IV/1, kart. 8, *Poznámky k případu J. Klementa*, s. 1.

²¹⁶ Sdělení VONS č. 797 *Trestní postih proti účastníkům manifestace 21. srpna 1988*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 13.

²¹⁷ Sdělení VONS č. 857 *Zastavení trestního stíhání T. Hájka a J. Klementa*, in: Informace o Chartě 77, roč. 12 (1989), č. 21, s. 11.

do vězeňského pavilonu. Tam však nebyl přijat, a tak byl převezen na civilní oddělení, kde strávil dobu od 23. srpna do 29. srpna 1988.²¹⁸

Další zásahy proti členům NMS proběhly dne 23. srpna 1988 v domě č. 20 U Libeňského pivovaru v Praze. Přicházející členové NMS byli kolem páté hodiny odpolední postupně zadržováni a odvázeni na okrsek VB k výslechům. Se svými malými dětmi byla zadržena Alice Svobodová, kterou však příslušníci VB brzy propustili. Dále pak Hana Marvanová, Ruth Šormová, Jáchym Kaplan, Luboš Vydra a Jiří Pavlíček.²¹⁹ U všech byly provedeny nezákonné osobní prohlídky. Po nich následovaly výslechy zaměřené na jejich aktivitu během manifestace 21. srpna. Zadržení členové NMS byli obviňováni, že byli organizátory celé akce. Ve večerních hodinách byli všichni propuštěni.²²⁰

Také některé chartisty po srpnové demonstraci postihly policejní represe. Krátkodobě zadržení byli signatář Charty 77 Ing. Tomáš Hradílek a bývalá mluvčí Charty 77 Eva Kantůrková, kteří položili kytici k soše sv. Václava. Po tři dny (19. - 21. srpna) byl vždy v denních hodinách zadržován signatář Charty 77 Jan Urban, další signatářka Markéta Fialová byla jeden den vězněna na Ruzyni. Mluvčí Charty 77 Stanislav Devátý, Bohumír Janát a Miloš Hájek byli zadrženi již 20. srpna před sovětským velvyslanectvím, kde chtěli předat dokument Charty 77 vztahující se k danému výročí. Přestože byli propuštěni, k jejich opětovnému zadržení došlo hned následující den. Ve večerních hodinách pak byli znovu na svobodě. Půl hodiny po jejich odchodu z vazby byl Bohumír Janát společně se svou přítelkyní Alenou Plášilovou opět zadržen kvůli připnuté trikolóře. Alena Plášilová, vězněná na Ruzyni, se následně stala obětí psychického teroru. „Z magnetofonového záznamu pouštěli příslušníci StB nebo SNV hlas Bohumíra Janáta (vyslovoval své jméno) těsně před dveřmi její cely, potom slyšela

²¹⁸ Sdělení VONS č. 788 *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské vojenské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 2.

²¹⁹ Jiří Pavlíček byl následně ještě několikrát podroben dalším výslechům, o nichž se dá říci, že byly založeny na psychickém týrání. „Příslušníci StB se k němu chovali v rozporu se zákonem o SNB – vyhrožovali mu uvězněním a fyzickým násilím, neemigruje-li nebo nezruší-li své členství v NMS a neukončí-li v něm činnost, a dokonce mu hrozili, že mu bude odejmutá jeho sedmiletá dcera Adéla, o níž pečuje na základě soudního rozhodnutí, a že bude svěřena do ústavní výchovy nebo na převýchovu do jiné rodiny. Při posledním výslechu mu protiprávně sňali otisky prstů a přinutili ho k napsání textu pro grafologickou zkoušku; zastrašovali ho tím, že se postarají, aby se stal zase alkoholikem. (J. Pavlíček prodělal v minulosti protialkoholní léčbu a čtvrtý rok úspěšně abstínuje.“ Sdělení VONS č. 797 *Trestní postih proti účastníkům manifestace z 21. srpna 1988*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 14.

²²⁰ Sdělení VONS č. 788 *Policejní represe proti účastníkům akcí k 20. výročí sovětské vojenské intervence*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 3.

bití, rány a 'radu' příslušníka – kdyby vám bylo špatně, zavolejte. Byla přesvědčena, že její druh je fyzicky týrán.“²²¹ Plášilová byla propuštěna 22. srpna, její přítel Bohumír Janát o dva dny později.

K dalšímu brutálnímu zásahu vůči jednomu z účastníků demonstrace došlo kolem desáté hodiny večerní na Národní třídě. Obětí se stal signatář Charty 77 Vladimír Hajný, který se ohradil proti příslušníkovi StB, jenž mu během zadržování uštědřil tři políčky. Na Hajného dotaz „*Co si to dovolujete?*“ zareagoval dotyčný příslušník údajně větou „*To ještě uvidíš, co všechno si já můžu dovolit.*“ a poté Hajného udeřil pěstí do varlat. Po této ráně následovalo ještě několik dalších bolestivých úderů, převážně do hlavy. Hajný byl převezen do nemocnice Na Františku, kde ho ošetřili. Nakonec byl vzat do vazby v Ruzyni, propustili ho 23. srpna 1988.²²²

²²¹ Tamtéž, s. 3.

²²² Tamtéž, s. 3.

5 Ohlas demonstrace

5. 1 Prorežimní sdělovací prostředky

Domácí sdělovací prostředky jsou zde zastoupeny stranickým deníkem Rudé právo, které informovalo o mnohatisícové demonstraci jen velmi stručně.

5.1.1 Rudé právo

První číslo Rudého práva vyšlo již v roce 1920, po nástupu komunistické strany do čela státu v roce 1948 sloužil deník jako propaganda ústřední moci v Československu.

Režimní deník Rudé právo informoval o manifestaci hned následující den, tedy 22. srpna 1988. U oficiálního propagandistického tisku není překvapivé, že forma, jakou byla zveřejněna informace o první velké pražské demonstraci, byla více než nenápadná. Velmi útlý článek s názvem *Rušivé akce v Praze* vypovídá o tom, že se během sobotního večera (tj. 20. srpna 1988), nedělního odpoledne a večerních hodin pokoušely skupinky osob o „*rušivé akce*“ na Václavském náměstí. „*Podle předem připravené režie, za účasti cizích státní příslušníků, televizní a rozhlasové štáby a další žurnalisté ze západních sdělovacích prostředků usilovně vyhledávali senzace.*“²²³ Článek se dále zmiňuje o tom, že díky příslušníkům SNB byla situace pod kontrolou a nedošlo k žádným výtržnostem.

Až druhého dne v podobně útlém článku nazvaném *K nedělním rušivým akcím* je čtenář informován o tom, že skupinky osob, které se údajně snažily o narušení klidu v hlavním městě, čítaly více než čtyři tisíce účastníků. Jejich počínání se ve večerních hodinách v prostoru Národního divadla mělo rovnat výtržnictví. Účastníci manifestace údajně hozenými lahvemi zranili dva příslušníky Veřejné bezpečnosti.²²⁴ Jiný pohled na tento konflikt nabízí ve svém sdělení Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných: „*Podle dalšího svědectví dva mladíci, kteří hodili poblíž Staroměstského náměstí lahve směrem k příslušníkům VB, nasedli krátce na to do vozu Veřejné bezpečnosti a to způsobem, který svědčil o tom, že patří k SNB.*“²²⁵ Článek v Rudém právu se dále zmiňuje o tom, že bylo 77 účastníků demonstrace, „*zejména organizátorů akce*“²²⁶, zadrženo

²²³ Rudé právo, *Rušivé akce v Praze*, roč. 1988, 22. srpna, s. 2.

²²⁴ Rudé právo, *K rušivým akcím v Praze*, roč. 1988, 23. srpna, s. 2.

²²⁵ Sdělení č. 797 *Trestní postih proti účastníkům manifestace z 21. srpna 1988*, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 16, s. 14.

²²⁶ Rudé právo, *K rušivým akcím v Praze*, roč. 1988, 23. srpna, s. 2.

a po výsledku byla většina z nich propuštěna. Dvacet osm demonstrantů bylo vyšetřováno pro trestný čin výtržnictví. K výsledku bylo také předvedeno sedm cizinců, šesti byl následně ukončen pobyt v Československu.²²⁷

5. 2 Samizdat

K nedělní demonstraci se samozřejmě vracela i samizdatová periodika. V Československu jich vycházelo velké množství. Pro tuto práci jsem k ilustraci toho, jak se o demonstraci psalo v neoficiálních tiskovinách v Československu, vybrala Lidové noviny, Voknoviny, Informace o Chartě 77 a Originální videožurnál.

5. 2. 1 Lidové noviny

Samizdatově vydávané Lidové noviny vyšly poprvé v roce 1987 pod vedením Jiřího Rumla.

Záříjové číslo těchto novin přineslo na titulní straně článek s nápisem „*Jedenadvacátý srpen – Praha 1988*“. Autor článku Jan Ruml nejprve stručně popisuje vznik samotné demonstrace. Už od 15. srpna znervóznělo Veřejnou bezpečnost rozšiřování různých druhů letáků, ale ke skutečné akci došlo až v sobotu 20. srpna 1988. Ve večerních hodinách se pod sochou svatého Václava sešlo asi dvě stě lidí. Zazpívali státní hymnu a vedli diskuzi o tom, co se stalo před dvaceti lety, a také o tehdejší politické situaci. „*Lidé se dohodli, kdy a kam půjdou v neděli, a řekli si, že takhle se scházet a povídat si je potřebné a důležité. A určili poslední sobotu každého měsíce v 19 hodin za čas a místo diskuzního klubu u sv. Václava.*“²²⁸ V neděli vše začalo podobně, ale už v odpoledních hodinách a za účasti většího počtu osob. Jan Ruml se na průběh samotné demonstrace ptal přímo jejích účastníků – Hany Marvanové, Tomáše Dvořáka a Ondřeje Černého.

Hana Marvanová se v článku vyjádřila ke svému obvinění, které chápala jako absurdní a právně nedostatečné. Z nedělního srpnového odpoledne na Václavském náměstí na ni nejvíce zapůsobilo to, že lidé měli zájem diskutovat. Sama k tomu řekla: „*Pro mne bylo největším zážitkem pozorovat, jakou moc má otevřené a nahlas pronesené slovo.*“²²⁹ Role Nezávislého mírové sdružení byla v nedělní diskuzi významná podle Marvanové

²²⁷ Tamtéž, s. 2.

²²⁸ *Jedenadvacátý srpen – Praha 1988*, in: Lidové noviny, roč. 1988, č. 9, s. 1.

²²⁹ Tamtéž, s. 1.

v tom, že se neomezili jen na kritiku stávajícího režimu, ale že mohli před lidmi vystoupit s jasně formulovanými názory na určité problémy a mohli jim také navrhnout, jak by se daly řešit. Přihlížející seznámili s programem NMS, hlavně se tedy hovořilo o náhradní vojenské službě a o míru jako stavu svobodného a důstojného života. Na základě toho se k Nezávislému mírovému sdružení přidalo asi třicet osob, říká v článku Marvanová.

Tomáš Dvořák přiznal, že jeho kroky na Václavské náměstí v ono nedělní srpnové odpoledne směřovala hlavně zvědavost. Šlo o dvacáté výročí a každý něco očekával. Netušil však, že se sejde tolik lidí. Přestože on sám byl za účast na demonstraci trestně stíhán, v rozhovoru s Janem Rumlem přiznal, že ho to od účasti na dalších demonstracích neodradilo.

Ondřej Černý přišel na Václavské náměstí kolem 16. hodiny odpolední a připojil se k diskuzi, která probíhala pod sochou sv. Václava zrovna ve chvíli, kdy Tomáš Dvořák promlouval o Nezávislém mírovém sdružení. Následně se podílel na vzniku petice, která z celé diskuze vzešla. Také uvádí, že ji podepsalo zhruba 1000 lidí. Na Rumlovu otázku, zda demonstrace byla předem organizována, odpověděl: „*Manifestace byla naprosto spontánní. Náš podíl spočíval pouze v tom, že díky Dvořákovu vystoupení k nám lidé měli důvěru, a tak starost s podpisovými archy připadla nám. Průvod se dal do pohybu ani nevím kde, ale vznikl jaksí samovolně jako přirozené pokračování shromáždění. Myslím, že lidé zde byli především z vlastní potřeby přijít, „co kdyby“.*“²³⁰ Ondřej Černý dále říká, že zpočátku zdrženlivé chování příslušníků Veřejné bezpečnosti, kteří se omezovali pouze na legitimování přítomných a na vytlačování průvodu z centra města, se kolem půl desáté večer změnilo v agresivitu. „*Najeli na Národní třídu do lidí, snažících se dostat na Václavské náměstí, mlátili obušky a používali slzný plyn. Nedaleko ode mě omráčil policajt úderem do hlavy dívku. Mě zatkli spolu s Radkem Zemanem již mimo manifestaci, a ač jsem nekladl žádný odpor, byli velice suroví. Přirazili mě ke zdi a během cesty nás všemožně ponižovali.*“²³¹ I přes tuto negativní zkušenost na závěr manifestace popsal Ondřej Černý svůj dojem z manifestace jako nadšení a pocit, jako by se do ulic vrátil smysl pro občanskou odvahu.

²³⁰ Tamtéž, s. 4.

²³¹ Tamtéž, s. 4.

V samém závěru článku naprosto konkrétními otázkami Jan Ruml definuje problémy, které přinesla vojenská intervence v roce 1968, ale poukazuje například i na postoj společnosti, jež se pod tíhou vojenského obsazení stala lhostejnou a demoralizovanou. „Kde jsou všichni ti lidé, kteří tehdy dělali to, co dělali, proč zakládali všelijaké spolky a kluby, když si je potom nechali tak snadno rozpustit, podepisovali petice, které později odsuzovali? Zbavuje je odpovědnosti, že se jejich ideály, naděje a tužby vtělené do tehdejšího vedení rozplývaly jedna za druhou? Když už jsme zalezli do chalup a chat, nemůžeme žít alespoň důstojně? Co přispělo k všeobecné demoralizaci, kdo koho nutil dělat tomuhle režimu koncesí? Kdo je více a kdo méně odpovědný za to, co se událo a co se děje dnes?“²³²

5. 2. 2 Voknoviny

Voknoviny byl samizdatový zpravodaj, který v letech 1987-1990 vydával František Stárek. V této samostatné příloze samizdatového časopisu *Vokno* jeho autoři informovali především o kultuře a represím proti undergroundu.

Desáté číslo *Voknovin* přineslo zajímavou reflexi pražského dění ve dnech 20. a 21. srpna 1988 v Praze. V článku *21. srpen 1988 - že nejsme vopice* autor popsal, co se stalo na Václavském náměstí v týdně, který vyvrcholil nedělní demonstrací. Uvedl, že již ve čtvrtek se u sochy sv. Václava objevili italští radikálové se svými transparenty a letáčky. Záhy se o ně „postarali“ příslušníci Veřejné bezpečnosti. V sobotu večer se „pod koněm“ za studeného deště a v zimě shromáždil hlouček asi stovky lidí, kteří diskutovali o odchodu sovětských vojsk a o důsledcích normalizační politiky. Autor článku dále vylíčil atmosféru nedělního shromáždění - lidí bylo více, počasí už zase letní a postávající policisté na Václavském náměstí stále nervóznější. Následuje subjektivní popis událostí jednoho z přímých účastníků demonstrace a také člena undergroundu. Demonstranti tak po dlouhé době ukázali vládnoucí komunistické moci, že „nejsou vopice“.²³³

5. 2. 3 Informace o Chartě 77

Významným samizdatovým periodikem byly také *Informace o Chartě 77*. Tento časopis byl vydáván od roku 1978 a kromě prohlášení mluvčích Charty 77, v něm byla

²³² Tamtéž, s. 4.

²³³ *21. srpen 1988 - že nejsme vopice*, in: *Voknoviny*, roč. 2, č. 10, str. 4.

publikována sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných²³⁴, texty dalších nezávislých iniciativ, ale také články a krátké zprávy zachycují aktuální dění. Články z tohoto časopisu byly hojně využívány v předchozích kapitolách.

5. 2. 4 Originální videožurnál

Originální videožurnál byl nezávislý audiovizuální zpravodaj, který ve svém třetím vydání přinesl kromě jiného i záběry ze dne 21. srpna 1988. Přestože obraz ani zvuk není příliš kvalitní, můžeme zde vidět, jak to vypadalo na Václavském náměstí onu srpnovou neděli. Záběry ukazují hlídky Veřejné bezpečnosti, pohotovostní vůz a především shromáždění lidí pod sochou svatého Václava, kde jsou vidět aktivisté Nezávislého mírového sdružení Hana Marvanová, Tomáš Dvořák a Luboš Vydra. Kamera Originálního videožurnálu zachytila, jak lidé naslouchali vystoupení těchto tří aktivistů, poté jak se zpívalo a nakonec, jak ve večerních hodinách lidé utíkali. Záběry jsou doprovázeny komentářem.

5. 3 Ohlas demonstrace v zahraničí

Západní sdělovací prostředky již v průběhu srpna 1988 přinášely různé pořady a články, které se věnovaly 20. výročí sovětské okupace Československa a dalším tématům, které s tím souvisely. Jednalo se převážně o pořady a články, které informovaly o průběhu Pražského jara v roce 1968, a o rozhovory s osobnostmi toho roku, další články se věnovaly vojenské intervenci 21. srpna 1968 a jejím důsledkům. Zájem západních sdělovacích prostředků nejvíce kulminoval během týdne, který vyvrcholil nedělní demonstrací. Velkým tématem se pak stala sama demonstrace. Západní média se při jejím popisu shodovala většinou na třech momentech. Tím prvním byl fakt, že mnohatisícová demonstrace v Praze všechny překvapila. V mnoha zprávách ze západního světa se objevují informace o tom, že překvapen byl nejen komunistický režim v Československu a samotní demonstranti, ale také západní média. Demonstraci takového rozsahu nikdo nečekal. Druhým bodem, na kterém se velká část zahraničních médií shodla, byl ten, že většina demonstrujících pocházela z řad mladé generace, to znamená, že se jednalo o lidi, kteří nezažili trauma sovětské intervence v roce 1968 nebo byli v té době ještě malými dětmi a na nic si nevzpomínali. A do třetice západní média shodně označila zákrok bezpečnostních složek za brutální. Jedinou výjimkou byla rakouská reportérka Barbara Coudenhove-Kalergiová, která postup policie

²³⁴ Mnoho z nich bylo použito v kapitole Trestní postihy.

hodnotila jako relativně mírný.²³⁵ Některá média se také vyjádřila, že potřeba deseti tisíců lidí vyjít do ulic a protestovat znamenala výrazné volání československé veřejnosti po zásadní změně uvnitř státu.

Západní média dále informovala o vzpomínkových akcích, které se konaly v souvislosti s 20. výročí vojenské intervence do Československa jinde ve světě. Jednalo se především o demonstrace v Moskvě, Londýně, Torontu, symfonický koncert v Chicagu, mírovou konferenci ve Švýcarsku a mnohé další. Toto výročí vzbuzovalo ve světě skutečně značnou pozornost.

K ilustraci toho, jaký ohlas vzbudila demonstrace k 20. výročí okupace Československa v zahraničí, je uvedeno několik zpráv z BBC, Hlasu Ameriky, Rádia Svobodná Evropa, dalších západních sdělovacích prostředků (TV ARD, TV ZDF, TV RAKOUSKO 1, rádio Deutschlandfunk) a z exilového tisku.

5. 3. 1 BBC

BBC informovala 19. srpna o prohlášení, které vydala k 20. výročí vojenské intervence sovětská tisková kancelář TASS. Invazi vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy označila za legitimní čin, který měl bránit Československo. „TASS tvrdí, že před intervencí se Sovětský svaz ze všech sil snažil hledat politické řešení, ale musel se potýkat s nepřátelskými silami a s nebezpečím krvavé pomsty proti poctivým komunistům.“²³⁶

Téhož dne přineslo BBC zprávy o tom, co uváděly v souvislosti s blížícím se srpnovým výročí v Československu západní noviny. Britský deník The Times uveřejnil 19. srpna 1988 prohlášení Charty 77. List Guardian věnoval Československu celou stránku, která přinášela osobní vzpomínky účastníků sovětské invaze, ale také článek M. Glenneho, středoevropského dopisovatele listu Guardian. Ten shrnul vývoj v Československu od sovětské invaze do konce 70. let. List Financial Times zase informoval o tom, že Alexandr Dubček poskytl rozhovor západoněmeckému časopisu Stern. V rozhovoru A. Dubček tvrdil, že se československé vedení snažilo očernit jeho pověst. Také deník Independent se v článku Igora Hájka vrací k sovětské intervenci a jejím důsledkům pro československou společnost.²³⁷ Tytéž deníky se pak 22. srpna věnovali pražské

²³⁵ Viz str. 85.

²³⁶ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, BBC – J. Harris k prohlášení TASS k výročí vojenské intervence v Československu, 19. srpna 1988, BBC-A 12.

²³⁷ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, BBC – Západní tisk

demonstraci.

V sobotu 20. srpna informovala BBC o zvýšeném zájmu zahraničních médií k nadcházejícímu 20. výročí okupace Československa. V Anglii byl vysílán dokumentární film nazvaný *Pamatujme na Československo*, který měl připomenout vývoj státu v letech 1918 – 1968. Dokumentární záběry z invaze také odvysílal pořad televize BBC News Night. BBC dále uvedla, že Pražskému jaru a srpnu 1968 byly věnovány články v deníku Daily Telegraph.²³⁸

Téhož dne informoval dopisovatel BBC David Blow o zatčení tří mluvčích Charty 77 v Praze před sovětským velvyslanectvím. Mluvčí Charty 77 zamířili na velvyslanectví proto, aby předali své prohlášení vyzývající sovětské vedení k přehodnocení událostí roku 1968. To se jim ovšem nepodařilo. David Blow uvedl, že mluvčí byli zatčeni šesti policisty v civilu.²³⁹

BBC v ranním zpravodajství 22. srpna 1988 přinesla informace o pražské demonstraci, kterou hodnotila jako největší protivládní akci v Praze od roku 1969. BBC uvedla, že se v neděli 21. srpna 1988 v odpoledních hodinách sešlo na Václavském náměstí asi 10 000 většinou mladých lidí, kteří se pak vydali na pochod po Praze. Proti demonstrantům brutálně zakročila policie, která nešetřila ranami obušky a zatýkáním²⁴⁰. BBC dále sdělila, že podobně bylo skoncováno s demonstrací, která se konala v Moskvě. Té se mělo účastnit 500 osob, více než 150 z nich bylo zatčeno a nejméně tři účastníci dostali trest dvoutýdenního vězení.²⁴¹

Pražský korespondent BBC David Blow charakterizoval demonstraci v Praze jako nečekanou akci, již se účastnili hlavně mladí lidé, kteří se podle něj nebáli případných represivních zákroků policie. Popsal demonstraci jako zcela spontánní, podotkl, že některé opoziční skupiny sice vyzývaly ke shromáždění na Václavském náměstí, ale pochod Prahou byl zcela neplánovaný. Za překvapivé považoval to, že policie dlouho nezasahovala. Proti demonstrujícím zakročila až ve večerních hodinách u Národního

o Československu, 19. srpna 1988, BBC-A 15.

²³⁸ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *BBC – Britské sdělovací prostředky k srpnovému výročí*, 20. srpna 1988, BBC-A 1.

²³⁹ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *BBC – D. Blow o zadržení mluvčích charty v Praze*, 20. srpna 1988, BBC-A 11.

²⁴⁰ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Zprávy zahraničních stanic o Československu*, 21. - 22. srpna 1988, Z 1.

²⁴¹ Tamtéž, Z 4.

divadla. Na závěr zprávy David Blow dodal, že demonstraci 21. srpna 1988 pokládá za významný mezník. „*A ještě něco je důležité, Češi a Slováci se jaksí hanbí, možná ani neoprávněně, že za svou svobodu v porovnání s Poláky a Maďary nebojovali dostatečně. Ale včera odpoledne se 10 000 československých obyvatel postavilo za hodnoty, kterým věří a které by chtěli doma v Československu realizovat. Myslím, že včerejší demonstrace lidi velmi povzbudila. Nyní mohou chodit se vztyčenou hlavou a s tím si československý režim tak lehce neporadí.*“²⁴²

5. 3. 2 Hlas Ameriky

Dopisovatel Hlasu Ameriky J. Nagele informoval již 18. srpna o první demonstraci k 20. výročí srpna 1968. K demonstraci došlo na Václavském náměstí, kde zahraniční aktivisté, většinou se jednalo o Italy, jednoho Belgičana a jednoho Španěla, rozvinuli transparenty s hesly vyzývajícími k dodržování lidských práv, propuštění politických vězňů a odchodu sovětských vojsk. J. Nagele dále uvedl, že asi po dvou minutách zakročila policie, která transparenty zabavila a aktivisty zatkla.²⁴³

Hlas Ameriky přinesl zprávu o pražské demonstraci v ranním vysílání 22. srpna 1988. O jejím průběhu informoval opět pražský dopisovatel Hlasu Ameriky J. Nagele, který sám byl během manifestace zatčen, vyslýchán a po necelé hodině opět propuštěn.²⁴⁴ J. Nagele uvedl, že se po skončení shromáždění u sochy sv. Václava dali lidé spontánně na pochod a přidaly se k nim tisíce do té doby jen přihlížejících. Demonstrující se vydali na Hrad, ale to jim bylo znemožněno policií, která uzavřela mosty přes Vltavu. Svou zprávu uzavřel J. Nagele informací o brutálním potlačení demonstrace u Národního divadla.²⁴⁵

V pondělí večer přinesl Hlas Ameriky zprávu Aleše Březiny, kanadského spolupracovníka rádia, o akcích konaných v Kanadě při příležitosti 20. výročí sovětské intervence. Televize CBC připravila k výročí týdenní seriál. V neděli byly vysílány reportáže z Prahy, nejprve z roku 1968, následně rozhovory s Alexandrem Dubčekem

²⁴² NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, BBC – Rozhovor s D. Blowem, 22. srpna 1988, A 22.

²⁴³ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, HA – J. Nagele o první demonstraci k 20. výročí srpna 1968 v Praze, 18. srpna 1988, HA-A 1.

²⁴⁴ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, Zprávy zahraničních stanic o Československu, 21. - 22. srpna 1988, Z 1.

²⁴⁵ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, Hlas Ameriky – J. Nagele k zásahu proti pražské demonstraci, 22. srpna 1988, A 23.

z roku 1988, bývalým ministrem zahraničních věcí Jiřím Hájkem a nakonec s oficiálním zástupcem komunistické strany Miroslavem Štěpánem. V Torontu byl dále odvysílán dokumentární film Černé dny. Výročí se věnovaly také všechny hlavní kanadské noviny. *Toronto star* přinesl zprávy o pražské demonstraci hned na první straně. Aleš Březina dále uvedl, že hlavní demonstrace Čechů a Slováků žijících v Kanadě se budou k příležitosti 20. výročí okupace konat až 23. srpna v rámci mezinárodního Dne černých stuh, který je společnou akcí národnostních skupin, jejichž jednotlivci opustili komunistické země a žili v Kanadě.²⁴⁶

Ve čtvrtek 25. srpna 1988 rádio Hlas Ameriky informovalo posluchače o tom, že americký prezident Ronald Reagan vydal k příležitosti 20. výročí srpna 1968 prohlášení, v němž odsoudil brutální zásah proti Pražskému jaru. Na závěr vyjádřil politování nad postupem československé vlády, která se rozhodla policejně zakročit proti účastníkům nedělní demonstrace.²⁴⁷

5. 3. 3 Rádio Svobodná Evropa

Rádio Svobodná Evropa informovalo 19. srpna 1988 o tom, že si západní masová média velmi dobře všímala blížícího se 20. výročí sovětské okupace Československa. Pražskému jaru a srpnu 1968 se věnoval mnichovský deník *Süddeutsche Zeitung*, západoněmecké deníky *Der Spiegel* a *Stern* přinesly k tomuto tématu taktéž články včetně rozhovorů s Alexandrem Dubčekem. Pozadu nezůstávala ani televize, která na toto téma vysílala filmy a různé pořady. RFE informovalo i o dalších akcích plánovaných na den srpnového výročí. V Chicagu byl na víkend (20. - 21. 8. 1988) připravován koncert chicagských symfoniků vedených Zdeňkem Mácalem. Orchestr měl oba večery hrát Smetanovu *Mou vlast*. Další akce spojené s tímto výročím se plánovaly v Londýně, Vídni, Paříži, Bernu a Zurichu. Na závěr zprávy RFE informovalo o tom, že moskevský městský výbor zakázal ohlášenou demonstraci sovětských aktivistů k 20. výročí intervence vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy.²⁴⁸

Rádio Svobodná Evropa informovalo o nedělní demonstraci ještě v neděli kolem desáté hodiny večerní. Podobné zprávy přinesly i ostatní západní sdělovací prostředky. V noci

²⁴⁶ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Hlas Ameriky* – A. Březina o akcích v Kanadě k výročí vojenské intervence v Československu, 22. srpna 1988, A 9.

²⁴⁷ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Hlas Ameriky* – telegramy ze světa, 25. srpna 1988, HA-A 20.

²⁴⁸ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *RSE – K výročí srpnových událostí*, 19. srpna 1988, SE-A 39.

z 21. na 22. srpna 1988 informovalo RFE o protestním pochodu a demonstraci, která se odehrála v neděli v Londýně. Tuto akci uspořádaly československé a východoevropské organizace při příležitosti 20. výročí sovětské intervence a mělo se jí účastnit na 300 lidí. Rádio Svobodná Evropa také přineslo informace o tom, co se vysílalo v hlavním večerním zpravodajství v sovětské televizi v den onoho srpnového výročí. Zpravodajství Vremja údajně informovalo o shromáždění mnoha osob na Václavském náměstí, které protestovaly proti 20 let staré události. RFE dále uvedlo, že ani československé, ani sovětské sdělovací prostředky se nezmínily o protestní manifestaci v Moskvě, při níž bylo zadrženo více než 100 lidí.²⁴⁹

V pondělí 22. srpna 1988 Rádio Svobodná Evropa přineslo zprávy oficiálních československých sdělovacích prostředků, které uvedly, že při zásahu proti demonstrujícím byli zraněni dva policisté. RFE ve zprávách dodalo, že se však československé sdělovací prostředky nezmínily o tom, kolik bylo zraněných mezi demonstranty. Další informace RFE hovořily o tom, že členové neoficiální sovětské skupiny Glasnost' vyzvali prezídium Nejvyššího sovětu SSSR, aby vyšetřilo nedělní zásah bezpečnostních složek proti demonstrujícím v Moskvě. Policejní zásahy byly prý neobyčejně brutální a v prohlášení skupiny Glasnost' jsou označovány jako otevřený teror sovětských úřadů.²⁵⁰

Během pondělního večera ještě Rádio Svobodná Evropa zveřejnilo stanovisko amerického ministerstva zahraničí k pražské demonstraci 21. srpna 1988. Ta prý byla vyjádřením bezmocnosti, ale i nadějí československého obyvatelstva. Tento mírumilovný protest dokázal potřebu změny československé vlády. USA také vyzvaly pražské úřady k propuštění zadržených osob.²⁵¹

Rádio Svobodná Evropa přineslo 22. srpna 1988 také zprávu londýnské spolupracovnice Evy Rajecké, která se týkala demonstrace v Londýně, uspořádané při příležitosti 20. výročí sovětské okupace. Manifestace se konala v neděli v centru města a podle E. Rajecké byla účast lidí masová. Na shromáždění promluvíly osobnosti politického exilu a za britskou vládu vnuk Winstona Churchilla Winston Churchill

²⁴⁹ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Zprávy zahraničních stanic o Československu*, 21. - 22. srpna 1988, Z2- Z3.

²⁵⁰ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Zprávy zahraničních stanic o Československu*, 22. srpna 1988, Z 1.

²⁵¹ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Zprávy zahraničních stanic o Československu*, 22. srpna 1988, Z 2.

mladší. Ten připomněl významná československá výročí, například vznik Československé republiky nebo uzavření mnichovské dohody. W. Churchill mladší také vyzval sovětskou vládu, aby stáhla své tanky a vojáky ze zemí východní Evropy a přestala ji okupovat.²⁵²

Ve čtvrtek 25. srpna 1988 přineslo Rádio Svobodná Evropa zprávu Karla Jezdinského, který se účastnil vzpomínkových akcí v Kanadě a Torontu. Jezdinský informoval o průběhu mezinárodního Dne černých stuh (23. srpen), jehož se v Torontu zúčastnily tisíce lidí, kteří pochodovali městem se svíčkami a černými stuhami. „*Letos však Den černých stuh také vlastně připomínal 20. výročí okupace Československa. Účast na manifestaci v Torontu byla impozantní už kvůli tomu, že se konala za prudkého deště. Přesto tichý, ale výmluvný průvod, který kráčet od parlamentu provincie Ontario hlavní třídou města k supermoderní budově torontské radnice, byl dlouhý asi kilometr a trval téměř celou hodinu.*“²⁵³ V závěru zprávy Karla Jezdinského se uvádí, že 20. výročí okupace Československa se věnoval i nejvýznamnější kanadský deník Globe and Mail.

5. 3. 4 Další západní sdělovací prostředky

V pondělí 22. srpna informovala západoněmecká televize ARD o nedělní demonstraci v Praze, které se účastnilo několik tisíc osob. ARD dále uvedla, že proti manifestujícím, jejichž většinu tvořila hlavně mládež, tvrdě zakročila policie ve chvíli, kdy se chtěl dav přiblížit k sídlu prezidenta. Zatčeno bylo asi 75 osob, ale většina z nich byla v průběhu pondělního dne propuštěna.²⁵⁴

Další západoněmecká televize ZDF uvedla, že během 22. srpna 1988 byl již v Praze klid. Ze zatčených demonstrantů jich ten den zůstávalo zadržováno 28. ZDF dále informovala o demonstraci na Puškinově náměstí v Moskvě, která proběhla také v den 20. výročí sovětské intervence. Ze stovky účastníků manifestace byli tři odsouzeni k 15 dnům vazby a dalších 40 osob muselo zaplatit peněžitou pokutu.²⁵⁵

Rakouská televize TV 1 informovala o nedělní demonstraci v Praze v reportáži Barbary

²⁵² NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, Svobodná Evropa – E. Rajecká o londýnské demonstraci k 20. výročí srpna 1968, 22. srpna 1988, SE-A 7.

²⁵³ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 25. - 31. srpna 1988, Svobodná Evropa – K. Jezdinský o manifestaci k 20. výročí srpna 1968, 25. srpna 1988, SE-A 13.

²⁵⁴ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, Zprávy zahraničních stanic o Československu, 22. srpna 1988, Z 1.

²⁵⁵ Tamtéž, Z 1.

Coudenhove-Kalergiové 22. srpna 1988. Ta nejprve popsala průběh demonstrace od dění na Václavském náměstí až po zákrok policie ve večerních hodinách. Jako většina západních sdělovacích prostředků vyjádřila také ona překvapení z celé demonstrace: „*S tím včera skutečně nikdo nepočítal, ani pražští vůdci starého hnutí za občanská práva. Léta bylo slyšet, že Češi jsou apatičtí, že mají dost politiky. A najednou je tu nová generace, která v tisících vychází do ulic.*“²⁵⁶ Reportáž rakouské novinářky obsahuje však zajímavou a velmi ojedinělou informaci: „*v každém případě vyznívá jedna věc optimisticky – včerejší policejní zásah byl relativně mírný*“.²⁵⁷ Takovýmto hodnocením policejního zákroku proti demonstrujícím se velmi odlišuje od ostatních zpráv západních sdělovacích prostředků.

Západoněmecké rádio Deutschlandfunk přineslo 22. srpna 1988 zprávu o tom, že se v neděli v Praze konala statisícová demonstrace k příležitosti 20. výročí vojenské intervence vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy. Deutschlandfunk uvedlo, že takto rozsáhlou demonstraci nečekal ani československý komunistický režim, ani opoziční aktivisté. Rádio Deutschlandfunk také zdůraznilo, že to byla největší demonstrace za lidská práva od srpna 1969 konaná v Praze. Připomenuta byla i moskevská demonstrace, kterou uspořádala opoziční skupina Demokratická unie. Demonstrující v Moskvě chtěli vyjádřit svůj kritický postoj k sovětské invazi do Československa před 20 lety.²⁵⁸

5. 4 Exilový tisk

5. 4. 1 Americké listy

Americké listy jako společenský a politický zpravodajský týdeník začal v roce 1962 v New Yorku vydávat Frank Švehla. List přinášel především politické zpravodajství a komentáře o životě a činnosti československých emigrantů žijících v USA. Domácím událostem věnoval týdeník více prostoru v souvislosti s událostmi týkajícími se srpna 1968 a nastupující normalizace, po roce 1977 informoval o dokumentech Charty 77.²⁵⁹

²⁵⁶ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *TV Rakousko 1 – B. Coudenhove-Kalergiová o nedělní demonstraci*, 22. srpna 1988, TV A 1.

²⁵⁷ Tamtéž, TV A 2.

²⁵⁸ NA, fond MONITOR, inv. jed. zvláštní zpravodajství 19. - 24. srpna 1988, *Deutschlandfunk – Nedělní demonstrace a výtržnosti v Praze*, 22. srpna 1988, DLF-A 1 – A 3.

²⁵⁹ Viz Lucie FORMANOVÁ – Jiří GRUNTORÁD – Michal PŘIBÁŇ, *Exilová periodika: katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanových tisků vydávaných po roce 1945*, Rychnov nad Kněžnou 1999, s. 249 – 250.

Záříjové číslo československého amerického týdeníku *Americké listy* se věnovalo srpnové demonstraci roku 1988 hned ve dvou článcích na titulní straně. První z nich s názvem *Domov odpověď!* Týdeník uvedl, že 20. výročí vojenské intervence do Československa bylo i měsíc poté stále hlavním tématem ve zpravodajství západních sdělovacích prostředků. Dále jsou v článku uvedeny údaje, které k demonstraci zveřejnila Československá tisková kancelář. Kromě počtu demonstrujících, který ČTK odhadla na pouhé čtyři tisíce lidí, byl také uveden oficiální údaj o počtu zadržených (77). Československá propaganda se pražskou demonstraci snažila tlumočit jako pouhé provokátérství či výtržnictví a jako akci, která byla navíc údajně svolána západními sdělovacími prostředky. Autor článku se k těmto oficiálním zprávám vyjádřil následujícím způsobem: „Z takových komentářů přímo číší bezmocnost propagandistického aparátu, který se křečovitě snaží popřít skutečnost, že v Praze došlo – poprvé po 19 letech – k masové demonstraci za účasti deseti tisíc osob a že se navíc, jednalo z velké většiny o lidi do pětatřiceti let.“²⁶⁰ Všechny významné světové agentury a deníky přinesly zprávy a komentáře k dění v Praze v onu srpnovou neděli. Všechny také odhadovaly počet účastníků demonstrace kolem deseti tisíc, především mladých lidí, kteří nemohli zažít vojenskou invazi v roce 1968. To, že demonstrující skandovali jméno Alexandra Dubčeka jako symbolu „pokusu o spojení demokracie a socialismu“²⁶¹ a jméno prvního československého prezidenta a zakladatele státu T. G. Masaryka, bylo podle autora článku ukázkou toho, že se režimu nepodařilo vymazat lidem z paměti jména, která znamenají svobodu. „Z nepravdy byla usvědčena i domněnka – ostatně rozšířená i mezi západními pozorovateli – že mladí lidé v Československu jsou nepolitickou konzumní masou, která se přizpůsobila daným podmínkám.“²⁶²

Druhý článek *Západní tisk o našich doma* nazval nedělní srpnovou demonstraci překvapením, jak pro domácí československé úřady, tak pro západní tisk. Demonstraci se věnoval západoněmecký deník *Suddeutsche Zeitung*, který popsal, jak se demonstrace vyvíjela při pochodu Prahou, jaká hesla se skandovala a také že „mnozí se objímali, jiní zvedali dva prsty na znamení vítěství. Před pomníkem církevního reformátora Jana Husa zpívali československou národní hymnu.“²⁶³ Deník *Independent* také psal o demonstraci, kterou u příležitosti 20. výročí vojenské intervence

²⁶⁰ *Domov odpověď!*, in: *Americké listy*, č. 22, 9. září 1988, s. 1.

²⁶¹ Tamtéž, s. 1.

²⁶² Tamtéž, s. 1.

²⁶³ *Západní tisk o našich doma*, in: *Americké listy*, č. 22, 9. září 1988, s. 1.

do Československa uspořádala v Moskvě nezávislá iniciativa Demokratický svaz. Při této demonstraci bylo zatčeno asi padesát osob a zprávy o ní přinesl i britský deník *The Times*, který se zmiňuje o tom, že manifestující byli rozháněni stovkami uniformovaných i tajných policistů „za rozsáhlého použití násilí“.²⁶⁴ Deník *The Times* se však věnoval i pražské demonstraci, kterou hodnotil jako spontánní výbuch deseti tisíc osob, které daly najevo svou nespokojenost. Opět je zde zmiňováno to, že se jednalo převážně o mladé lidi, kteří byli v roce 1968 malými dětmi nebo ještě vůbec nebyli na světě. Pražský dopisovatel deníku *The Times* popsal atmosféru na Václavském náměstí slovy: „Starší Češi na Václavském náměstí pozorovali zmatení a s úžasem, jak se zástup dal do pohybu směrem k Vltavě. Někteří se usmívali, ale mnozí byli zjevně znepokojeni touto mocnou demonstrací cítění obyvatelstva.“²⁶⁵ Pražský dopisovatel celou demonstraci zhodnotil jako návrat občanské odvahy do ulic.

5. 4. 2 České slovo

České slovo – noviny československého exilu vycházely od roku 1955 v Mnichově až do roku 1990. Noviny navázaly na původní stejnojmenný deník národně-socialistické strany. *České slovo* informovalo o životě emigrantů, ale také o domácí politické a hospodářské situaci. Koncem 70. let převážily v novinách politické komentáře, analýzy a zpravodajství.²⁶⁶

Titulní strana zářijového čísla *Českého slova* informovala o srpnové demonstraci v článku *Deset tisíc statečných*, který byl doplněn fotografií manifestujících, pořízenou na Staroměstském náměstí. Článek popisuje vývoj demonstrace od začátku do konce. Kolem poledne se v horní části Václavského náměstí začaly tvořit hloučky diskutujících. Někteří lidé měli v rukou květiny. U sochy postávali také zahraniční novináři. V ovzduší prý panovalo zvláštní napětí, všichni totiž čekali, že se něco stane. Na jednu hodinu odpolední měli mluvčí Charty 77 položit k pomníku květiny, ale protože nedorazili, chopila se tohoto úkolu Eva Kantůrková společně s Tomášem Hradílkem. Nakonec se jim to podařilo. Lidé se shromáždili k soše a začali zpívat hymnu. Potom dál zůstávali na Václavském náměstí a opět vytvářeli diskuzní kroužky. V tuto chvíli mladí aktivisté z Nezávislého mírového sdružení rozpoutali debatu a lidé

²⁶⁴ Tamtéž, s. 1.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 1.

²⁶⁶ Viz Lucie FORMANOVÁ – Jiří GRUNTORÁD – Michal PŘIBÁŇ, *Exilová periodika: katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanových tisků vydávaných po roce 1945*, Rychnov nad Kněžnou 1999, s. 130 - 131.

se k nim přidávali. Mezi nimi procházeli policisté, kteří přítomné legítimovali. Článek uvádí případ Petra Uhra z Trnavy, který byl policií zadržen poté, co předčítal některá ustanovení československé ústavy. „*Příslušník SNB mu vytrhl ústavu z ruky a zabavil. Kdykoliv byl někdo zadržen a odváděn na stanici SNB, zahrnovali přihlížející policii nadávkami a pískotem.*“²⁶⁷

Kolem páté hodiny večerní přečetl aktivista NMS Tomáš Dvořák požadavky, na nichž se diskutující shodli. Na místě toto prohlášení podepsalo na 1500 občanů. Dále se tu také dohodli, že se podobné diskuze budou konat každou poslední sobotu v měsíci v sedm hodin večer. Kolem šesté hodiny někdo ze shromážděných vyslovil výzvu k průvodu. „*Ušli pár kroků a někdo z nich zavolal 'Češi, pojďte s námi!' a rázem stovky diváků z chodníku se houfně přidávaly do průvodu. Než ušli půl kilometru, bylo jich na Václavském náměstí deset tisíc.*“²⁶⁸ Nálada v průvodu byla prý radostná a bratrská. I v tomto článku (jako v mnoha dalších) bylo zdůrazněno, že demonstrující byli převážně mladí lidé.

Dav dorazil na Staroměstské náměstí, kde se zastavil, aby lidé znovu diskutovali a zazpívali hymnu. Někteří se tady od demonstrujících oddělili, ale velká část jich pokračovala směrem k Národnímu divadlu. „*V hustých řadách zůstávala trčet auta s vracejícími se výletníky, kteří se připojovali k demonstrantům symbolickým znamením. V vztyčených prstech, pasažéři v tramvajích se náhle proměnili v diváky jakoby z turistických autokarů: někteří demonstrantům tleskali, jiní měli naspěch a tramvaje opouštěli.*“²⁶⁹

Když se kolem desáté hodiny večer chtěl dav od Národního divadla znovu přesunout na Václavské náměstí, zakročila policie. Lidé nejprve volali hesla jako „*My máme pravdu, vy máte psy!*“ a „*Češi, nebojte se!*“, ale poté, co policie zakročila se pomalu rozcházeli.

Celou demonstraci na závěr hodnotí její přímý účastník a zároveň předseda zakázané Jazzové sekce Karel Srp, který řekl: „*Byla to manifestace úspěšná, byla na místě, nikdo ji nečekal, ani neorganizoval. Vznikla spontánně a nejfantastičtější byla na ní účast*

²⁶⁷ *Deset tisíc statečných*, in: České slovo, roč. 34, č. 9, září 1988, s. 1.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 1.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 4.

mladé generace. Z devadesáti procent tam byli lidé, kteří se na rok 1968 nemohou pamatovat, ale kteří poznali důsledky této doby. Nikdo tudíž nemůže říkat, že to byla demonstrace zkrachovaných bývalých politiků nebo těch, co pláčí, že byli rokem 1968 poškozeni. Síla té demonstrace byla v tom, že tam byli sami mladí lidé, kteří se nebáli zákroků, ale kteří se chovali disciplinovaně. Teď už násilí ani pendreky nejsou na místě, situace se opravdu musí řešit politicky, protože se to dotýká každého z nás, všech těch tisíců mladých, kteří tam byli.“²⁷⁰

Totéž číslo *Českého slova* se věnovalo zahraničním reakcím na pražskou demonstraci v článku *Ohlas výročí okupace v zahraničí*. Článek informuje o vzpomínkovém večeru, který proběhl 20. srpna 1988 v Curychu a na kterém vystoupilo mnoho švýcarských politiků, veřejných činitelů a také významných osobností Československa žijících v exilu. V Curychu se také uskutečnila demonstrace žádající svobodu pro Československo. V Bernu se zase 20. srpna konala konference Kultura a násilí, vzpomenuť zde bylo i 20. výročí okupace Československa. V Torontu byl 23. srpna uspořádán Den černých stužek, na němž bylo připomenuto, že se demonstruje proti zásahu sovětských vojsk v Československu. Na čtyři tisíce demonstrantů tu prošlo městem. Na závěr celé akce byla vypuštěna bílá holubice jako symbol míru. Taktéž v New Yorku se 21. srpna demonstrovalo a to před budovou sovětské mise. Demonstrujícími byli hlavně Češi a Slováci žijící ve Spojených státech amerických, kteří požadovali odchod sovětských vojsk z Československa.

Na srpnové výročí v Československu reagoval i americký prezident Ronald Reagan, který vydal prohlášení, v němž odsoudil postup sovětského vedení vůči Pražskému jaru v roce 1968, vyzdvihl úlohu Charty 77 a vyzval Moskvu, aby se zřekla Brežněvovy doktríny.

5. 4. 3 Listy

Exilový časopis *Listy* založený Jiřím Pelikánem vycházel v Římě v letech 1971 – 2001.

Záříjové číslo *Listů* se srpnové demonstraci věnovalo v článku Zdeňka Hejzlara *Dvacáté výročí*. Autor se vrací k dokumentu Charty 77 *Slovo k 20. výročí srpna 1968*²⁷¹,

²⁷⁰ Tamtéž, s. 4.

²⁷¹ Viz Dokument Charty 77 č. 40/88 *Slovo k 20. výročí srpna 1968*, in: Informace o Chartě, roč. 11 (1988), č. 15, s. 2-3.

který na počátku srpna 1988 vyzýval občany, aby se svobodně vyjádřili k sovětské intervenci a politice, která z toho vzešla. Autor článku tuto výzvu hodnotil jako odvážnou, přesto připustil, že málokdo očekával, že najde odezvu. Také režim počítal s tím, že se v den výročí nic nestane. Jenže 21. srpna se něco stalo, dokonce něco velkého, když se diskutující kroužky na Václavském náměstí rozrostly v několikatisícový dav, který veřejně vznesl své požadavky. „*Otevřený projev kritického veřejného mínění byl novým a nadějným jevem, i když samozřejmě 'jedna vlaštovka jaro nedělá'. Je však možné, že šlo o počátek konce lidového pocitu bezmocnosti, a to by byl obrat historického významu. Bez občanského odvahy a bez lidového tlaku na znervóznělé držitele moci se totiž pozitivní změny nedosáhnou ani ve východním větru perestrojky.*“²⁷² Zdeněk Hejzlar v článku uvedl i další požadavky Charty 77, mezi něž patřilo skutečné zhodnocení roku 1968 a to jak na československé, tak sovětské straně.

O demonstraci 21. srpna 1988 informovaly také *Listy* ve svém prosincovém čísle v článku *Bohemicus – Průvod šel Prahou*. Tento příspěvek ovšem zmiňoval i předchozí akce, které se v průběhu 80. let v Praze odehrály. V roce 1983 se sešlo několik stovek lidí u příležitosti mírového shromáždění. Následujícího roku se sešli lidé 8. prosince na Kampě a zde už proti nim zasáhla policie s obušky a psy, aby je rozehnala. Další rok se však shromáždění konalo na Kampě znovu. V roce 1985 ovšem nezůstalo jen u vzpomínkového setkání věnovaného členovi hudební kapely The Beatles Johnu Lennonovi, ale z části shromážděných se vytvořil dav, který se dal na cestu Prahou. Zhruba tisícíclenný průvod volal po svobodě, míru a také protestoval proti rozmíst'ování jaderných raket v Evropě. Nezůstalo jen u provolávání hesel. U Kajetánky byl vytvořen text vyjadřující nesouhlas s jaderným ozbrojováním Evropy. Petici podepsalo zhruba tři sta lidí a byla zaslána prezidentovi ČSSR, předsedovi vlády a na sovětské a americké velvyslanectví.

Jako články z jiných exilových či samizdatových novin a časopisů vyzdvihl i tento význam mladé generace, která se hlásila o slovo v boji za „svobodné občanství“. Demonstrace 21. srpna byla jejím prvním úspěchem. „*Předvojem občanství se tentokrát stali mladí lidé spíše 'proletářtějších profesí' nebo těch profesí, které jsou méně závislé na vrchnostenském kádrovém požehnání. A spojuje je nejen láska k hudbě, nýbrž i jakýsi tradiční šrámkový antimilitarismus a velká, neukojená touha cestovat, žít bez přetvářky. Nemají znamenité školy. Jejich filozofové nepřednášejí z kateder, ale zpívají*

²⁷² Zdeněk HEJZLAR, *Dvacáté výročí*, in: *Listy*, roč. 18, č. 5, září 1988.

svou pravdu za doprovodu kytary. Ať už je tomu jakkoli, jim především vděčíme za to, že 21. srpen 1988 nebyl dnem hanby. A že agentury nepsaly: Čechoslováci vzpomněli 20. výročí svého pokoření v soukromí. Na Václavském náměstí za ně demonstrovalo pět Italů.“²⁷³ Toto vystoupení stovek až tisíců lidí v den srpnového výročí, však nebylo očekávanou událostí. Podle autora článku průvod svou mohutností a elánem překvapil nejen celou Československou republiku a zahraničí, ale dokonce i sám sebe. Byla to událost, kterou nikdo nečekal.

V prosincovém čísle *Listů* se také můžeme v článku *Výročí Pražského jara v severských zemích* dočíst, jak se k této události stavěly země Skandinávského poloostrova. V srpnu 1988 vystoupila švédská sociálně demokratická strana, strana Zelených, dále dánská Socialistická lidové strana a další organizace s vlastními prohlášeními, v nichž odsuzovaly sovětský zásah proti Pražskému jaru. Další strany a organizace se zase připojily k prohlášením, která přinesly výbory solidarity s Československem ve Švédsku, Norsku i Dánsku. Také dvě stě švédských spisovatelů podepsalo své vlastní prohlášení. V Kodani se 20. srpna konal večer solidarity, který uspořádala Skupina pro dialog s Chartou 77 ve spolupráci s dánskými politickými stranami a kulturními organizacemi. V neděli 21. srpna se taktéž v Kodani uskutečnila před sovětským velvyslanectvím demonstrace. I v Oslu se konala pouliční demonstrace. Ve Stockholmu bylo srpnové výročí připomenuto na slavnosti švédských odborů, kde promluvil švédský ministr zahraničí Sten Andersson a odsoudil potlačení Pražského jara.

Zájem severských zemí o události v Československu v souvislosti s 20. výročí sovětské intervence svědčil i o tom, že televize a rozhlas ve Švédsku, Norsku, Dánsku, Finsku a na Islandu vysílaly mnoho pořadů týkajících se československé minulosti i roku 1988. Pořady obsahovaly i rozhovory se známými československými osobnostmi, jako byl například Jiří Pelikán, Zdeněk Mlynář, Ota Šik, Václav Havel nebo Alexandr Dubček. „Všechny velké severské noviny zaznamenaly a citovaly prohlášení Charty 77 'Slovo k 20. výročí srpna 1968', a prakticky všechny – i malé – noviny a časopisy připomenuly výročí v četných člancích, komentářích a reportážích.“²⁷⁴

5. 4. 3 Svědectví

Exilový časopis *Svědectví* vyšel poprvé v říjnu roku 1956 v New Yorku, od roku 1960

²⁷³ *Bohemicus – Průvod šel Prahou*, in: *Listy*, roč. 18, č. 6, prosinec 1988, s. 17.

²⁷⁴ *Výročí Pražského jara v severských zemích*, in: *Listy*, roč. 18, č. 6, prosinec 1988, s. 23.

začal vycházet v Paříži a po roce 1989 i v Praze. Po celou dobu byl jeho hlavním redaktorem Pavel Tigrid. *Svědectví* informovalo hlavně o domácím a zahraničně politickém dění. Svůj prostor však v listu získala i literatura, literární věda a kritika. Na stránkách časopisu se objevovali jak samizdatoví autoři, tak autoři světové literatury.²⁷⁵

Název článku *Do pražských ulic se vrátila statečnost*, který ve svém osmdesátém pátém čísle *Svědectví* otisklo, vypovídá podrobně o důležitosti srpnové demonstrace roku 1988. Článek zprostředkovává tři odlišné pohledy na srpnovou demonstraci. Tím prvním je svědectví Evy Kantůrkové, signatářky Charty 77, která byla dokonce jednou z jejích mluvčích v letech 1985 – 1986. Druhý je pohled Ivana Medka, taktéž signatáře Charty 77, který v roce 1978 emigroval do Rakouska. Odtamtud spolupracoval s Hlasem Ameriky a Rádiem Svobodná Evropa. Třetí pohled představuje zpráva Československé tiskové kanceláře, která byla oficiální informační agenturou ČSSR. V článku je také pro dokreslení atmosféry celé demonstrace seznam požadavků, které vznikly v diskuzi na Václavském náměstí 21. srpna 1988. V závěru článku byla uvedena stručná informace o Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, který se zabýval trestními postihy účastníků demonstrace.

Jako první nabídla svůj pohled přímo jedna z demonstrujících - Eva Kantůrková. Ta ve své zprávě o průběhu demonstrace, kterou telefonovala rádiu Svobodná Evropa, uvedla, že v den srpnového výročí vojenské intervence, měl mluvčí Charty 77 položit květiny k soše sv. Václava. A to přesně v jednu hodinu odpoledne. Ona sama se na Václavské náměstí šla podívat údajně jen jako divák. Na náměstí bylo už kolem poledne rušno. Lidé se seskupovali do hloučků, především v horní části náměstí. Někteří z nich s sebou přinesli květiny. Nechyběly zde ani policejní vozy, které objížděly náměstí, množství uniformovaných příslušníků Veřejné bezpečnosti a také „velký počet neuniformovaných, tajných, pro které my máme dost zvláštní čuch, takže vždycky rozpoznáme, kdo je v davu náš a kdo není“.²⁷⁶ S úderem jedné hodiny odpolední se však nikdo z mluvčích neobjevil, a tak vznikla otázka, kdo květiny k soše položí. Eva Kantůrková se společně s Tomášem Hradílkem rozhodla chopit se tohoto úkolu. To se jim také povedlo. Pak začali zpívat hymnu. „Začali jsme zpívat, lidé

²⁷⁵ Viz Lucie FORMANOVÁ – Jiří GRUNTORÁD – Michal PŘIBÁŇ, *Exilová periodika: katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanových tisků vydávaných po roce 1945*, Rychnov nad Kněžnou 1999, s. 73 – 75.

²⁷⁶ *Do pražských ulic se vrátila statečnost*, in: *Svědectví*, roč. 22, č. 85/1988, s. 6.

*se k nám přidali, bylo to velice dojemné, bylo to spontánní.*²⁷⁷

Ivan Medek popsal průběh demonstrace následujícím způsobem. Kolem půl osmé hodiny večer se dav, v jehož čele nesli demonstranti dvě velké československé vlajky, vydal z Václavského náměstí. Cílem manifestujících bylo dostat se na druhou stranu řeky, tedy k pražskému Hradu. Cestu jim však znemožnila policie, která nejprve uzavřela Mánesův most, poté Karlův most a most 1. máje. U Národního divadla se příslušníci Veřejné bezpečnosti rozhodli proti davu zasáhnout. Ivan Medek zásah policejních jednotek dále nerozvedl, jen dodal, že poté se účastníci demonstrace rozešli.²⁷⁸

Nechyběl ani pohled oficiálního orgánu na srpnovou demonstraci. Ten byl v tomto článku zprostředkován první zprávou Československé tiskové kanceláře z 22. srpna 1988 a následně druhou revidovanou zprávou ČTK. Shrnutí z obou zpráv jsou uvedena v podkapitole Rudé právo²⁷⁹.

K nedělní srpnové demonstraci se z Mnichova vyjádřil také komentátor Rádia Svobodná Evropa Milan Schulz. Ve svém komentáři vycházel z výroku československého vládního mluvčího, že se během srpnového víkendu, na který připadá významné výročí, nic nestane. „*Ale stalo se něco vpravdě významného: ti mladí lidé, kteří 21. srpna prošli Prahou a vypustili z úst kromě řady jiných slov i jméno 'Dubček', probudili naději na onu (znovu se zdá) nepřerušitelnou kontinuitu národního povědomí o žádoucích podobách svobodného občanského života.*“²⁸⁰ Schulz dále vyzdvihuje význam toho, že demonstrace byla v rukou převážně mladých lidí. Nejenže nebyli přímými účastníky Pražského jara a srpnových událostí roku 1968, ale podle něj byli také plni odhodlání nenechat se spoutat a nepřipustit si myšlenku, že proti moci se nedá nic dělat. „*Každý aktivní projev nespokojenosti a vlastní představy o životě pohrývá kus diktátorského režimu a nemenší kus zatuchlé zapšklosti, hájící se nemožností něco dělat.*“²⁸¹ Milan Schulz na závěr zhodnotil pražskou demonstraci jako světlou jiskru pro všechny, kteří věřili ve svobodné Československo.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 6.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 7.

²⁷⁹ Viz s. 74.

²⁸⁰ *Do pražských ulic se vrátila statečnost*, in: Svědectví, roč. 22, č. 85/1988, s. 9.

²⁸¹ Tamtéž, s. 9.

5. 4. 4 Vídeňské svobodné listy

Vídeňské svobodné listy informovaly o srpnovém dění v hlavním městě Československa v článku *Demonstrace desetitisíců v Praze*. Věnoval se jednak pražské demonstraci, kterou považoval za nevídanou, ale také manifestujícím v Moskvě, kteří v Puškinově parku volali „*Praha, Praha*“ a odpovědí na to jim byl tvrdý zásah policie. K policejnímu zákroku došlo i proti demonstrujícím v Praze. „*Policie a milice ve státech východního bloku měla toto léto 1988 stále mnoho práce. Nasazení psů, slzného plynu, vodních děl a mlácením obušků hlava nehlava v Praze se však přesto nečekalo.*“²⁸²

Moskevská demonstrace, ale nebyla jedinou akcí v Evropě, při které se mělo připomenout 20. výročí sovětské okupace v Československu. Ve Vídni se konala tisková konference k srpnu 1968 a také pietní shromáždění v centru města na Korutanské třídě. V Londýně zase průvod nesl standarty a vlajky. V Bernu a Curychu byla uspořádána konference, na níž vystoupil i univerzitní profesor František Schwarzenberg. Jeho referátu pronesenému na konferenci je věnována většina článku. Schwarzenberg požadoval podstatné změny v Sovětském svazu, které by nastaly, kdyby pominul mocenský monopol komunistické strany, protože „*tato ideologie vylučuje úctu k člověku a k lidským právům, protože – dle slov Masarykových – jen 'věčné věčnému nemůže být lhostejné, věčné nemůže věčného zneužívat, nemůže ho vykořisťovat a znásilňovat*'. *Tato ideologie stejně vylučuje pravou demokracii, protože opět dle Masaryka – 'demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližnímu a k bližním všem, je uskutečňováním božího řádu na zemi*'.“²⁸³ Schwarzenberg upozornil na to, že mocenský monopol nezůstane u moci na věky, když už byl zpochybněn. K srpnové demonstraci se stavěl jako k vítanému vývoji uvnitř Sovětského svazu, protože tyto zvraty musí nevyhnutelně vést k podstatným změnám.

Ve Vídeňských svobodných listech bylo 29. září 1988 otištěno prohlášení Rady svobodného Československa, které se vztahovalo k srpnové demonstraci v Praze. Rada vyjádřila svůj obdiv a sympatie československým demonstrantům za to, že našli odvahu a veřejně projevili svůj odpor k sovětské okupaci a komunistické diktatuře. Dále se zmiňovala o tom, že na československý exil a na celý svobodný svět velmi zapůsobilo to, že demonstrující byli převážně mladí lidé - „*generace, které patří*

²⁸² *Demonstrace desetitisíců v Praze*, in: Vídeňské listy, roč. 43, č. 35-38, 15. 9. 1988. s. 1.

²⁸³ Tamtéž, s. 1.

*budoucnost, kterou se komunistům nepodařilo ani ovládnout, ani zkorumpovat a která chce žít po svém a spravovat Republiku bez nich a bez Sovětského svazu, po svém a demokraticky“.*²⁸⁴

Rada svobodného Československa nejenže vyjádřila své sympatie k demonstrujícím, ale přímo se ztotožnila s jejich požadavky, které se týkaly odchodu sovětské okupační armády i přezkoumání a zveřejnění okolností, které vedly k invazi do Československa v roce 1968. Mezi další požadavky patřilo sesazení funkcionářů KSČ, kteří v roce 1968 žádali sovětské vedení o vojenskou „pomoc“ a následně vedli tzv. normalizaci. Rada svobodného Československa žádala, aby komunistická diktatura byla nahrazena „pravým demokratickým systémem, odpovídajícím našim tradicím a přáním všech občanů Republiky“.²⁸⁵

Jen splnění těchto požadavků mohlo podle Rady svobodného Československa vést k opravdové národní obrodě. Vyzdvihován byl také význam opozičního hnutí, které bylo reprezentantem československých občanů. Ani na sovětské občany, kteří v neděli 21. srpna 1988 v Moskvě protestovali proti invazi a okupaci Československa, Rada ve svém prohlášení nezapomíná. Naopak jim vyjadřuje svou úctu a je jim za tento projev nesouhlasu velmi vděčna.

²⁸⁴ *Prohlášení Rady svobodného Československa k pražským demonstracím v neděli 21. srpna 1988*, in: Vídeňské listy, roč. 43, č. 39-40, 29. 9. 1988. s. 5.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 5.

6 Závěr

Ke konci 80. let se komunistický režim ve státech sovětského bloku začal postupně hroutit. Velké protestní demonstrace, petiční akce a sílící opozice, ale také stále větší chuť obyvatel Československa, Polska, Maďarska i NDR nahradit vládnoucí komunistický režim novým demokratickým systémem, přispěly významným způsobem ke zhroucení železné opony, rozdělující svět na západní a východní, na demokratický a komunistický. Každá ze zemí měla své specifické impulsy, které odstartovaly tuto cestu k demokracii. V Československu se v průběhu osmdesátých let rozšiřovala samizdatová produkce, objevovaly se různé petice i menší shromáždění, jako byla setkání příznivců Johna Lennona na Kampě nebo demonstrace věřících v Bratislavě. To vše v Československu existovalo. Demonstrace 21. srpna 1988 poprvé otevřeně ukázala, jak významně se společnost aktivizovala (v druhé polovině 80. let) a ve svém důsledku odstartovala sérii velkých protirežimních demonstrací, které následovaly.

Ačkoliv je demonstrace 21. srpna 1988 prezentována jako spontánní akce desetitisícového davu, mohli bychom zde najít jisté prvky organizovanosti, které jsou stejně důležité jako spontánnost demonstrujících. Mnozí opoziční aktivisté k tomuto výročí vyráběli, tiskli a rozšiřovali letáky, jež vyzývaly občany, aby se shromáždili na Václavském náměstí během 21. srpna 1988 nebo si připnuli na oděv trikolóru. Lidé byli vyzváni, aby přišli vyjádřit svůj nesouhlas s přítomností sovětských vojsk v Československu. A lidé na Václavské náměstí skutečně přišli. Desítky z nich se sešly pod sochou sv. Václava a zapojily se do otevřené debaty s aktivisty NMS. I to byla spontánní akce, jež vycházela z potřeby Nezávislého mírové sdružení promluvit s lidmi o problémech dané doby. Po ukončení diskuze zvolal někdo z přítomných, aby se šlo na Staroměstské náměstí. K desítkám, možná stovkám lidí se připojili ti, kteří do té doby pouze přihlíželi dění na Václavském náměstí, a záhy se zrodila demonstrace desetitisícového davu. Ten prošel centrem Prahy po dlouhých 19 letech. Zaskočení byli nejen samotní účastníci, ale také bezpečnostní složky, které se po celé nedělní odpoledne 21. srpna 1988 omezovaly jen na legitimování přítomných. Příslušníci SNB se k zásahu odhodlali až na večer u Národního divadla. Tady byla demonstrace policejně potlačena, mnoho lidí zatčeno a vyslýcháno. Někteří z nich pak byli trestně stíháni a většinou jim byla uložena peněžitá pokuta.

Oficiální sdělovací média v Československu se pochopitelně snažila význam mohutné

demonstrace skryt. Počet účastníků byl velmi podhodnocen, nenásilný protest demonstrujících byl hodnocen jako výtržnictví. Kromě toho stranický deník Rudé právo přinesl jen minimum zpráv o pražské manifestaci. Velký ohlas vzbudila demonstrace v samizdatu, ale především u západních sdělovacích prostředků a v exilovém tisku. V těchto médiích byl zdůrazňován fakt, že většina demonstrujících pocházela z řad mládeže, která nezažila vstup jednotek pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa. V mínění západního světa také pozitivně působil nenásilný charakter demonstrace. Naopak brutální počínání bezpečnostních orgánů bylo jednomyslně odsouzeno. V neposlední řadě byla demonstrace prezentována jako velké překvapení nejen pro samotné účastníky, československé bezpečnostní orgány a vládu, ale i pro okolní svět. Demonstrace vyzněla jako naděje do budoucna. A tou se skutečně stala. Byla první velkou pražskou demonstrací v celé řadě následujících. A každá z nich nesla svůj podíl na oslabování komunistické moci v Československu, které vyvrcholilo v listopadu 1989

7 Seznam literatury a pramenů

Prameny

Archivy:

Archiv bezpečnostních složek

fond Správa SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje

fond Sekretariát ministerstva vnitra a životního prostředí

fond X. správa SNB

fond II. správa SNB

Národní archiv

fond KSČ – ÚV 1945-1989, Vnitrostranická informace

fond Monitory.

Libri prohibiti

sb. VONS, Informace o Chartě 77 (1988-1989)

sb. VONS, 21. srpen 1988

sb. VONS, Voknoviny

sb. Letáky domácí.

Originální videožurnál

Edice dokumentů:

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém, (eds.), *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, svazek 1-3, Praha 2007.

TOLAR, Jan (sestavil), *Trestní kodexy (trestné činy, přečiny, přestupky): Text s judikaturou*, Praha 1979.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978 – 1989. Edice dokumentů Eds. Jaroslav Pažout a kol. (v přípravě)

ŽÁČEK, Pavel – BENDA, Patrik, *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních složek 4/1: Operační štáby generála Lorenze v letech 1988 - 1989: Krizový management FMV v akci*, Praha 1998.

Edice rozhovorů:

OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav (eds.), *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*, Praha 1999.

VANĚK, Miroslav – URBÁŠEK, Pavel, (eds.), *Vítězové? Poražení?: životopisná interview*, I. Díl Disent v období tzv. Normalizace, II. Díl – Politické elity v období tzv. Normalizace, Praha 2005.

Paměti:

PLACÁK, Petr, *Fízl*, Praha 2007.

Tisk:

Americké listy (rok 1988)

České slovo (rok 1988)

Listy (rok 1988)

Svědectví (rok 1988)

Vídeňské svobodné listy (1988)

Rozhovory:

Leoš Mayer (31. 5. 2011)

Stanislav Penc (26. 6. 2011)

Internetové zdroje:

Ministerstvo vnitra ČR

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1969/zakon_3q.html#castka_33, 20. 11. 2010.

Digitalizované Rudé právo

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>, 10. 2. 2011.

Digitalizované Lidové noviny

<http://www.lidovky.cz/historie-obrazem.asp>, 13. 5. 2011.

Digitalizované Voknoviny

<http://www.vons.cz/voknoviny>, 13. 5. 2011.

Digitalizované Informace o Chartě

<http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>, 18. 6. 2011.

Archiv fotografií Stanislava Pence

<https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.

Literatura

ASH, Timothy G., *Rok zázraků: svědectví o revoluci roku 1989 ve Varšavě, Budapešti, Berlíně a Praze*, Praha 2009.

BLAŽEK, Petr, (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*, Praha 2005.

CUHRA, Jaroslav– ELLINGER, Jiří– GJURIČOVÁ, Adéla – SMETANA, Vít, *České země v evropských dějinách*, Praha 2006.

FORMANOVÁ, Lucie – GRUNTORÁD, Jiří – PŘIBÁŇ, Michal, *Exilová periodika: katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945*, Rychnov nad Kněžnou 1999.

FULBROOK, Mary, *Dějiny moderního Německa od roku 1918 po současnost*, Praha 2010.

KAISER, Daniel, *Václav Havel 1936-1989*, Praha 2009.

KENNEY, Padraic, *Karneval revoluce: střední Evropa 1989*, Praha 2005.

MOULIS, Vladislav – VALENTA, Jaroslav– VYKOUKAL, Jiří, *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989*, Ostrava 1991.

OTÁHAL, Milan, *Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání*, Praha 2002.

PACZKOWSKI, Andrej, *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Praha 2000.

PAŽOUT, Jaroslav – BLAŽEK, Petr (eds.), *Postihy za protirežimní vystoupení v Československu na konci osmdesátých let*, in: Lidská práva, opoziční hnutí a pád komunistických režimů ve Střední Evropě. Sborník z mezinárodní konference. (v přípravě)

PAŽOUT, Jaroslav, *Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*, in: Fontes Nissae – prameny Nisy, regionální historický sborník, XI/2010, Liberec 2010, s. 395.

THOMAS, Daniel C., *Helsinský efekt: Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*, Praha 2007.

TŮMA, Oldřich, *Zítřka zase tady!*, Praha 1994.

VANĚK, Miroslav, a kol., *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*, Olomouc 2003.

VANĚK, Miroslav, (ed.), *Ostrůvky svobody – Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002.

WEBER, Hermann, *Dějiny NDR*, Praha 2003.

8 Seznam příloh

1. Zákonné opatření Federálního shromáždění č. 99/1969
2. Slovo k 20. výročí srpna
3. Zpráva Nezávislého mírové sdružení
4. Leták Českých dětí
5. Leták k 21. srpnu 1988
6. Leták Radikální strany
7. Tabulka s údaji o výskytu protirežimních tiskovin a dalších projevů
8. Fotografie z demonstrace
9. Prohlášení z 21. srpna 1988
10. Rozhovor se Stanislavem Pencem
11. Rozhovor s Leošem Mayerem
12. Fotografie Jiřího Štencla
13. Leták – Pomozte Haně Marvanové

Ročník 1969

Sbírka zákonů

Československá socialistická republika

ČESKÁ
SOCIALISTICKÁ
REPUBLIKA

SLOVENSKÁ
SOCIALISTICKÁ
REPUBLIKA

Částka 33

Vydána dne 22. srpna 1969

Cena

O B S A H :

99. Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku

99

Z Á K O N N É O P A T Ř E N Í

předsednictva Federálního shromáždění

ze dne 22. srpna 1969

o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku

V zájmu upevnění a ochrany veřejného pořádku, který je v současné době hrubě narušován, zejména ze strany protisocialistických a protispolečenských živlů, usneslo se předsednictvo Federálního shromáždění podle čl. 58 odst. 3 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, na tomto zákonném opatření:

§ 1

Kdo se po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření

— účastní akce narušující veřejný pořádek, kdo k takové akci vyzývá nebo ji podporuje, kdo neuposlechne výzvy veřejného činitele k zachování veřejného pořádku nebo kdo k takovému neuposlechnutí jiného vybízí,

— kdo odpírá plnit povinnosti vyplývající z jeho služebního postavení nebo pracovního zasazení a ztěžuje tak úsilí o udržení veřejného pořádku či nerušeného chodu pracoviště nebo kdo jiného k takovému neplnění povinností vybízí, bude potrestán, pokud nejde o trestný čin, pro

přestupek odnětím svobody až do tří měsíců nebo peněžitým trestem až do 5000,— Kčs nebo oběma těmito tresty.

§ 2

U přestupku podle § 1 tohoto zákonného opatření, jakož i u trestných činů pobuřování podle § 100, hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a 103, hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104, poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 153 a 154, útoku na veřejného činitele podle § 155 a 156, ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle § 158a, podněcování podle § 164, schvalování trestného činu podle § 165, obecného ohrožení podle § 179 a výtržnictví podle "§ 202 trestního zákona, pokud byly spáchány po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření osobou vyhýbající se poctivé práci, a dále pro trestný čin příživnictví podle § 203 trestního zákona spáchaný po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření, zvyšují se horní hranice trestu odnětí svobody stanovené v zákoně o polovinu. Mimo

to lze v těchto případech uložit též trest zákazu pobytu na dobu jednoho roku až pěti let.

§ 3

Rozhodovat o přestupku podle § 1 tohoto zákonného opatření, jakož i o trestných činech pobuřování podle § 100, hanobení republiky a jejího představitele podle § 102 a 103, hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104, poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112, ztěžování pravomoci veřejného činitele podle § 156a, podněcování podle § 164 a schvalování trestného činu podle § 165, dále o trestném činu výtržnictví podle § 202 a příživnictví podle § 203 trestního zákona přísluší u okresního soudu samosoudci.

Pro řízení se užije přiměřeně předpisů trestního řádu s těmito odchylkami:

- a) přípravné řízení podle trestního řádu se nekoná; řízení před soudem se zahajuje na podkladě trestního oznámení orgánů SNB;
- b) samosoudce věc předběžně neprojednává a může ji vrátit k došetření toliko v případě, zjistí-li, že nepatří do jeho pravomoci;
- c) účast obhájce se připouští teprve v řízení před soudem;
- d) zadržení orgány SNB může trvat až tři týdny, je-li takové doby třeba k náležitému objasnění věci, zejména ke zjištění organizátorů akcí narušujících veřejný pořádek.

§ 4

Toho, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád a ztrácí tím důvěru potřebnou k zastávání dosavadní své funkce nebo svého dosavadního pracovního místa, lze z funkce odvolat, popřípadě s ním i okamžitě rozvázat pracovní poměr; jde-li o pracovníka,

na něhož se nevztahují ustanovení zákoníku práce o rozvázání pracovního poměru, lze s ním pracovní, služební, popř. i jiný obdobný poměr propuštěním okamžitě skonej Studenta lze za uvedených okolností vyloučit z dalšího studia.

U učitelů vysokých a jiných škol může příslušný ministr z funkce odvolat, popřípadě i pracovní poměr okamžitě zrušit též proto, jestliže v rozporu se svými povinnostmi vychovávají svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby.

Případný nesouhlas odborového orgánu nemá odkladný účinek.

K opatřením, která podle zákonů, statutů vysokých škol nebo fakult, vzorového řádu, pracovních řádů nebo zákoníku práce přísluší činit k okamžitému zrušení pracovního poměru nebo vyloučení ze studia orgánům škol nebo orgánům akademií věd, popřípadě jejich pracovištím, je oprávněný ministr školství nebo příslušný předseda akademie věd nebo místopředseda akademie věd pověřený k tomu vládou.

§ 5

Příslušný orgán státní správy zastaví činnost dobrovolné nebo jiné organizace nebo jejího orgánu nejvýše na dobu 3 měsíců, popřípadě organizaci nebo její orgán rozpustí také tehdy, jestliže jejich činnost napomáhá narušování veřejného pořádku, šíření neklidu nebo neplnění úkolů pracoviště.

§ 8

Ustanovení § 2 odst. 3 zákona č. 128/1968 Sb. a § 8 odst. 3 zák. č. 81/1968 Sb., ve znění zákona fi. 127/1968 Sb., se zrušují.

§ 7

Toto zákonné opatření nabývá účinnosti dnem vyhlášení a platí do 31. prosince 1969.

Svoboda v. r.

Dr. Dubček v. r.

Ing. Černík v. r.

Zákonné opatření Federálního shromáždění č. 99/1969 z 22. srpna 1969, známé také jako pendrekový zákon. Zdroj:

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1969/zakon_3q.html#castka_33, 20. 11. 2010.

Příloha č. 2: Slovo k 20. výročí srpna

Charta 77|40|88 Slovo k 20. výročí srpna 1968

Když bylo v noci z 20. na 21. srpna 1968 přepadeno pokojně spící Československo armádami pěti států Varšavské smlouvy, byla to největší vojenská operace v Evropě po druhé světové válce. Jejím úkolem bylo upevnit nad naší zemí imperiální nadvládu a zmařit úsilí jejího lidu o politickou obrodu a humánnější, společenský pořádek. Proti vůli celé společnosti byla cizími vojsky Československu vnucena vláda mužů, pro něž byl zájem brežněvovského vedení Sovětského svazu důležitější než zájmy vlastního národa, mužů podobně nepovolaných jako ten, který je dosadil. Způsob jejich vlády nepostihl jen desítky tisíc lidí, kteří byli zbavení svého povolání a všemožně perzekvováni, ani jen ty, jejichž předchozí naděje na lepší a svobodnější život zmařil, ale postihl zhoubně celou společnost, včetně nejmladších generací – ba jsou to možná právě ony, které nesou vnucený nedemokratický systém nejtěžší. Obsáhlá morální, duchovní, sociální, politická, hospodářská, kulturní a ekologická devastace naší vlasti, která je bezprostředním následkem okupace z roku 1968, znamená skutečnou národní katastrofu.

Historická událost, jejíž dvacáté výročí si připomínáme, je jednou z těch, jež přímo ovlivňují současnost: dodnes panuje v Československu totalitní vláda byrokracie opřená o všemocnou policii, kterou zásah v roce 1968, obnovil a upevnil, dodnes se svět vyrovnává i s jeho mezinárodními důsledky: pro brežněvovské vedení byl totiž také zkouškou, kam až může ve své hegemonistické politice jít, a stal se tak de facto předejrou pozdější války v Afghánistánu, potlačení polské Solidarity a vůbec politiky hrozeb, která nově otrávila mezinárodní ovzduší a vedla k dalšímu zbrojení.

Dvacáté výročí tohoto bezpříkladného aktu násilí přichází do zvláštní doby. Nové sovětské vedení podrobuje minulou éru rozsáhlé kritice, usiluje o obrodu sovětské společnosti, o zásadní reformu politického a hospodářského systému i o novou zahraniční politiku. Garnitura československých Brežněvů se tím dostává do mezinárodní izolace. Ale nejen to: navzdory verbálnímu imitování Gorbačova se dnes ocitá ve stále zjevnější izolaci i ve vlastní zemi. Jestliže její ideologii a praktiky společnost po dlouhá léta mlčky a pasivně trpěla, jsouc hluboce frustrována okupací a jejími následky, pak dnes už zdaleka tak pasivní není. Naopak: na mnoha stranách lze pozorovat, že lidé už nejsou ochotni nechat si všechno líbit a dusit v sobě své přesvědčení.

Vláda podléhá panice. A čím víc se bojí všeho, co vzniká zdola a spontánně jako autentický výraz vůle společnosti – tím svévolněji se to snaží potlačovat. Nedokáže se přitom opřít o nic jiného, než o tisíckrát použitý a už nikoho nepřesvědčující argument, že vše, co se vymyká její centrální manipulaci, je takzvaně "antisocialistické". Zakládajíc veškerou svou legitimitu na autoritě Brežněvových tanků, brání se téměř zoufale i jakékoli pravdě o tom, co se stalo před dvaceti lety. Avšak bez této pravdy není za daného, stavu věcí myslitelná jakákoliv změna k lepšímu.

Vyzýváme, proto všechny své spoluobčany, aby setřásli břímě strachu a svobodně vyjádřili své mínění, včetně svého názoru na intervenci z roku 1968 a na politiku, která z ní vzešla.

Vyzýváme československé vedení, aby se této pravdě nevzpíralo. Pakliže někdo skutečně cizí vojska do naší země pozval, jak se občas oficiálně tvrdí, nechť vystoupí konečně ze zbabělé anonymity, dozná se k tomu a vysvětlí svůj postup. Pakliže nikdo tato vojska nepozval, nechť to je konečně nahlas řečeno. Čím déle bude současná moc popírat pravdu, která je celé společnosti známa, tím

hlubší bude její izolace, tím dramatičtější, může být budoucí cesta, k obrodě a tím větší bude hanba, s níž budou jednou nuceni, opustit své funkce ti, kdo - dosazení okupací - dvacet let potlačují tvůrčí potenciál naší společnosti.

Vyzýváme posléze sovětské vedení, aby zrušilo i toto tabu, otevřelo prostor k věcnému zhodnocení událostí z roku 1968 a vyvodilo z něho důsledky. Sovětský svaz by měl přiznat svou spoluodpovědnost za nedávné osudy Československa - a to nejen v zájmu československém, ale i v zájmu věrohodnosti své nové politiky. Nelze okupaci Československa přecházet mlčením jen proto, že Československo nedosvědčilo a pravděpodobně ani nemohlo dosvědčit spravedlnost své věci branným odporem, jak to učinil afghánský lid.

Domníváme se, že dvacetiletí, které nás od roku 1968 dělí, umožňuje odstup dostatečný k tomu, aby tehdejší události byly posouzeny bez vášní a zatrpklosti. Nevyzýváme k pomstě. Vyzýváme pouze k pravdě. Pravda o minulosti a pravda o přítomnosti jsou totiž nedělitelné; bez pravdy o tom, co je, nelze daný stav podstatněji zlepšit.

Praha 14.7.1988

Stanislav Devátý
mluvčí Charty 77

Miloš Hájek
mluvčí Charty 77

Bohumír Janát
mluvčí Charty 77

*Dokument Charty 77 Slovo k 20. výročí srpna 1968, který chtěli mluvčí Charty 77 S. Devátý, M. Hájek, B. Janát předat na sovětské velvyslanectví v sobotu 20. srpna 1988.
Zdroj: Dokument Charty 77 č. 77|40|88, Slovo k 20. výročí srpna 1968, in: Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 15, s. 2-3.*

Příloha č. 3: Zpráva Nezávislého mírové sdružení

ZPRÁVA O PŘIPRAVOVANÉ PROTESTNÍ "ROZPTÝLENÉ" MANIFESTACI 21. SRPNA 1988

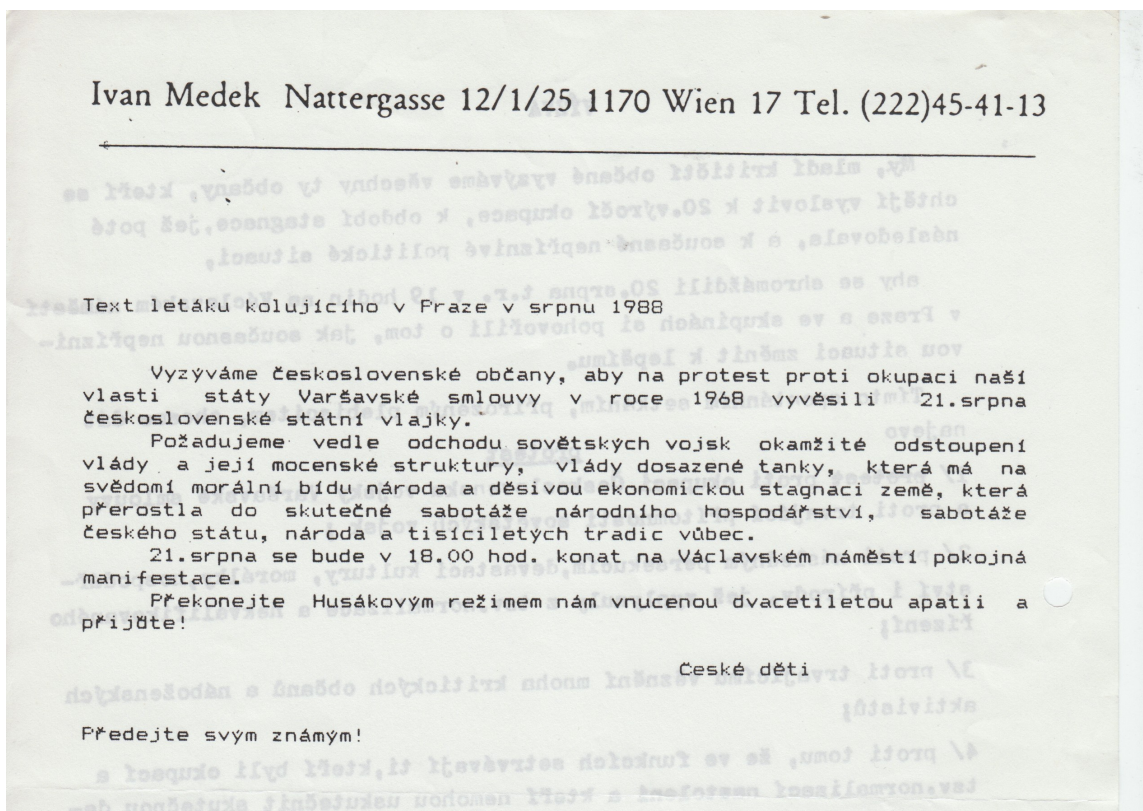
y
v š e m s p o l u o b ě a n ě m, že uspořádají dne 21. srpna 1988
"rozptýlenou" manifestaci, kterou chtějí vyjádřit svůj nesouhlas se
vstupem a přítomností sovětských vojsk na našem území.

K a ů d ů, kdo si se stejným úmyslem tento den p ř i p n e
t r i k o l ó r u nebo složením barev svého oděvu, úpravou prostředí
či jiným způsobem vytvoří tento státní symbol, stává se účastníkem
této akce, která bude vyjádřením protestu proti již dvacet let
trvající nezákonné okupaci.

za Nezávislé mírové sdružení
- iniciativu za demilitarizaci společnosti
Jan Chudomel, Kubelíkova 11, Praha 5

*Zpráva Nezávislého mírového sdružení o připravované rozptýlené manifestaci na den
21. srpna 1988. Zdroj: Libri prohibiti, sb. Letáky domácí.*

Příloha č. 4: Leták Českých dětí

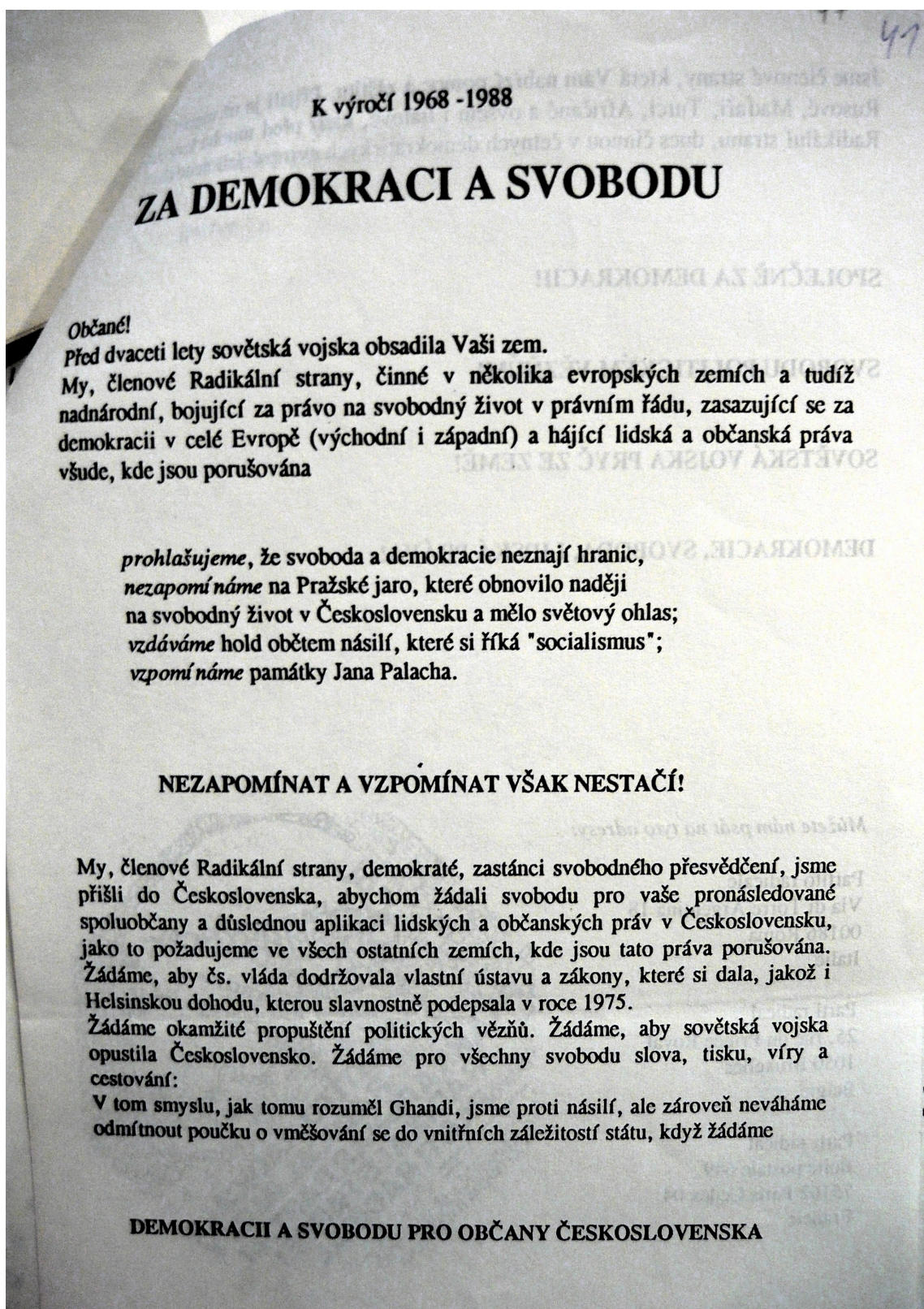

Text letáků nezávislé iniciativy České děti, který vyzýval občany k protestu v den 21. srpna 1988. Zdroj: Libri prohibiti, sb. Letáky domácí.

Příloha č. 5: Leták k 21. srpnu 1988

Leták neznámé iniciativy či jednotlivce vyzývající k rozptýlené demonstraci v den 20. výročí sovětské okupace, zdroj: Libri prohibiti, sb. Letáky domácí.

Jsme členové strany, která Vám nabízí pomoc a záštitu. Přijali je už mnozí Poláci, Rusové, Maďaři, Turci, Afričané a ovšem i Italové, kteří před mnoha lety založili Radikální stranu, dnes činnou v četných demokratických evropských zemích.

SPOLEČNĚ ZA DEMOKRACII!

SVOBODU POLITICKÝM VĚZŇŮM!

SOVĚTSKÁ VOJSKA PRYČ ZE ZEMĚ!

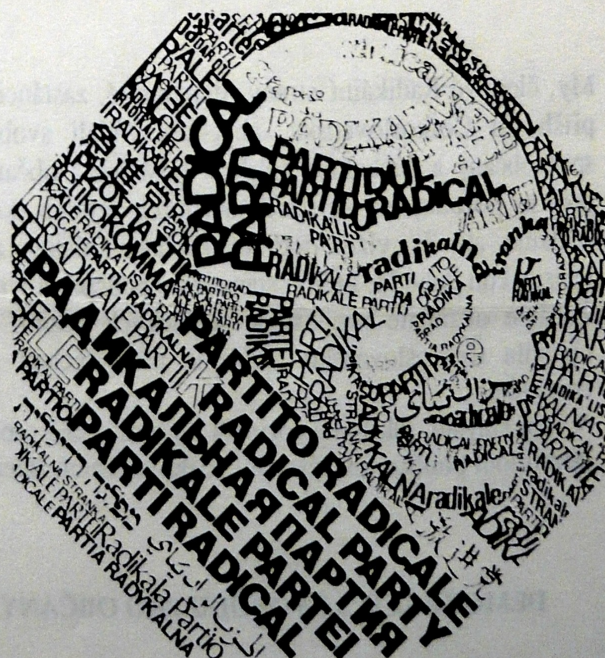
DEMOKRACIE, SVOBODA, LIDSKÁ PRÁVA!

Můžete nám psát na tyto adresy:

Partito radicale
Via di Torre Argentina 18
00186 Roma
Italie

Parti radical
25, rue du Prince Royal
1050 Bruxelles
Belgie

Parti radical
Boite postale 649
75162 Paris Cedex 04
Francie

Prohlášení Radikální strany k 20. výročí sovětské okupace Československa. Zdroj: ABS, fond Ministerstva vnitra a životního prostředí ČR.

Příloha č. 7: Tabulka s údaji o výskytu protirežimních tiskovin a dalších projevů

Příloha II k č.j. CB-00104/03-VN-88

Tabulka hlášených výskytů protizákonných písemností
a projevů za období od 1. do 21. srpna 1988

	nápisy	zahraniční letáky	letáky	anonymní telefonáty	anonymní dopisy	verbální projevy
Praha	4	cca 1 300	1 000	5	30	-
Brno	21	cca 1 450	20	-	-	1
Plzeň	35	-	15	1	-	-
Ústí n. L.	16	1	cca 300	2	3	-
Č. Budějovice	-	cca 350	-	-	8	-
Hradec Králové	16	-	35	-	5	-
Ostrava	29	-	30	-	1	1
Bratislava	7	9	8	3	-	-
B. Bystrica	7	-	-	-	-	-
Košice	6	-	-	-	-	-
C E L K E M	141	3 110	1 408	11	47	2

*Tabulka výskytu letáků, tiskovin a dalších projevů vztahujících se k 20. výročí okupace
Československa. Zdroj: ABS, fond A36 X. správa SNB, Informace o bezpečnostní
situaci.*

Příloha č. 8: Fotografie z demonstrace

*Davy lidí přihlížejících na dění na Václavském náměstí 21. srpna 1988. Zdroj:
internetový archiv fotografií Stanislava Pence,
<https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.*

Shromáždění pod sochou sv. Václava v odpoledních hodinách 21. srpna 1988. Zdroj: internetový archiv fotografií Stanislava Pence, <https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.

Tomáš Dvořák a Hana Marvanová na shromáždění. Zdroj: internetový archiv fotografií Stanislava Pence, <https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.

*Tomáš Dvořák čte prohlášení, které vzniklo z diskuze shromážděných pod sochou sv. Václava 21. srpna 1988. Na snímku vlevo je vidět také Hana Marvanová, vpravo od T. Dvořáka je Stanislav Penc. Zdroj: P. BLAŽEK – R. LAUBE – F. POSPÍŠIL (eds.), *Lennonova zeď v Praze: Neformální shromáždění na Kampě 1980-1989*, Praha 2003, s.*

334.

Lidé pochodující Prahou v den 20. výročí okupace Československa, zdroj: internetový archiv fotografií Stanislava Pence, <https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.

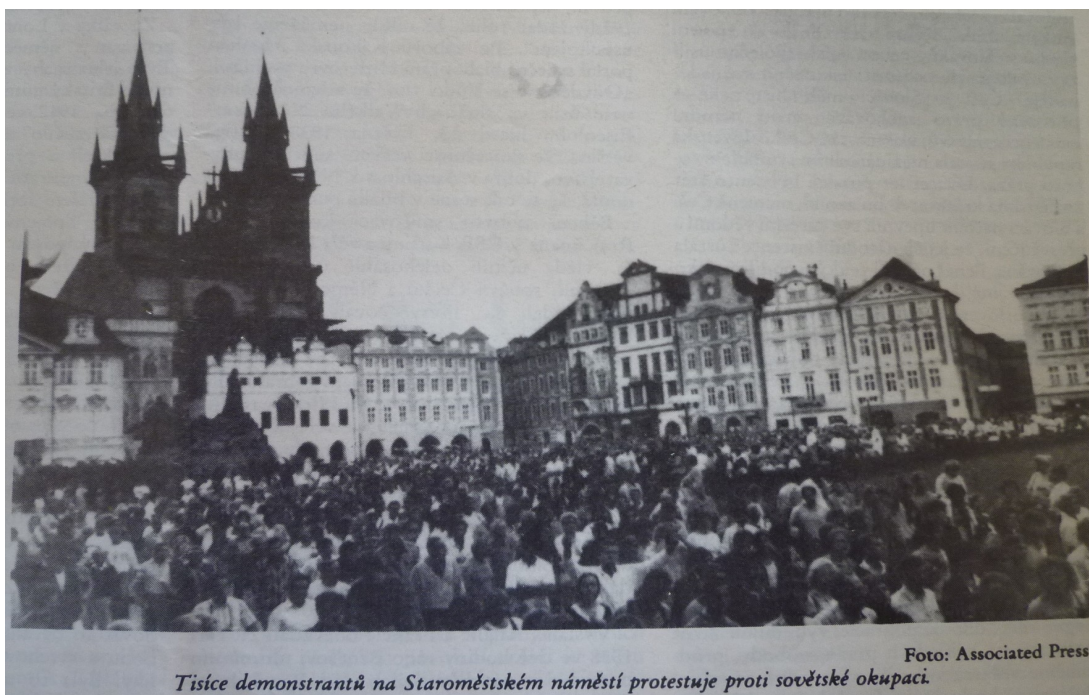

Foto: Associated Press

Tisíce demonstrantů na Staroměstském náměstí protestuje proti sovětské okupaci.

Demonstrující na Staroměstském náměstí v Praze. Zdroj: České slovo, roč. 34, č. 9, září 1988, Deset tisíc statečných, s. 1.

Příloha č. 9: Prohlášení z 21. srpna 1988

K požadavkům československých občanů z 21. srpna 1988

V neděli 21. srpna 1988 na Václavském náměstí v Praze se sešlo několik tisíc československých občanů. Po dlouhé době se opět veřejně a otevřeně hovořilo. Diskuse odrážela především kritické názory občanů na současné hospodářské a politické problémy v Československu a vyústila nakonec ve spontánní a nikým předem nepřipravené Prohlášení, v němž byly vzneseny tyto požadavky:

- odchod sovětských vojsk z našeho území
- odsouzení vojenské intervence států Varšavské smlouvy do Československa v r. 1968 jako porušení norem mezinárodního práva
- pravdivé přehodnocení událostí r. 1968 a tzv. normalizace
- vyhlášení svobodných demokratických voleb a možností nezávislé kandidatury
- svobodu sdělovacích prostředků a zrušení cenzury
- dodržování základních lidských práv v souladu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech
- propuštění politických vězňů a rehabilitace všech osob, které byly a jsou za své politické a náboženské přesvědčení perzekvovány
- umožnění činnosti nezávislých iniciativ a jejich nerušené veřejné působení
- zveřejnění úplného doslovného znění tohoto prohlášení v hromadných sdělovacích prostředcích

Toto prohlášení je adresováno prezidentu ČSSR, generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ, Federálnímu shromáždění, vládě ČSSR a tiskovým agenturám.

Je potřebné, aby se překonala nedůvěra, která panuje mezi občanem a státem. V tomto prohlášení se otevřeně projevilo mínění československých občanů a je nyní na představitelích naší země, aby se jím zabývali.

Připojujeme se k tomuto Prohlášení a doufáme, že bude možné navázat se státními orgány dialog k řešení uvedených požadavků.

Obracíme se ke všem lidem, kteří s těmito požadavky souhlasí a kterým není lhostejná současná situace v Československu. Vyzýváme k podpoře Prohlášení československých občanů z 21. srpna 1988.

Prohlášení občanů, které vzniklo z diskuze pod sochou sv. Václava 21. srpna 1988.

Zdroj: Bulletin Nezávislého mírového sdružení, roč. 1 (1988), č. 3 (září), s. 6-7.

Rozhovor se Stanislavem Pencem

*Rozhovor se Stanislavem Pencem vedla Nikola Hauserová.
Byl uskutečněn 26. června 2011 v Milkovicích v Českém ráji.*

Z konce 80. let jste znám jako aktivista nezávislých iniciativ. Co Vás vedlo k zapojení se do opozičních aktivit?

To je relativně složitá otázka, že jo...Jak na ni jednoduše odpovědět s odstupem dvaceti let? Před dvaceti lety bych na ni dokázal odpovědět rovnou, ale na základě toho, jak člověk vnímá nové a nové informace a čím člověk víc ví, tak tím je víc smutný, že jo...Tak jako určitě to bylo z nějaké mladické nerozvážnosti a z radosti ze života. A bylo to taky, protože ta doba nebyla tak různorodá, jak je teď. V té době jsem vlastně s nikým jiným nekamarádil než s lidmi...byli to starší lidi, já jsem byl v té době asi nejmladší...nedokážu to jinak vyjádřit než takhle, jak jsem teď řekl. Nevím, jestli je to srozumitelné.

To znamená, že pro Vás nebyl žádný konkrétní impuls, který by Vás inspiroval se zapojit do opozičních aktivit?

No, říkám, že ta doba byla jiná, než je dnešní doba. Tamta doba byla taková, že co se týkalo státního zřízení a věcí, které nás obklopovaly, ty byly černobílé. Nebyly tak

barevné, jak je ten svět dneska. Dneska se člověk rozhodne, že bude dělat tohle a ten sen si splní, že jo. Chce cestovat, tak cestuje. Chce poslouchat tuhle muziku či jinou, nikdo mu do toho nezasahuje. Je úplně jedno, jak člověk vypadá, jak se obléká. A tamta doba byla taková, že ten státní aparát a společenské vnímání diktovalo, jak mají lidé žít. Mě samotného chtěly rodiče ostříhat. Nemohly se nosit dlouhé vlasy, popsaná trička...jsou to vizuální jakoby nesmyslný, z dnešního pohledu, nesmyslný věci, který asi u spousty lidí rozhodovaly. Většině lidem to bylo asi jedno, jako je i dneska jedno, co se kde děje. A těm lidem, kterým to jedno nebylo, tak mezi ně já jsem patřil no. Já jsem chodil do Jazzový sekce, kde byla muzika, literatura, zajímaví lidé...a jednoho dne, to bylo na Kačerově, myslím, že to bylo každou středu se tam chodilo od tří hodin...a už od Kačerova, jak jsem tam přicházel, tak všude stáli policajti. Ten výbor Jazzový sekce zavřeli a Jazzovou sekci rozprášili. A to byl v těch šestnácti letech takový impuls, že jsem si řekl, co to znamená a začal jsem se zabírat i těmi věcmi, které se týkaly politiky. Dneska je to asi zase jedno spoustu lidem, jak věci fungují, ale v té době ta věc byla černobílá.

Většina lidí věděla, i děti, mladých lidí, že jsme okupovaná země, ale nesmělo se o tom mluvit. Když se jelo z Prahy do Liberce, tak byli vidět ruský tanky a ruský vojáci po silnicích, ale nesmělo se o tom říkat, co se týká toho 21. srpna. Všichni věděli, že to je okupace. Kdekdo měl schované noviny z té doby, což se nesmělo říkat a z toho i vyplývalo, že je i taková soudržnost lidí navzájem a že to jako mělo i nějaký efekt, který byl okamžitě převálcovaný v roce šedesát devět, což já ještě nebyl na světě, ale jako z tohoto povědomí jsem v té době měl, že jako střílela česká policie, český vojáci zasahovali proti lidem. A v sedmdesátém roce už se žádní lidé nesešli. A byly organizace jako byla Charta nebo Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, kde já jsem kamarádil s hodně...protože jsem bydlel v Praze, tak v té době jsem kamarádil s Petrem Uhlem, s Jirkou Dienstbierem, s Havlem. Ale to byli normální lidi, s kterými nikdo jiný nekamarádil. Kamarádili s nimi buď máničky a nebo lidi, který jako...spíš bych řekl, že to bylo ghetto těch lidí. A ne mezi těmi starými, ale mezi těmi mladými, mezi kterými byl i Jan Chudomel, který byl pod touhle demonstrací podepsaný jako svolavatel i s uvedenou adresou na Žižkov, tak jsme vlastně vymysleli, že uděláme velkou demonstraci, ne jenom nějaký prohlášení jako dělala Charta, že...podpora lidských práv a jak je důležitý, aby se věci říkaly ve skutečnosti, ale my jsme si mysleli, že je důležitý, aby lidi přišli do ulic, tak jak to bylo známé z Polska. A na základě toho

jsme udělali a začali jsme tisknout letáky a začali jsme to roznášet mezi lidmi. To znamená, že jsme jezdili vlaky a vystupovali jsme různě a tam jsme to lepili. To nám tenkrát bylo trojici lidem vlastně osudný, toho 17., 15. srpna...to byl víkend před 20. výročím okupace. My jsme byli někde, samozřejmě jsme chodili po hospodách za holkami na zábavy a roznášeli jsme v těch Čelákovících jako mladý kluci letáčky. Potom podle spisů bylo vidět, že ta policie to měla velmi kvalitně zmáknuté, že věděli úplně o všech letácích, který jsme vylepili. Sledovali nás vlastně až do Doks, kam jsme jeli, protože jsme věděli, že tam bude hodně lidí v létě, koupaliště že jo, Máchovo jezero...no a tam nás ráno zatkla policie, vlastně úplně blbě. Měli jsme utíkat, my jsme neutíkali, možná by nás stejně dostali. A bylo to strašně zajímavé, ráno brzo ráno nás zatkli a chvíli nás jakože vyslyšeli v Doksech. Potom přijel anton, nás tři naložili²⁸⁶, odvezli nás do Prahy na Bartolomějskou ulici na Státní bezpečnost a odtamtud nás pustili. Nevzali nás do vazby, obvinili nás s pobuřování, to byl paragraf sto, kde tam dávali vždycky natvrdo tresty. Mě bylo chvíli po 18 a ti dva kluci byli starší, tak čtyřadvacet, pětadvacet řekl bych, ti se na té policejní stanici přiznali, že roznášeli letáky. Já jsem zapíral a odmítal jsem vypovídat a na základě tohoto toho postupu se vlastně stala...No v podstatě se stalo to, že oba dva ty mé kamarády tam svlíkli skoro do naha, kontrolovali, vyhrožovali, jak je propustí z práce... Já jsem odmítal vypovídat, mě nikdo nesvlíkl, měl jsem tašku, kterou jsem měl plnou letáků a z té Bartolomějské jsem s tou taškou plnou letáků odešel. A dál jsem ty letáky rozdával...

To je zajímavé, jak to bylo možné?

To je strašně zajímavé. To byla taška, kde jsem měl nahoře svetr a jím to...prostě se do té tašky nekoukli. I tím antonem jsem šel s tou taškou, tak to byl takový zajímavý moment...a potom se stalo nevídané a to že státní zástupce...a bylo to v takovém zvláštním souběhu, protože na konec roku byla plánovaná návštěva Mitterranda v Čechách a vlastně tenkrát povolili Škroupovo náměstí.²⁸⁷ Takovou velkou demonstraci na připomenutí si přijetí Deklarace lidských práv...a srpen, září jsme byli obvinění²⁸⁸ a potom v září, listopadu to překvalifikovali na přestupek²⁸⁹. To už si vytvořili takový nový zákon, kde v tom přestupkovém řízení mohla hrozit až několika tisícová pokuta,

²⁸⁶ Společně se Stanislavem Pencem roznášeli letáky ještě Radek Šimice a Ivan Vaněček.

²⁸⁷ Demonstrace na výročí přijetí Všeobecné deklarace lidských práv se konala 10. prosince 1988.

²⁸⁸ Stanislav Penc, Radek Šimice a Ivan Vaněček byli z trestného činu pobuřování obviněni 17. srpna 1988.

²⁸⁹ Celý případ byl překlasifikován na přestupek již v září 1988.

kteřou nám uložili a tu já jsem nikdy nezaplatil a tím to vlastně skončilo.

A co se týká té demonstrace jako takové, tak nám se vlastně touhle propagandou podařilo na tom Václavském náměstí probořit takovou tu bariéru strachu a na Václavském náměstí se skutečně sešly stovky možná tisíce lidí. A policie byla tak šokovaná, že nebyli schopni vůbec vlastně jako zakročít. Potom během dne v té Praze zakročovali, to byl velký průvod po Praze, bylo to zajímavý...Taky je zajímavý, že třeba ty zasahující policajti měli mnohem menší výzbroj a byli míň ustrojený jako do nějakého konfliktu než jsou současní policajti. Tamto byli policajti v brigádýrkách a potom měli nanejvýš nějaký štít.

Účastnil jste se demonstrace 21. srpna 1988?

Ano....

Byl jste při diskuzním shromáždění pod sochou sv. Václava, když tam mluvila Hana Marvanová s Tomášem Dvořákem?

To jsem samozřejmě byl. Já jsem kamarádil jak s Tomášem Dvořákem, tak s Hankou Marvanovou. Dokonce existuje taková fotografie, v knížce Lennonova zeď. A na té fotografii jsme blízko vedle sebe. Na té fotce je kruh, který byl jako takový květináč, kde je dneska deska Palachovi a Zajícovi na Václavském náměstí. Tak tam na tom místě jsou řečníci, Hanka Marvanová s Tomášem Dvořákem a já stojím mezi nimi takhle jako v poklonku.

Byl jste na demonstraci až do konce? Mám teď na mysli zásah policie proti demonstrujícím u Národního divadla, který byl prý poměrně brutální...

Já si to u Národního divadla nepamatuji. Mě se to dneska motá všechno dohromady. Nedokážu to takhle říct. Víím, že hodně brutální zásah, tak byl v osmdesátém pátém roce u Lennonovy zdi, kdy nás s auty a s psy hnali přes Karlův most...rozjetý auta, puštěný psi bez vodítka a bez košíků...to bylo docela ostrý.

Z mého pohledu jsme je tímhle docela zaskočili, protože si mysleli, že přijde pár desítek lidí a přišly skutečně stovky možná tisíce lidí. To pro ně byl takový šok. Policajti tam určitě byli, jezdily antony, určitě se něco dělo. Vím, že tam bylo hodně lidí zatčených, určitě jako každou demonstraci. Tam bylo taky zajímavé, že v tom osmdesátém osmém roce došlo vlastně k vyhlášení, že každý týden nebo každých čtrnáct dní bude na Václavském náměstí další shromáždění. Začínala korza na pěší zóně, kde se scházeli lidi a chodili jenom dokolečka. A dneska zase by to někde v davu na Václavském náměstí nebo diskuze na Karlově mostě, by to vůbec nevyznělo, vůbec by se nic nedělo, nic by to nemohlo ani změnit ani pohnout, ani by to nikoho nezajímalo. Tak ta doba byla jako jiná z tohoto pohledu. Vlastně každá blbost, dalo by se říct z dnešního pohledu, znamenala velkou věc. Něco podobného jako kdyby teď se našla parta lidí, politiků, která by to myslela dobře a když by se dostala do různých funkcí, tak by nekradli, nepřeváděli by částky na své kámoše, nepodváděli by a nedělali zákony na základě nějakých lobbistických dohod. Tak by asi lidi byli taky fascinováni tím, že jsou tady lidi, který to myslí jako dobře. Tak tamto byla doba taková, že říct jenom ten názor nahlas byla statečnost. To je samozřejmě nesmysl z lidského pohledu, ale i z pohledu té doby, protože ta doba byla mnohem blíže druhé světové válce než jsme dneska. Tam ti lidi byli ještě jako známí, člověk s nimi mohl ještě mluvit. Doba těch 50. let byla živější, než je dneska. Na druhou stranu ta doba té normalizace s největší pravděpodobností vytvořila to, s čím se tady dneska taky potýkáme a to to, že když se člověk do ničeho nehrabe a nic ho nezajímá a tady si dělá svojí zahrádku a jezdí na svoji chalupu se svojí rodinou, tak jednou za pět let dostane doložku, aby mohl jet do Jugoslávie. A to mu stačí ke spokojenosti. Nikdo mu nic nedělá, čas od času může ukrást pytel cementu v práci, ulít se, ale nesmí nic říkat proti. Když je v nějaký funkci, tak vlez do strany. A ten kdo to nedělal, byl považovaný za blbce, který si vlastně šlape po štěstí. Řada těchto zafixovaných stereotypů platí do dneška. Většina rodičů má pocit, že jejich děti musí mít střední školu a vysokou, protože tím se domnívají, že se ty děti líp užijí. Přitom to není skutečností, že jo...Tady nejsou řemeslníci v republice. Kdo sem jezdí pracovat manuálně jsou Ukrajinci, Bulhaři, Rumuni, Mongolové, Vietnamci a Číňané...To je ale zase jiná filosofická rovina...

Vrátila bych se zpět k těm letákům, které jste roznášeli v Čelákovících, Doksech a jinde. Zajímalo by mě, jestli to byla Vaše první akce?

Co se týká té skupiny těch tří kluků, jak jsme byli chycení, tak to ano. A taky byla

poslední, protože ti dva další kluci už se potom nechtěli ničím zaobírat, aby právě...jeden z nich už myslím měl dítě, měli práci. Nelze jim to vyčítat. Osobně se domnívám, že nelze někomu vyčítat něco z dnešního pohledu, že třeba někde podepsal policajtům spolupráci. Je to možná drastický pohled na věc, nebo jiný, ale podle mého názoru za člověkem je celý život. Například, když jsem mluvil o té Jazzové sekci, tak mezi lidmi, který jsou vedený v seznamu spolupracovníků Státní bezpečnosti z těch pěti lidí, který za Jazzovou sekci byli zavření, jsou dva – Karel Srp jako předseda a Joska Skalník jako jeden z těch lidí, kteří tu Jazzovou sekci vedli. Já jsem do dneška nenašel žádnou hmatatelnou zmínku o tom, že by jeden z nich prozradil něco co by znamenalo ohrožení něčeho, vydání nějaké knihy, koncertu, uskutečnění nějakého setkání a nebo že by za nějakou informaci, kterou případně prozradil u policie někomu něco hrozilo nebo se mu něco stalo. A přitom moralisté dnešní doby, kteří drželi hubu a krok a jenom náhodou, že padl režim, tak z jejich SSM kariéry se nestala kariéra v komunistický straně a dneska zastávají jednotlivý funkce. Například Pavel Žáček...Přitom Pavel Žáček je zrovna ten produkt člověka, který v momentu kdyby žádná revoluce nebyla, tak dneska by byl v komunistický straně, protože byl nejenom řadový člen SSM, ale byl v mezifakultním výboru stejně jako Monika Pajerová, která je taky dneska braná veřejností jako revolucionářka, ale to byli revolucionáři posledního dne. To byli organizátoři demonstrace 17. listopadu, která byla organizována městským výborem SSM. To je třeba nezapomenout. Ta demonstrace se jenom zvrtila. A zvrtila se jenom z toho důvodu, že už to ve všech ostatních zemích padlo...komunistický režim. Už padla Berlínská zeď čtrnáct dní předtím.²⁹⁰ My jsme byli poslední a po nás až bylo Rumunsko. To byl tak rychlý souběh událostí, že dneska tihle ti lidi hlásají morálku a lidi, který ve skutečnosti neměli vůbec žádnou odvahu a ani dneska ji nemají, tak ti hlásají tu morálku ve většině případů. Nebo ti, který se úplně definitivně zbláznili. Tím chci říct, že je potřeba hodnotit lidi, když už se hodnotí, tak ne podle záznamu Státní bezpečnosti, že někde někoho vedla nebo nevedla, ale podle toho, co skutečně ti lidé udělali nebo neudělali. Například předsedkyně Konfederace politických vězňů byla politická vězeňkyně od roku 1956 do roku 1959, kde na urgence jejího otce ji pustili z vězení. Muselo to být strašný pro mladou holku někde ve vězení, která ani netušila, o co jde. Z toho svazku spisů vyplývá, že ona se do toho vězení dostala na základě toho, že byla v mileneckým kontaktu s někým, po kom ta komunistická moc šla. Ona jinak byla celou dobu v Jáchymově, v uranových dolech vrchní zdravotní sestrou. S politikou neměla nic společného. Nic nedělala, žádný letáky nikde neroznášela. Nic takového.

²⁹⁰ Berlínská zeď padla 9. listopadu 1989.

Dneska je předsedkyní Konfederace politických vězňů a už se jí podařilo z té konfederace vyhodit desítky lidí, kteří skutečně do těch věcí šli s přesvědčením. Ty 50. léta musely být hrozná dost velkou měrou z důvodů toho, že ti komunisti se pokoušeli zlikvidovat třídy jako takové. To znamená, že ve vězení se ocitli lidé, kteří byli naprosto nevinný, kteří nebyli žádní odbojáři a nic proti režimu vlastně nevytvářeli.

Jinak letáky byly na Lennona, potom byly letáky na Mezinárodní den odzbrojení, to byl osmdesátý šestý rok na Staroměstském náměstí. Potom byli jednotlivé letáčky k různým politickým vězňům a potom od začátku roku 1988 začaly vycházet Lidové noviny, jednou za čtrnáct dní byly Informace o Chartě, které se dál rozmnožovaly a rozdávaly lidem. A potom byla taková zajímavá zábava a to vlastně přepisování relací Svobodný Evropy. Tyhle ty letáky byly vyrobený na blánách, přes rámečky...to byly takový blány, myslím, že se tam vešly tři letáčky. Potom byly letáky, který už měly obrázky, který byly sítotiskem dělaný. To byl letáček k 10. prosinci k Mezinárodnímu dni lidských práv, ale to bylo vytištěné na Václavské náměstí. Potom se to stříhalo a přepisovalo se to. Potom byl Palachův týden, kde byly barevný letáky. Polovina toho letáku byl potisk trikolóra, druhá byla jenom sítotisk, což bylo taky zajímavé, protože výroba těchto letáků si vyžádala čas. A nesměl o tom nikdo vědět, takže se to tisklo čtyři pět dnů. To jsme byli někde zavření, měli jsme natahaný šňůry a co se vytisklo se muselo vzít na kolíček a zavěsilo se to na šňůry a takhle to uschlo než se to vůbec mohlo dát do sebe, rozřezat. Myslím si, jsem o tom přesvědčený, ne na základě nějakých faktických vědomostí, ale co se týká nápisů a letáčků, protože my jsme rozhodně nebyli jediný, kteří vyráběli nějaký letáky...nezávisle na nás byla řada lidí, který dělali různé letáky, ale jenom v menším provedení, ale podle mě ti komunisti to měli vymyšlený, že měli různě nějaké lidi, kteří jim hlásili v různých ulicích, aby nikde v těch centrech měst žádný leták nebyl. Když se někde objevil nějaký nápis, tak ho okamžitě zamalovali. Výjimkou byla chvilku Kampa, ale tam byly spíš romantické básničky od Johna Lennona než protikomunistický hesla. A co se týká letáků vyvěšených, tak si myslím, že...prostě neměli kamery, dneska mají kamery, takže když vidí někoho, kdo stříká sprejem nějaký nápis, tak ho hnedka čapnou, v té době ale neměli v takový míře ty kamery. Taky byly, ale jenom na těch centrálních místech a nebyly otočný...třeba na křižovatce Anglické ulice bydlel Petr Uhl a naproti byly kamery, které byly namířené na vchod k Petrovi Uhlovi a to stejný měl Benda i Havel. Měli prostě kameru namířenou na barák.

Letáky, které jste tiskli k 21. srpnu 1988 vy, byli letáky Nezávislého mírové sdružení?

No, pod tím bylo podepsáno za Nezávislé mírové sdružení Jan Chudomel, Chelčického, Praha 3...ale ten letáček jako takový...tam bylo jakože 21. srpna 1988 se připomíná 20. výročí okupace naší země sovětskou armádou a vojsk Varšavské smlouvy. Kdo má stejný názor, že by měli odejít...něco v tomhle tom duchu to bylo psaný...tak ať tehdy a tehdy přijde 21. srpna na Václavské náměstí a nebo v centrech měst udělá demonstraci. A pod tím byl podepsaný Honza Chudomel.

Vy jste tedy nebyl členem NMS, ale spolupracoval jste s nimi...

Takhle se to vůbec nikdy nedělilo. Já jsem nikdy nepodepsal Chartu třeba, protože jsem to nepovažoval vůbec za důležité. Připouštím Charta byla asi důležitá v momentu toho vzniku, kdy mě bylo sedm let. Ale kamarádil jsem s chartisty a u Petra Uhla jsem byl každou chvíli. Jirka Dienstbier mi byl po revoluci za svědka na svatbě. Nezávislému mírovému sdružení jsem tiskl ty informační servisy. Já jsem potom s Ottou Veverkou a Heřmanem Chromým vlastně na základě té tradice, co byla u Lennonovy zdi, založili v roce 1988 Mírový klub Johna Lennona, který měl ve svém zakládajícím prohlášení odchod sovětských vojsk, odzbrojení ve smyslu odvezení těch jaderných zbraní, co tady měli...na to, že to byla kulturní aktivita, to byl docela tvrdý text. Já jsem to ale nikdy nezažil, že by se něco takhle rozdělovalo. Těch lidí bylo strašně malinko. Moc lidí nebylo, který by byli ochotní se pod něco a za něco podepsat. Potom byly podpisovky, bylo Několik vět. To bylo v březnu osmdesát devět²⁹¹ a to bylo jenom takový prohlášení, jak respektujte...bylo to tak napsaný, aby to mohli podepsat i ti oficiální umělci, některým z nich už pomalinku začala docházet trpělivost. A taky tam byl Křížan. Ten byl zajímavý tím, že odmítl nějakou cenu Klementa Gottwalda při nějakém filmovém festivalu. On normálně točil, filmoval. Tak ten byl důležitý. Petr Čepek, Milena Dvorská. Ti, kteří dokázali oslovit další lidi a vlastně pod tu petici se podepsalo nějakých třicet tisíc lidí. Dokonce Zagorová to podepsala. A třeba Václav Klaus byl jediný z Prognostického ústavu, který to nepodepsal. Dokonce i ten Ransdorf to podepsal. V těch Několika větách byl mluvčí Křížan, Vondra a Havel, a pak Havla i Vondru zavřeli, to bylo za leden osmdesát devět. Vondrovi proměnili podmínku někdy v létě, Havla, Veverku a Petrovou nechali po Palachově týdnu ve vazbě. A potom nás

²⁹¹ Petice Několik vět byla zveřejněná v červnu 1989.

vzali do vazby ještě pět dalších – Dana Němcová, David Němec, Jana Šternová, mě a Petra Placáka. Tři nechali ve vazbě, Vondrovi podmínku potom proměnili. To potom Svobodná Evropa vyhlásila, že nová sběrná místa pro podpisy, protože to byly petice, který se dělali...a tím Chudomelem to vlastně začalo, že byla uvedena celá adresa. Takhle to dělala Charta i VONS, že tři mluvčí se podepisovali, ale tentokrát to bylo i s adresami, aby lidi, když podepíšou Několik vět, aby to poslali na nějakou adresu. A potom náhradní mluvčí byla Hanka Marvanová, Tomáš Tvaroch a já, takže nám chodily mraky dopisů denně do schránek, byla to strašná legrace...i anonymní, jakože budete vyšet a takovýhle blbosti. To byly asi nějaký policejní provokace, těžko říct...

Mluvil jste o Palachově týdnu. Byl jste zatčený přímo na demonstraci?

No, nejdřív patnáctého, kde to nebyla demonstrace, ale že půjdeme jako zástupci v předvečer položit květiny...to jsme tam ani nedošli, to nás zatkli a odvezli. Potom jsme tam šli o den později, ale Svobodná Evropa vyhlásila, že tam půjdeme a to nás tam zatkli a hned odvezli do Školský ulice a potom až někdy v jednu hodinu v noci na vazbu. A to jsem byl zatčený. Potom byly vlastně dva soudní procesy. Jeden byl s Havlem, toho vyčlenili úplně samostatně. A potom byl s tím zbytkem, to byl Vondra, Petrová, Veverka, ti zůstali ve vazbě a potom byla Jana Šternová, ta mimo jiné za Hitlera dostala asi dvacet let, potom ji pustili, když skončila válka, a potom byla v cele smrti na Pankráci v 50. letech. To bylo zajímavé, protože když nás tam drželi na tom dvorečku ve Školský v lednu, zima obrovská, s rukama takhle nahoře, tak ona říkala – horší než za gestapa a to jsem to zažila. My jsme byli souzení na Praze 2 a Havel byl souzen na Praze 3. A ten soud byl ve stejný den, aby se ti lidi, novináři museli rozdělit na dvě skupiny a přesto u těch soudů bylo velké množství lidí. Na každém tom soudu bylo tak sto padesát lidí. Demonstrace za naše propuštění trvaly asi 14 dní. Potom se tomu říkalo Palachův týden. Lidé se tam scházeli každý den, dostávali přes držku, což my jsme nevěděli, my jsme byli izolovaný od informací. Nevěděli jsme nic. Tady byla relativně masírka, protože ti lidé, kteří byli zatčeni, tak ti byli zveřejněni v novinách s plnými adresami domů...narušovatelé veřejného pořádku, antisocialističtí živlové...nevím, co tím chtěli vytvořit. Tak tam jsem měl tu čest být zveřejněn jako první a Havel byl úplně jako poslední. Mě se tam vlastně stalo jen to, že jsem dostal dvě pěsti v průjezdu...mě se totiž podařilo tu kytku k soše položit. No a hned mě samozřejmě chytli, odvěkli mě do průjezdu a tam jsem dostal pěstí, ještě

jednu, nakonec jsem se bouchl do hlavy zezadu a potom si jenom pamatuji, že mě naložili do auta a tam jsme stáli asi 12 hodin, možná míň...a potom nás odváželi spoutaný. Tenkrát jsme byli asi 14 dní na vazbě, mimo těch tří, o kterých jsem mluvil...to byl Palachův týden. A to bylo důležité, protože najednou bylo vidět, že to není parta jen nějakých pár lidí, ale to složení těch lidí...to byli učni, cikáni, máničky, pankáči, důchodci. Žádní intelektuálové, žádná parta studentů, žádný Pajerový a Žáčkové.

Role studentů byla důležitá hlavně v listopadu 1989...

Bylo to strašně důležitý ten listopad, určitě. Každý věděl o někom z jiné školy a vznikla davová psychóza, která znamenala...já si pamatuji, že 17. listopadu bylo v pátek a ještě ve středu se na jednotlivých školách studentům bránilo násilím, aby chodili vůbec do školy. Ať jedou za maminkami, když nechtějí stávkovat, tak ať táhnou z Prahy, ať jsem moc nelezou. To jsou takový věci, který se v historii moc nepíší...Studenti jednotlivých škol, ale těch výtvarných a umělecký, v kavárně Slavia napsali takové prohlášení v sobotu a v neděli vzniklo v Činoherním klubu Občanské fórum²⁹². A my jsme se Sašou Vondrou šli na Karlově náměstí, tam je taková vysoká škola technického učení a tam bylo zasedání té party vysokoškoláků, kteří říkali generální stávku, odstoupit atak. A my jsme jim říkali, že to není možný, my už se tím zabýváme dlouhou dobu a tohle lidi ani neskousnou, to jsou moc velký požadavky. A oni říkali, že musejí. To byli dobrý. A potom to bylo parádní, že vydrželi ty lidi na vysokých školách. Tak ono je to zábava. Kdyby dneska byla nějaká demonstrace, kdyby se lidi shodli na tématu, který podle mě by neměl být peníze a závist, ale kdyby to bylo třeba řádné fungování státní správy a lidi by na základě toho začali demonstrovat. Tak lidi z ekonomický školy by vymysleli, jakým způsobem...tak ono je to jednoduchý, ona by stačila průhlednost a tresty za lumpárny a ten stát je v pohodě. Jenom chci říct, že kdyby se lidi začali zajímat podstatou věcí a vycházelo by to z mladých lidí, tak si myslím, že by lidi byli v podobný euforii.

Ale co se týká toho 17. listopadu a těch dní potom, tak to byla hezká doba, co se týká sounáležitosti...člověk šel někde po městě a potkával se s jinými lidmi a všichni se smáli a bylo to...někteří komentátoři to přirovnávali k vítězství hokejistů, fotbalistů, ale podle mě tohle bylo mnohem víc, mnohem hlubší, radostnější. Tenhle způsob euforie byl jiný,

²⁹² Občanské fórum vzniklo 19. listopadu 1989.

jsem rád, že jsem to zažil. Jen kdyby ten vývoj šel od toho osmdesátého osmého roku, od těchto demonstrací, od těch petic a od toho formování nových různých iniciativ, kdyby šel takhle ještě dva tři roky, tak by vznikla skutečná opozice jako taková a nemuseli by do toho nalézt žádné Klausové a žádné tihle ti sráči, kteří vlastně tu republiku rozkradli, protože ta síla...těch lidí bylo deseti tisíce lidí, kteří byli ochotní říct Husák je vůl a to bylo všechno, potom byla další spousta lidí, kteří se k tomu připodepsali, že to někdo říká. Ty poslední dva roky. A když padl režim a padl vlastně, když komunisti od toho dali ruce pryč...nestřílelo se, ruská armáda nezasáhla, nic se neprodlužovalo, oni rovnou uvolnili místa, komunisti rovnou udělali z Havla prezidenta, rovnou uvolnili třetinu nebo polovinu míst ve Federálním shromáždění v český a slovenský národní radě a Občanské fórum a Veřejnost proti násilí na Slovensku koptovala své lidi, bez voleb, bez ničeho, do parlamentu. A jenom těch koptovaných lidí bylo několik stovek. Kde je vzít? A najednou, lidi, kteří byli v tom Občanském fóru museli logicky sáhnout i do té zóny do těch lidí, kteří jezdili na ty chalupy. Nic proti chalupám, jenom jako to, že se vlastně ničím nezabývali. Dokonce ti chlupci a děvčata z toho Prognostického ústavu, to byli lidi, který pro Ústřední výbor komunistický strany vytvářeli alternativy ekonomického vývoje. To byla nomenklatura jak kráva, to nebyli žádné hrdinové, to nebyli žádné čisté lidi. A vlastně se stalo to, že vyhrál ten pragmatický pohled na svět před těmi ideály, takže vlastně dneska je běžná záležitost, že se všichni vysmívají nebo většina veřejnosti, intelektuálů se vysmívá heslu, že pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí. To je úplný nesmysl. Přitom to je přirozená snaha všech lidí. To je jako dodržování desatera, ale v jiné formě, básnicky řečeno. Tak dneska se tomu lidi vysmívají, kancléř prezidenta republiky říká pravdoláskaři, to je nějaká verbeš, co to je za divný lidi...je to jako zvláštní no. Dalo se to čekat, proto o tom mluvím, že ten vývoj na základě toho, že to šlo takhle rychle, tak museli tam nastoupit ti lidi, kterým šlo o jiný věci než o ideje.

Je to pro Vás dneska zklamání, jak to vlastně všechno dopadlo?

No, já jen z mladický nerozvážnosti jsem nevěděl a nevěřil jsem starším, některým, kteří říkali, že to bude trvat minimálně dvě generace, že to je vlastně jako morální marast v těch lidech. To, co pro mě je důležitý je to, že ten systém za těch dvacet let nemá žádné výkyvy typu občanských válek, vyřazování určitých skupin ze společnosti, alespoň tedy v nějaké markantní míře. Zklamaný nejsem, protože vím, že první výměna

generací bude za pět let, protože teď jsou první lidé, kteří se narodili po osmdesátém devátém roce nebo v devadesátém roce a teď je jim jednadvacet a teď jsou na těch vysokých školách a někdy za pět let vystudují. A tu společnost vždycky ovládá, blbý slovo, ale jenom určitý procento lidí, z těch lidí budou úředníci, zastupitelé, politici...a vyrůstali v naprostý svobodě, v přijímání informací a dozvědění se všeho možného, cestování a za těch pět let dalších x lidí z té starší generace zase přirozenou cestou umře, uvolní ty místa...tak jsem jako optimista a to hodnocení podle mě přichází až za takových pět sedm let.

Z čeho optimista nejsem, tak je, že věci, které pochopí i takové lopaty jako jsem já a spoustu dalších jiných normálních lidí, kteří někde zametají ulice a pochopí, že takhle to nejde, že kdyby člověk měl řídit stát, tak jak ho řídí ta parta, za skoro celých dvacet let, tak doma by to člověk neudělal, že by něco prodal pod cenou někomu, kdo na tom potom vydělává nebo to zase prodal zpátky se ziskem. Jsou věci, který by normálně uvažující člověk neudělal a lidi, který rozhodují v tom státě, tak jsou schopný to udělat. To je vlastně pro mě zklamání. Není to zklamání z lidí, protože lidi jako takoví, jak můžou ovlivnit tohle o čem mluvím. Jedině snad, že by vzali placky do ruky a šli je tam vymlátit, ale k čemu by to spělo, to bychom se vrátili těžce úplně do strašných věcí. To je věc, kterou já v žádném případě nikdy podporovat nebudu a nemyslím si, že někam může směřovat. Ale ani nejsme zklamaný z těch, kteří to vlastně takhle dělají, ale jsem zklamaný z toho, že bylo možný, že si za těch dvacet let partičky lumpů vytvořily to, že to v tom systému jde. Že se nestane to, že jako když někdo nastoupí do tramvaje, je tam revizor, rovnou ho chytnou a hned je vidět, kdo je černý pasažér. Logický věci vlastně nejsou převedený do logiky toho systému. Tak z toho jsem zklamaný, že se tohle to vlastně za těch dvacet let nepodařilo a přitom je to to nejjednodušší. Je to vlastně to, že lidi, kteří vstupují do věcí veřejných, což mě mrzí, že takhle parta si přivlastnila tohle propojení dvou slov, tak do toho ve většině případů nevstupují z důvodů toho, aby se lidem žilo lépe, ale spíš tam vstupují, aby to fungovalo lépe pro ně nebo nějaký jejich kamarády, což je moje zklamání.

Vy jste se zapojil do Občanského fóra, dokonce jste byl jedním ze zakladatelů. To znamená, že jste se chtěl podílet na vytváření nového systému...

My jsme čekali, že když už to padlo v jednotlivých zemích, takže to logicky musí

padnout i tady a počítali jsme s nějakým dialogem s mocí a samozřejmě, že ten impuls toho masakru, toho sedmnáctého listopadu vedl k tomu, aby se ty jednotlivé občanské iniciativy nějakým způsobem propojily jako formálně směrem k davu. Měli jsme tu obrovskou možnost té mediální podpory, těch rozhlasových stanic, které sem vysílaly a potom i celosvětového mínění, protože na všech demonstracích tady v Praze bylo strašně moc novinářů. Tak bylo logický, že musí vzniknout nějaký propojení a to propojení vzniklo v Činoherním klubu 19. listopadu 89. To byla důležitá záležitost. A potom ty dějiny vzaly rychlý spád. Od 17. listopadu je pár dní do 10. prosince, kdy se Havel stal prezidentem²⁹³. To byla krátká chvíle. To se potom z Občanského fóra začala vytvářet politická struktura, kde bylo strašně zajímavé to názorové spektrum lidí. Dneska by se řeklo od levice po pravici. V té době se to takovýmhle způsobem nedělilo, ale potom tam byla ta škodná a to byli lidi kolem Klause. Nebyla jediná. Začátek konce Občanského fóra předznamenal Petr Pithart, který v projevu jako předseda české vlády řekl, slyším trávu růst v momentě, kdy se na jednotlivých závodech a fabrikách v republice začala zakládat Občanská fóra a ti lidi se pokoušeli nějakým způsobem převzít to řízení těch fabrik, což se vlastně nepodařilo, protože tímhle prohlášením se ty komunisti přestali bát. Viděli, že mají oporu z vedoucích míst a už se nestalo vlastně nic převratného. Nezakázala se komunistická strana, nezveřejnily se archivy, neudělala se žádná očista těch státních funkcí a míst. A Václav Klaus využil toho momentu, kdy si lidi z těch míst, z těch okresů a krajů stěžovali na Občanské fórum, na centrum, že si to tam někdo peče a že kašlou na nějaké lidi okolo. Klaus objel republiku, sehnal lidi na svou podporu a podařilo se mu Občanské fórum zrušit a udělat z něj politickou stranu²⁹⁴. Vznikly dvě party – Občanský hnutí, který se do parlamentu nedostalo a Občanská demokratická strana, která volby vyhrála²⁹⁵.

A já jsem byl vlastně od března devadesát v tom třináctičlenném výboru Občanského fóra, předsednictví za kraj Praha. Byl jsem vlastně jediný kritik Klause ze všech těch lidí, kteří tam byli.

Když se podíváte zpět na svoje aktivity v době komunistického režimu a mohl je s odstupem zhodnotit, která z nich byla podle Vás nejlepší nebo nejužitečnější?

²⁹³ Václav Havel se stal prezidentem 29. prosince 1989.

²⁹⁴ Občanské fórum se rozpadlo začátkem roku 1991.

²⁹⁵ Občanské fórum se po svém rozpadu transformovalo do několika nástupnických politických stran, kromě Občanského hnutí a Občanské demokratické strany to byla ještě Občanská demokratická aliance a Strana pro otevřenou společnost.

To nedokážu. Všechny ty věci byly nějakým způsobem důležité, alespoň to je můj subjektivní pocit, jinak bych je nedělal, jinak bych se tím nezaobíral. A dělat věci, který jsou jenom nejdůležitější...to jsem nikdy takhle nepřemýšlel. Bud' mě ta věc zaujme a mám pocit, že je důležitá a plně se jí věnuji a pokouším se...většina těch věcí jsou jako změnit něco ve stávajícím fungování v tom systému. Na něco upozornit, aby se to už nemohlo stát nebo vyzkoušet něco, kam až se ten systém může, abychom pak všichni jako společnosti nedivili, že už jsme tam jako nesměli. Nedokážu říct, čemu bych dal přednost, nedávám přednost žádný. Dělán to z důvodů toho, aby pár těch věcí se dostanou do povědomí širší veřejnosti na základě zveřejnění těch věcí, protože některý věci se nedají udělat bez publicity, nehne se s věcí, když jí nezveřejníte. Nedělám to, ale z důvodů té publicity. Beru svojí osobu v té věci jako prostředníka a nekoukám na to, že jsem dostatečně hustej na to, že dokážu v určitých dobách, za těch dvacet let to člověk zažil, že dokážu udělat to, aby ty lidi, který by měli pocit, že jsem tedy fakt dobrý, když dělám tohle a abych je našťval. To znamená, nerozděluji ve věcech, zabývám se, ale dělám to z důvodů vnitřního pocitu, protože si žiji pohodový život a mrzelo by mě, kdyby některý věci jako...něco mě vadí, tak o tom můžu mluvit, ale kdybych proti tomu něco neudělal něco konkrétního, nenapsal nějaký dopis, nezaobíral se tím, nezjistil si informace, abych věděl, jak to ve skutečnosti je, nejenom z novin, kde si přečtu článek. Kdybych proti tomu nevystoupil, tak bych si to sám vyčítal. Vlastně tím si zjednodušuji život, že si dovoluji ten přepych nadávat na věci, ale přitom se pokouším ty věci i měnit, nejenom mít ten negativní názor na nějakou věc, ale pokusit se i nabídnout nějakou alternativu, jak by to jako mohlo být.

Velký části lidí se stalo to, za těch dvacet let, která je taková problematická a to je, že naprostá většina lidí, který vnímali ten revoluční zlom, protože to byla revoluce ne, že ne, i když se nestřílelo, zaplat' pánbůh za to, že se nestřílelo, a ti to vnímali, takže teď se věci jako změni k lepšímu a když během těch dvaceti let a zvlášť v tom začátku viděli nějakou nespravedlnost, tak se proti tomu postavili, peticí, že znovu šli na nějakou demonstraci, že sami se někde ptali a ve většině případů jim nikdo neodpověděl. Tři miliony lidí podepsali petici proti rozdělení Československa a nikdo se tím vůbec nezabýval. A tak bych mohl jmenovat další věci. Tak ty lidi...protože ne každý, když ho vyhodí dveřníma se vrátí oknem. Když na vás plivou, tak ne každý řekne, tak já tam půjdu zase, aby mě naplivali. Tím chci říct, že velká část lidí...a to jsou lidi, který nechodí k volbám, jsou našťvaní na společnost a dokonce někteří jsou schopní

říct takové kraviny jakože za komunistů bylo lepší, protože jsou jako vnitřně zhrzení a teď do toho vidí tu lumpárnu, která se vlastně děje...ti novináři, dělají svou práci, tak to píšou a teď to všichni vědí, tak to vstřebávají, to negativní. Žádný pozitivní zprávy, nejsou žádný, jako kdyby pozitivní věci vůbec nebyly. Jsou samý takový mediálně probírané negativní věci a lidi jsou z toho našťvaný...To, že se lidi málo zapojují do těch aktivit a potom si jenom stěžují, je vlastně pozůstatek komunistický doby, protože pořád se mezi lidmi i mezi mladýma je to tak, že sám člověk nic nezmění. Co člověk změní, nic proti všem, ale to vůbec není pravda. Ta demokracie je založená na něčem úplně jiným, než že sám nikdo nic nezmění. Proč bych se měl já do něčeho srát, když by mě to...dnes jsou různé možnosti...když se někdo takovou měrou bude zabývat v businessu, vydělá spoustu peněz a pro spoustu lidí je pocit finančního zadostiučinění, kdežto za tyhle ty aktivity nic nedostane. Jsou různé občanský sdružení, který tvrdí, že se nějakými věcmi zaobírají a jsou tam placení lidi, to určitě taky jde, ale podle mě to musí být otázka pocitu. A představa, že by se většina lidí měla angažovat a všichni by měli být v něčem aktivní, to je taky strašný. Takový Mao Ce-tung a jeho kulturní revoluce a takový to budeme chodit a všem vyprávět jako oni jsou blbý a my chytrý, tak to je strašný...On to je plynulý vývoj, kde já věřím na tu generační výměnu, že lidi, kteří studují vysokou školu na právech, tak část z nich chce být podle mě soudce, státní zástupce, vyšetřovatelé u policie, aby odhalovali závažnou trestnou kriminalitu, lumpy, darebáky, aby je dostávali do vězení. A soudce soudil tak, aby se nikdo neoprávněně nedostal do vězení a naopak aby někomu neprošla žádná lumpárna. To není podle mě žádný velký idealismus. To je podle mě takový jako když je někdo doktor, tak přeci chce jít do té nemocnice ne proto, aby osahával sestřičky a měl lepší bydlení, ale jde tam proto, aby pomohl těm dětem, které přejelo auto. Když je někdo učitel, tak přeci má radost z toho, alespoň je to možná naivní představa, ale radost z toho, že v prvních ročnících naučí děti psát a číst a mít zájem o to se něco dozvědět. Tím si myslím, že se může stát to, že tou evoluční cestou na těch úřadech...nastoupí stavař na stavební úřad v Praze a za žádných okolností se nestane, že by zbourali kulturní památku...tady hokejovou halu na Štvanici.

Byl byte pro zákaz komunistické strany?

No, tak v tom devadesátém roce určitě. V době, kdy se to mělo stát, mělo se to udělat, na základě toho, aby se jasně řeklo, že ten komunistický režim byl protiprávní, tak se to

neudělalo. Tenkrát to do povědomí veřejnosti dostalo člověka, který ten systém těžce využíval, to je Tomáš Sokol, který prosazoval zákaz komunistický strany a když se stal městským prokurátorem, tak v té věci neudělal vůbec nic. Potom parlament v roce devadesát dva přijal zákon, který se jmenuje o protiprávnosti komunistického režimu, kde se jasně říká, že komunistická strana byla zločinecká organizace.

Máme v trestním zákoníku zákaz komunistický a fašistický propagandy a přitom máme v parlamentu politickou stranu, která nese tenhle název. A v jednotlivých výrocích jejích představitelů se ti lidi hlásěj k marxismu-leninismu, k třídnímu boji...po zkušenosti s komunismem jsou tyhle věci pro společnost škodlivý. Jako je škodlivé, když by někdo chodil a dělal demonstrace v Terezíně, že tam žádní lidi neumřeli, že to je nesmysl, že to je jen komunistická propaganda, v který nás chtěj oblbout, protože to vůbec není pravda. V řadě států v Evropě je to trestné, u nás popírání holocaustu trestné není, ale kdyby někdo řekl, že Adolf Hitler byl ten nejlepší, kterého jsme tady měli, tak by za to mohl být trestně postižitelný. Co se týká politické strany, tak tam je to tak, že zrušení politické strany může navrhnout vláda, v nečinnosti správní soud může zrušit tu stranu, když nefunguje, tak ji může vyškrtnout ze seznamu, že nedodává zprávy o své činnosti. Jinak, to je jeden z výdobytků porevoluční doby, aby stát nemohl zasáhnout do politických práv lidí, aby se mohli sdružovat v politických stranách a mohli kandidovat ve volbách, aby nedopadli jako Pavel Wonka, který umřel ve vězení na základě toho, že se v osmdesátém osmém roce rozhodl kandidovat do parlamentu nebo do sněmovny lidu a oni ho za to zavřeli²⁹⁶...tak aby se nic takového nemohlo stát, tak tu pravomoc fungující politické strany má vláda, která je jediná oprávněná navrhnout nejvyššímu správnímu soudu návrh na rozpuštění té strany. A já si myslím, že by se to stát mělo, že by ten návrh měl přijít a to proto, aby ten soud na základě těch argumentů, které nasbírala ta senátní komise vedená Štětinou, aby se ty představitelé komunistické strany k tomu museli vyjádřit, aby museli říct, komunistický svaz mládeže už neexistuje, rozpustili jsme ho, to že se jmenujeme komunistická a vy nám říkáte, že to nesmíme, tak my to rušíme a ode dneška se jmenujeme levicová třetíčlenná strana...ale museli by se zpytovat, museli by říct ne tudy cesta nevede, anebo když by

²⁹⁶ Pavel Wonka se rozhodl kandidovat v roce 1986 jako nezávislý kandidát do Federálního shromáždění. Ústřední volební komisí však nebyl jako kandidát zaregistrován. V květnu 1986 byl společně s bratrem Jiřím zatčen a obviněn ze spáchání trestného činu rozšiřování protistátních tiskovin a útoku na veřejného činitele. Pavel Wonka byl odsouzen k odnětí svobody na dobu 21 měsíců a třem letům ochranného dohledu, jeho bratr k 12 měsícům odnětí svobody, byl však propuštěn, protože si trest odpykal ve vyšetřovací vazbě. Pro špatný zdravotní stav byl P. Wonka v únoru 1988 propuštěn z vazby. V dubnu 1988 byl znovu zatčen a přestože byl ve vážném zdravotním stavu, byl odsouzen k pětíměsíčnímu trestu odnětí svobody. Dne 24. dubna 1988 zemřel ve vazbě v Hradci Králové.

trvali na marxismu-leninismu, tak by se měli rozpustit. To, že se nic neděje, že o tom ten soud nerozhoduje, znamená, že jsme jediná postkomunistická strana, která má komunistickou stranu, žádná jiná ji nemá. Ten název už neexistuje. Taky máme jedinou takhle velkou stranu, kterou volí čtrnáct procent lidí, která nemá žádnou...všichni s ní spolupracují v tom parlamentu, všichni ji využívají, ale nikdo s ní nechce do vlády, nikdo s ní nechce na oficiální úrovni spolupracovat. To znamená, že v tom demokratickém systému zabraňuje vytváření....zabraňuje koaličnímu potenciálu. Takže z logiky věci by tohle soud měl udělat a vláda by se k tomu měla rozhoupat.

Když byste zhodnotil tu dobu, co byste vnímal jako pozitiva? Byla nějaká?

Pozitiv je spousta. Pozitivum je to, že většina mladých lidí může cestovat, přijímat a šířit informace bez toho, aniž by jim nějaký chytráci vyprávěli o tom, co je správný a co je dobrý, že si lidi dělají názor sami, není to otázka nějaký státní propagandy. To je velký pozitivum. Velký pozitivum je i to, že přes rozpad státu i přes různé výkyvy sociální a společenské,, vstup do různých válek, kterých se účastníme od 90. let a různých názorových třenic, tady nedošlo k žádným rozdělení ve společnosti, nedošlo k žádné občanské válce, žádnému vytvoření většího extrémistického podhoubí. To jsou podle mě v té politické rovině pozitivní věci. Velice pozitivní je sjednocení Evropy, podle mého názoru, a to že jsme byli u toho. To znamená, že většina válek v Evropě byla na základě toho, že jeden voják překročil hranice jiného státu. A tady je ten stát vlastně od moře k Rusku. To je podle mě důležitá věc, že se člověk může sebrat a říct si, že chce bydlet u moře a sebere se a bydlí ve Španělsku. A nikdo mu v tom nemůže zabránit, může tam bydlet, pracovat a mít tam rodinu. Nemusí o nic žádat kvůli tomu, nemusí se ničím zaobírat. To je pozitivní. To, co je negativní je, že tyhle pozitivní věci spousta lidí vůbec nevnímá jako pozitivní, dokonce je vnímají jako negativní. Negativní je, že se většina voličů dá ovlivnit rozdělováním levice, pravice. Přitom podle mého názoru od začátku protektorátu Čechy a Morava, levice pravice padla a muž se nikdy neobnovila. V té době levicové strany, které měly sociální program, sociální stát, tak to dneska mají pravicové strany úplně všechny. A všechny levicové strany mají podporu soukromého podnikání. Tak kde je pravice levice, na kterou tradici navázat. Měli jsme tu tradici, která byla přerušena druhou světovou válkou, a teď ty témata jsou stejný. Už by měly být jen věčný. A to je podle mě to negativum, že i přes těch dvacet let po revoluci existuje dost velká možnost, že se lidi zase nechají opít rohlíkem. Kdyby

přišel nějaký chytrák a popsal ty negativa všechny a řekl by vím, jak na to a řekl by, že se vyvraždí ti, co mají velký majetek a těm se to vezme, tak může klidně vyhrát. Toho se bojím.

Mnohokrát Vám děkuji za rozhovor.

Rozhovor s Leošem Mayerem

Rozhovor s Leošem Mayerem vedla Nikola Hauserová.

Byl uskutečněn 31. května 2011 v Liberci.

V 80. letech jste se zapojoval do různých opozičních iniciativ. Byl jste i signatářem Charty 77?

Ano, byl.

S jakými dalšími opozičními iniciativami jste spolupracoval?

No, bylo toho spousta. Tady na Liberecku bylo hlavně Nezávislé mírové sdružení, pak Mírový klub Johna Lennona, ale tam jsem se účastnil jenom tak sporadicky. To byli kluci z Prahy, Standa Penc a ještě někdo, už si nepamatuji ta jména. S nimi jsme se jenom stýkali, na ty jejich akce jsme skoro nejezdili. Tady víceméně bylo jen Nezávislé mírové sdružení. Pak jsme měli svoji ani ne moc organizovanou skupinku těch chartistů, scházeli jsme se víceméně na pivo a na pokec. Občas jsme něco vytiskli a rozdali, pak nás za to zatkli. Vydávali jsme i časopis, jmenoval se Nákup – názory, kultura, politika.

Jakou jste měl roli v tomto časopise? Byl jste redaktor?

Ne, byl jsem spíš dobrovolný přispěvatel. Na tohle přišel Jiří Fajmon, on byl ten hlavní iniciátor a asi byl i redaktor. Pak tam psali i další kamarádi a sympatizanti.

Co Vás vedlo k tomu zapojit se do opozičního hnutí?

Co mě k tomu vedlo? Já jsem od mládí poslouchal rockovou muziku. Té rockové muziky tady byl hodně velký nedostatek. Kdykoliv jsme jeli na nějaký rockový povedený festival, tak nás rozehnali, zmlátili. A to jsme začali vnímat, že ta politická moc není v pořádku, že to je divný, když policajti si dovolej zmlátit šestnáctileté kluky, děti, a tak dále. To mi bylo osmnáct, když jsme jeli do Veselý na Moravě, vím, že na nás vyrukovali těžkooděnci se štíty. Tenkrát nás nezrubali, ale vytlačili nás někam a udělali tytyty bububu. Už jsem měl potom svůj názor a pochybnosti. To ještě nebylo tak politicky vyhraněný. Politicky vyhraněný se to stalo, až jsem se poznal s Jirkou Fajmonem. On mi vyprávěl svůj případ, že byl zavřený za svůj názor. Někde něco řekl a někdo ho práskl. A on za to seděl rok.²⁹⁷ Pak vyprávěl, že zná nějaký další lidi z Prahy, znal Rudolfa Battěka, Petra Uhla a další. Vzal nás za Petrem Uhlem. Tak jsme tam byli jen tak na pokec. Bylo to zajímavý. Tak jsme poznali Petra Uhla a Annu Šabatovou, to je jeho manželka. A když jsme tam byli podruhé, tak už jsem přemýšlel, že tu Chartu podepíšeme a tak jsme ji tam podepsali. To bylo někdy na jaře roku 1988²⁹⁸. A navíc okolo té rockové muziky se toho dělo dost. Když jsem byl v šestý nebo sedmý třídě, tak frekventovaně promítali Atentát na kulturu.²⁹⁹ To byl pořad o Plastic People a tenkrát to shodili a u mládeže naší generace to působilo kontraproduktivně. V podstatě pravý opak než to působit mělo. My jsme se o to začali tím víc zajímat, dělali jsme si z toho srandu a říkali jsme si, že je to taková uvolněnost, svoboda. Oni to tam prezentovali, jako že je

²⁹⁷ Jiří Fajmon byl v průběhu 80. let soustavně perzekvován. V roce 1984 byl nepodmíněně odsouzen pro trestný čin výtržnictví, o rok později byl odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody pro trestný čin pobuřování. V březnu roku 1989 byl odsouzen k dvouměsíčnímu trestu odnětí svobody za spáchání přečinu proti veřejného pořádku, kterého se měl údajně dopustit tím, že se účastnil tzv. svíčkové demonstrace 25. března 1988 v Bratislavě. Z Fajmonových výpovědí ovšem vyplývá, že se na místě konání demonstrace nepohyboval, byl v té době pouze v Bratislavě. J. HALLY: *Svíčková demonstrace v Bratislavě a postihy jejích účastníků v dokumentech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*, in: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu, č. 2/2008. Jaroslav Pažout (ed.), Praha 2008.

²⁹⁸ Leoš Mayer a Michaela Mayerová patřili k signatářům Charty 77, kteří ji podepsali v období mezi 1. dubnem a 30. červnem 1988. Noví signatáři Charty 77 byli zveřejněni v dokumentu Charty 77 č. 37/88. Plné znění dokumentu viz *Noví signatáři*, Informace o Chartě 77, roč. 11 (1988), č. 14, s. 8.

²⁹⁹ Atentát na kulturu byl poprvé vysílán v červnu roku 1977. Jednalo se o propagandisticky zaměřený dokument proti členům skupiny Plastic People of the Universe a DG 307.

to špatný a my jsme do toho o to víc šli. Pak teprve postupně jsme se dozvěděli, že ty lidi zavřeli a potom z toho vznikla Charta. Takže víceméně to byl takový sled událostí, který za nějakých deset patnáct let vyvrcholil. Nebylo to najednou.

Měl jste třeba nějaké vzory z rodiny?

Z rodiny vůbec ne. Máma byla učitelka a nesměla ani veřejně ani doma komunikovat takhle protistátně. Táta ten byl bručoun, ten občas něco utrousil, ale aby se angažoval, tak to ne. Máma jediný, co vím, že někde pověsila fotku Palacha v šedesátém devátém a dostala za to nějakou výstrahu. Pak už se nějak neangažovala.

Přejděme nyní k srpnu roku 1988. Ze zprávy Městského národního výboru v Liberci jsem se dozvěděla, že jste byl 9. srpna 1988 vyslýchán společně s Vaší tehdejší manželkou Michaelou a dalšími lidmi v souvislosti s blížícím se srpnovým výročím vojenské intervence. Vy jste mi do telefonu říkal, že Vás k tomu výsledku vytáhli z basy...

Tak to se muselo jednat určitě o jiný výsledek, protože já jsem nastoupil na vojenský cvičení týden před tím srpnem. Týden předtím srpnem mě tam nějakým způsobem uklidili.³⁰⁰ Já už si přesně nepamatuji, co se dělo na těch výsledcích. Ty výsledky byly jednou až dvakrát týdně. Tenhle, co jste říkala, že je zaznamenaný, tak už nevím proč byl. Možná, že nás chytli s nějakými letáky nebo cosi. Bylo to asi předtím srpnem, chtěli nám dát asi nějakou výstrahu, abychom se nezúčastnili. To bylo vždycky pravidelný, když se něco chystalo v Praze, tak po nás chtěli podepsat, že se nezúčastníme akcí na Staroměstském ani Václavském náměstí. My jsme to samozřejmě nepodepsali, tak pak nastalo nějaký jiný řešení. Pro mě to cvičení bylo takový, že mě vzali na vojenský cvičení a aby to úplně pojistili, tak si něco vymysleli a zavřeli mě ještě do basy, přímo ten 21. srpen. Tam sem strávil asi tři dny.

Takže v průběhu toho bouřlivého období....

Noo, v base jsem poslouchal z rádia, ze Svobodný Evropy, co se dělo na tom

³⁰⁰ Následujícího den po uskutečněném rozhovoru se mi Leoš Mayer ozval sms zprávou, v níž uvedl, že: „Tak když o tom teď přemýšlím, tak ten výsledek spojený s onou domovní prohlídkou byl asi skutečně 9. 8., jak jste původně uvedla. Soudím dle toho, že mě vzali na cvičení na 3 týdny. Takže by to vycházelo. Leoš Mayer.“ 1. června 1011

Václaváku.

Vy jste měli v base Svobodnou Evropu?

No, někdo tam měl rádio.

Říkal jste, že Vás zatkli v souvislosti s letáky. Tiskli jste je?

No, tiskli. Měli jsme doma cyklostyl, což nebyl ani cyklostyl. To byl takový rámeček s nějakým plátnem. Na cyklostylovou blánu se napíše takový průpis, nalepí se to na to a pak válečkem jsme každý ten kus museli tisknout. Už dnes nevím tu technologii, myslím, že se tam nalila barva. Tím válečkem to byla hrozná práce, na celou noc kolikrát.

Co to bylo za letáky?

(Zamyšlení) To už nevím, opravdu. To už si nevzpomenu. My jsme netiskli jen jedny letáky, toho bylo víc.

A podařilo se Vám ty letáky rozšířit nebo Vám je zabavili po tom výsledku?

No, jestli to byla tady ta akce...Já si matně vzpomínám, že jsme někde pod bývalým obchoďákem cosi rozdávali, pak jsme někde u soudu zapálili svíčky a nechali tam pár letáků a to nás okamžitě zatkli a vzali nás na Pastýřskou³⁰¹, ale už si nevzpomenu, jestli to byla tahle akce, jestli to bylo kolem toho srpna. To už nevím...

Po výsledku proběhla domovní prohlídka...

Ne, to nebylo po tom výsledku. To mě vytáhli z toho vojenského cvičení, to nebylo kolem toho devátého, to muselo být kolem toho dvacátého nebo devatenáctého, osmnáctého nebo tak nějak.

Vzpomenete si, jak ta domovní prohlídka probíhala?

³⁰¹ Sídlo bezpečnostních složek v Liberci.

No, hrozně. Přijeli pro mě takový tři gorily a naložily mě do žigulíka. Já jsem byl vlastně na tom cvičení v Jánský u Český Kamenice, u Děčína (zaváhání). Tam si pro mě přijely tři gorily, které se mi absolutně nepředstavily, nevěděl jsem, co se děje. Pojedete s námi. Já říkám, můžete mi aspoň říct, co se děje. Na nic se neptejte, pojedete s námi. Tak mě naložili, po cestě jsem si vyslechl, jaký jsem vůl a idiot. Já jsem si říkal, co se děje, proč do mě takhle to... Prej, buď radši zticha nebo ti dáme ještě přes držku. Tak jsem byl zticha, ale vůbec jsem netušil, co se děje, kam mě vezou. No přivezli mě vlastně k bydlišti a začalo to. Úplně všechno. Do všeho se dívali, do nádobí, prostě úplně do všeho. Takže našli všechny letáky, co jsme měli vytištěný, našli všechny samizdaty. Všechno to sbalili a odvezli. Dokonce i ten váleček, kterým jsme to dělali, tak ten taky vzali. Kompletně i s tím cyklostylem.

Pokusil byste se vzpomenout, jak probíhal ten výslech? Ať už to byl tedy ten výslech z 9. srpna nebo jiný výslech týkající se srpnového výročí...

Celkem to bylo takový klasický. Nastoupili vždycky dva policajti, jeden takový hodný a druhý takový bubák jakoby. Tak ten hodný se snažil přesvědčovat a ten bubák, ten chtěl zase zavírat no. A tak se to různě střídalo. Nakonec, samozřejmě, že u každého výsledku lámali ke spolupráci, každý ho z nás kdo tam byl, lámali ke spolupráci. Různě podstrkávali ty materiály, buďto otevřeně, že to dali navrch, anebo když už to bylo poněkolkáté a několikrát jsme odmítli, tak to vložili dovnitř, že jo. No a já jsem to někdy podepsal a někdy ne. Když jsem s tím nesouhlasil, tak jsem to samozřejmě nepodepsal. No a spolupráci jsem jim samozřejmě taky nepodepsal. A tenhle ten konkrétní výslech, tam byl mě přidělený estébák, který se jmenoval stejně jako já – Majer³⁰². A dokonce bydlel v Douth, paradoxně. A on se na nás koukal dalekohledem do okna, to měl takhle úhlopříčně. Tak vždycky jsem vystrčil hlavu z okna a viděl jsem, jak tam dalekohledem šmejdí a šmíruje. No a tady ten výslech s tou domovní prohlídkou byl celkem v pohodě, oni to sebrali, sbalili a pak se to na Pastýřské sepsalo, takže oni tam prováděli jakousi úřednickou práci. No a tady ten můj přidělený estébák mě pak vzal na oběd. Oni to měli v podstatě, takhle jako by...nevím, jestli bylo dokonce v zákoně, že toho vyslýchaného měli po určitý době, po nějakých hodinách vzít. Prostě mě vzal na oběd, pak mě naložil do toho auta a odvez mě zpátky na tu vojnu, na to cvičení. Takže tohle bylo celkem v pohodě, no. Tady ty liberecký policajti, si ani nějak

³⁰² Jednalo se referenta oddělení StB Okresní správy SNB Liberec nadporučíka Jiřího Majera, jehož jméno se několikrát vyskytuje v materiálech Státní bezpečnosti týkajících se L. Mayera.

nevzpomínám, že by nám dělali nějak extrémní dusno. Kromě toho, že ty výsledky byly častý, to bylo nepříjemný.

Během výslechu tedy nedocházelo k žádnému fyzickému násilí například?

Na mě ne, ani na mojí bývalé manželce Michaele. Tady v Liberci ne. Tady ne, to pak bylo v Praze. Pak byl ten Palachův týden, tak tam si nás pěkně podali, ale v Liberci ne...Jo, i když výhrůžky byly, teď si vzpomínám...

V jakém smyslu?

Já jsem jim něco odmítl podepsat, ta moje bývalá taky a tady ten hodný, najednou se z něj stal zlý a přišel s takovou žílo, úplně zrudnul a říkal, pane Mayer, pro nás není problém Vás nechat přejet autem...(smích) nebo Vás nějak jinak zlikvidovat, pro nás to vůbec žádný problém není. Buďto budete spolupracovat, nebo...já už nevím co (smích)...Oni v podstatě na nás tenkrát neměli nějakou páku kromě ztráty zaměstnání. My jsme tenkrát ještě neměli děti, takže pro nás...my jsme se jim víceméně smáli. Nám mohli vyhrožovat basou a my jsme z toho měli opravdu legraci.

Předtím jsme se bavili o těch letácích, které se pravděpodobně vztahovali k srpnovému výročí. Měl jste ještě další aktivity, které se k tomu vztahovaly?

To už opravdu nevím. Toho bylo tolik jo, to opravdu nevím...Samozřejmě, že se děly nějaký koncerty, scházeli jsme se po hospůdkách tady v Liberci, ale jestli konkrétně cíleně, to už nevím...Často jsme jezdili do Prahy, tam jsme byli tak jednou až dvakrát měsíčně, když to šlo.

Vy jste se zmiňoval o Palachově týdnu. Účastnil jste se některých velkých demonstrací v Praze, které pak probíhaly ještě v roce 1988 a pak v roce 1989?

Tak do Prahy jsme se asi nikdy nedostali. Na tyhle ty velký demonstrace, to nám vždycky udělali bububu tytyty a nějakým způsobem nás zablokovali, že jsme tam nemohli jet. Třeba na toho 28. října nás zavřeli, čtyři lidi na čtyři dny. Dvakrát 48 hodin.

Oni mohli 48 hodin držet na CPZ. Pak nás museli pustit. Takže nás popouštěli a pak nás hnedka za rohem vzali znova. Takže to bylo na 28. října. Protože jsme jim nechtěli podepsat, že se nezúčastníme. No pak určitě ten Palach, myslím, že byl v lednu, určitě byl v lednu, 89. Tam jsme tedy jeli, do Všetat. Tam nás hnedka na nádraží odchytili a tam nás pěkně zrušili.³⁰³ Všechny věci z tašek nám vysypali a po nějakým několikahodinovým výsledku nás rozsadili do autobusu a odvezli neznámo kam do polí, někam k Poděbradům. Nesměli jsme sedět vedle sebe a po jednom nás vyhazovali. My jsme se tak bránili a autobus s námi se tak bránil, že nás nakonec pak pustili spolu, ale jinak neexistovalo. Všechny pouštěli po jednom, jednotlivě.

Oni Vás vyložili a odjeli?

No, někde do polí, hodně daleko, kde nebyl žádný přípoj, daleko od civilizace a odjeli. Takhle všechny rozvezli, nevím, kolik nás tam mohlo být. Třicet lidí v autobuse...Takže to byl Palachův týden a pak si vzpomínám, že jsme byli v Praze na nějaký demonstraci a to už bylo 89 a to byl v Praze François Mitterrand.³⁰⁴ A to byla taková ta pololegální akce na Škroupově náměstí. Tam dokonce promluvil Václav Havel a ještě některý další disidenti, možná Standa Devátý, Vlasta Chramostová určitě a ještě někteří další. Tak tam jsme byli. A tam nám nějak nebránili no, protože François Mitterrand by to asi prozradil... (smích).

Nezúčastnil jste se ani Sametové revoluce?

Ne, já jsem se o Sametový revoluci, o 17. listopadu...to už jsem tušil, že by nás zase mohli zatknout, tak jsem se tomu chtěl nějak vyhnout a odjeli jsme ke kamarádovi do Nechanic. Nebo takhle, my jsme si plánovali, že tam uděláme nějakou akci, zapaříme a trošku popijeme, tak jsme tam jeli už v pátek, už jsme to měli dlouhou dobu domluvený a já jsem to spojil s tím, že se tady vyhnu dalšímu zatčení. Tak jsme tam odjeli a když jsme jeli zpátky, tak lidi se o tom nějak bavili v autobuse, že už něco jako proběhlo a my jsme nevěděli vůbec nic...Že na Národní třídě zbušili studenty a tak dále.

³⁰³ Každodenní demonstrace konané v týdnu od 15. do 21. ledna (známé také jako Palachův týden) měly vyvrcholit poutí k hrobu Jana Palacha do Všetat. Bezpečnostní složky však vzpomínkové setkání u hrobu Palacha nepovolily a kontrolovali nádraží a další příjezdové cesty.

³⁰⁴ Povolená demonstrace na Škroupově náměstí se odehrála na den výročí přijetí Všeobecné deklarace lidských práv 10. prosince 1988. O den dříve, 9. 12. 1988, se na francouzském velvyslanectví v Praze odehrála jeho slavná snídane s disidenty, které se účastnili Václav Havel, Jiří Dienstbier, Miloš Hájek, Václav Malý, Karel Srp, Petr Uhl, Ladislav Lis a Rudolf Battěk.

No a teprve když jsme přijeli domů, jsme teprve začali zjišťovat, co se vlastně stalo. A pak už byla revoluce...

My jsme se bavili o té Praze, tam už byla ta atmosféra v roce 88 a více v roce 89 taková bouřlivá. Když bychom se znovu vrátili k srpnu 88 do Liberce, jak byste popsal atmosféru tady v té době? Jaká byla nálada mezi lidmi?

Lidi už byli z toho všeho otrávení. Samozřejmě hodně jsme se o tom bavili vždycky práci. Lidi se dělili na několik takových skupin. Jedni, kteří měli strach vystrčit růžky a nějak se projevit veřejně. Další skupina byli takoví ti zarytí komunisti, kteří tomu věřili do poslední chvíle, že ten komunismus vybudujeme. No třetí skupina byli takoví ti sympatizanti. A čtvrtá skupina byli ti, kteří do toho šli po hlavě a chtěli něco jako opravdu změnit. No tak mezitím jsme se tak nějak potáceli. Já spíš jsem byl v kontaktu s těmi sympatizanty a těmi, kteří do toho šli po hlavě. A ty ostatní dvě skupiny jsem nějak nevnímal, ale vím, že lidi toho měli jako dost už. Chtěli něco změnit, ale nevěděli, jak na to.

O Vašem případě jsou záznamy ve sděleních Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Vy jste se na ně obrátil sám?

Asi jo, no. My jsme měli v kruzích signatářů Charty nějaké přátele a samozřejmě, že jsme si telefonovali a když se tohle to stalo, ta domovní prohlídka plus zabavení věcí, tak jsme to samozřejmě někomu asi zatelefonovali a ty lidi už si to předali sami, ale že bychom o tom psali nějakou zprávu to určitě ne...ale stačilo, když jsme těm správným lidem zavolali a večer jsme si pustili rádio a bylo to na Svobodné Evropě. To byla výhoda. A toho se tyhle liberecký estébáci hrozně báli, že o nich budou mluvit na Svobodné Evropě nebo v těch zahraničních rádiích.

Pomohla Vám pomoc VONS?

Byl to jakýsi takový mediální štít nebo...že ty policajti pak jako cukli, když se o tom začalo veřejně mluvit, když to bylo jako medializovaný a nedovolovali si toho pak tolik. Ale že by to byla jako nějaká pomoc, kromě téhle medializace, asi ne.

Vy jste v roce 1990 žádal o zpětné navrácení věcí, které Vám byly zabaveny během zmiňované domovní prohlídky a navrácení částky 500 Kčs, kterou jste zaplatil. Dostal jste věci nebo peníze někdy zpět?

Ne, nikdy. Vím, že jsem žádal o navrácení věcí, ale že by v tom figurovala i pokuta...to už si nevzpomínám.

V té samé žádosti jste také požadoval, aby vysvětlení celého případu za účasti sdělovacích prostředků. Došlo k tomu někdy?

Tohle už si nepamatuji. To je moc věcí a moc dlouhá doba.

Když se na celou tu dobu podíváte dnes, s více než dvacetiletým odstupem, jak to celé vnímáte takhle zpětně?

Ta doba byla jiná. My jsme usilovali o jakousi svobodu, kterou jsme si nedokázali představit, jak vypadá, protože jsme ji nikdy nepoznali a strašně nás štvalo, že ti komunisti jsou u moci a že s tím nedá nic dělat, kromě toho, že budeme tady nějaký prázdný výkřiky na ulici...Nám to samotným kolikrát připadalo marné, že něco děláme a děláme to zbytečně a dostáváme po držce jako za nic. Na jednu stranu to bylo takové dobrodružství, na druhou stranu jsme z toho byli utahaní a zdeptaní. No a říkali jsme si, že jednou to musí padnout, protože jsme viděli, že ty lidi okolo nás jsou z toho taky unavení. Měli jsme takovou iluzi, že když se dá dohromady celý národ, tak prostě se něco stane. Ono se to stalo trošku jinak, než jsme předpokládali. Bylo to o to větší překvapení no, ale bylo to pěkný. Jako ničeho z té doby nelituji, jsem rád, že jsem do toho šel a určitě bych to udělal znovu.

Byla ta doba v něčem lepší?

Určitě nebyla lepší. Dneska je taková tendence, že lidi nadávají na tenhle ten režim a říkají si zlatí komunisti a tenkrát nám bylo líp. Určitě to znáte...Ono to není vůbec pravda, že tenkrát bylo líp, protože když si vezmu tu ekonomickou situaci, tak já jsem bral sedmnáct stovek, z toho šest set nebo čtyři sta jsem musel zaplatit nájem. Pak se zaplatily veškerý další poplatky, půjčky, elektriku, všechno možný...a na ten život,

na tu zábavu mi zbývalo málo. Skoro to samé, v tom přepočtu, jako teď. Možná ještě míň. Nehledě na to, že některý zboží vůbec nebylo, na některý zboží se čekaly fronty...to byla jenom ta ekonomická situace. Ale pak ta duševní stránka té věci, to je úplně něco jiného. Lidi si připadají takový jako stísnění, sešněrovaní a chtěli jsme z toho ven no. Nikam se mohlo, maximálně do Jugoslávie nebo do Německa tady na doložku.

A co mezilidské vztahy?

Byly lepší vztahy. Bylo míň starostí. Lidi k sobě měli blíž, protože taky k tomu napomohl ten režim. Myslím si, že to tomu hodně napomohlo. Jako některý skupiny lidí, ne všichni. Zas byli takový lidi, i mezi námi, kteří rádi donášeli a měli z toho svůj profit, ať už materiální nebo nějaký to poplácání po rameni, a tak dále.

Vzpomínáte rád na tu dobu?

Určitě. Tak byl jsem mladý, bylo mi vlastně jako Vám (smích). Na tuhle dobu se vzpomíná jako vždycky v dobrým.

Mnohokrát Vám děkuji za rozhovor.

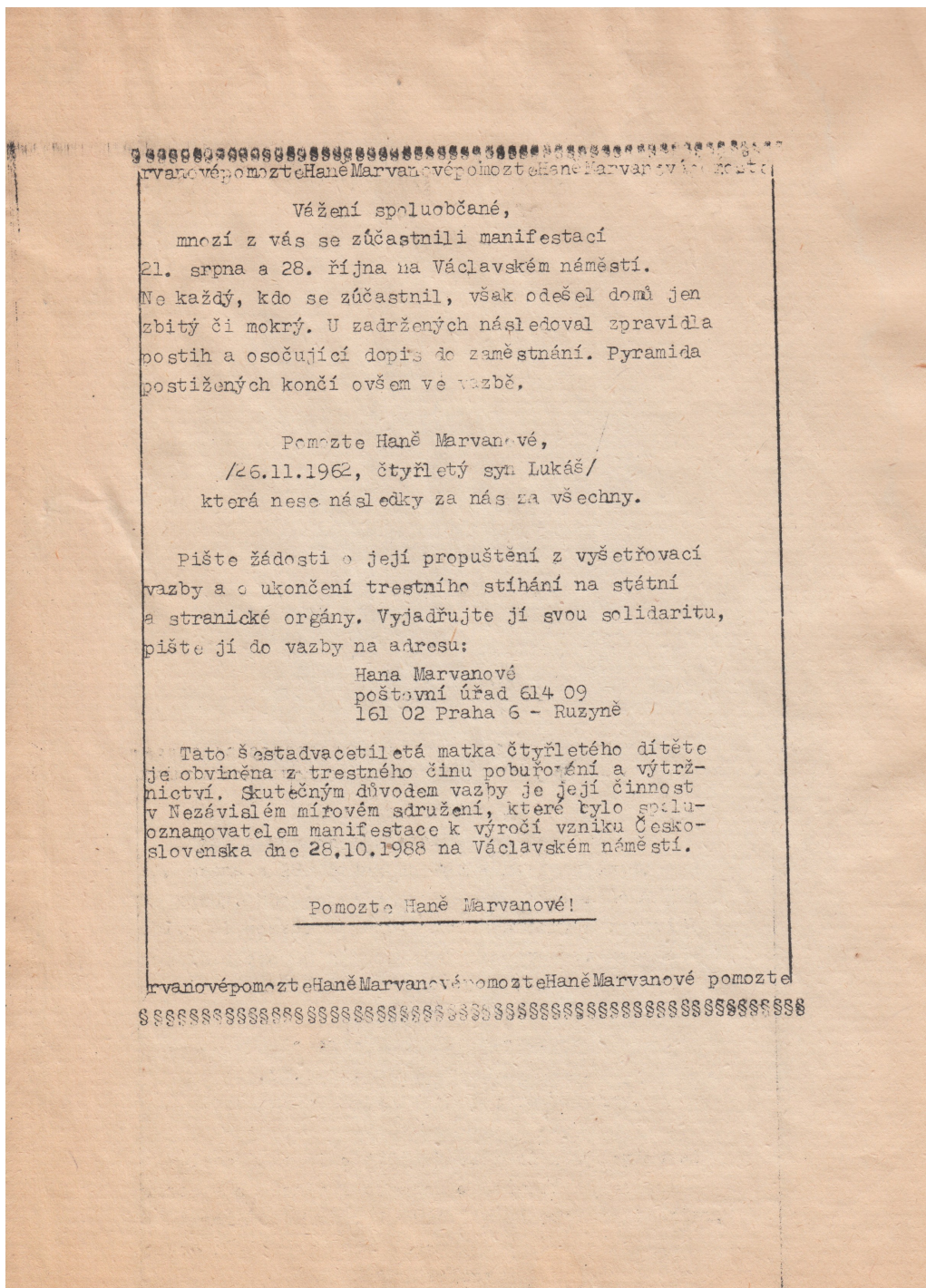
Nemáte zač.

Příloha č. 12: Fotky Jiřího Štencla

Fotografie znázorňují Jiřího Štencla a jeho zatčení příslušníky VB během shromáždění 21. srpna 1988. Zdroj: internetový archiv fotografií Stanislava Pence, <https://picasaweb.google.com/standa.penc>, 20. 6. 2011.

Příloha č. 13: Leták – Pomozte Haně Marvanové

Leták vyzývající občany k pomoci vězněné Haně Marvanové. Zdroj: Libri prohibiti, sb.

Letáky domácí.